

**האוניברסיטה העברית
הפקולטה למדעי הרוח
החוג להיסטוריה**

התהוות מערכת הכליאה בפלשתינה (א"י)

1925-1917

תזה

**מאת: עמרי שבתאי
מנחה: פרופסור אלון קדיש**

31 דצמבר 2021

תוכן עניינים

1.....	הקדמה
3.....	מבוא
10.....	פרק א' - מערכת הכליאה
10.....	א-1 כליאה בשלהי התקופה העות'מאנית
16.....	א-2 הבסיס החוקי של מערכת הכליאה המנדטורית
18.....	א-3 מבנה וארגון מערכת הכליאה
22.....	א-4 אסירים
22.....	א-4.1 מצבת האסירים
25.....	א-4.2 מיון אסירים (Classification)
27.....	א-4.3 חלוקת האסירים לפי עדות דתיות
28.....	א-4.4 סוגי אסירים
38.....	א-5 סגל
44.....	א-6 תשתיות
46.....	א-7 מזון
47.....	א-8 תקציב
49.....	פרק ב' - מתקן כליאה
49.....	ב-1 בעלי תפקידים
52.....	ב-2 מיון אסירים במתקן כליאה
54.....	ב-3 הוצאת העונש לפועל
54.....	ב-3.1 עבודת עונשין
60.....	ב-3.2 מלקות
60.....	ב-3.3 הוצאה להורג
62.....	ב-4 תמיכה בתהליך המשפטי
62.....	ב-4.1 ליווי אסירים לבית משפט
63.....	ב-4.2 מפגש אסירים עם עורך דין
64.....	ב-4.3 שחרור מוקדם
65.....	ב-5 שליטה באסירים
65.....	ב-5.1 ספירות
66.....	ב-5.2 חיפושים
67.....	ב-5.3 זיהוי

67.....	ב-5.4 קבלה.....
68.....	ב-5.5 משמעת האסירים
71.....	ב-5.6 בריחות
75.....	ב-6 קיום האסירים.....
75.....	ב-6.1 מזון.....
77.....	ב-6.2 לבוש
78.....	ב-6.3 לינה
79.....	ב-6.4 תאי האסירים
81.....	ב-6.5 שירותים ומקלחות.....
81.....	ב-6.6 ניקיון בתי הסוהר והאסירים.....
82.....	ב-6.7 רפואה ובריאות האסירים.....
85.....	ב-7 רווחה ושיקום
90.....	סיכום
97.....	נספחים
97.....	נספח א' – תמונות.....
104.....	נספח ב' – תוכנית הגידור ההיקפי של בית הסוהר בירושלים, 1921.....
106.....	נספח ג' - לוחות המזון.....
109.....	ביבליוגרפיה

הקדמה

בשעות הערב של ה- 5 ביולי 1920 נכנסה מכונית בשערי בית הסוהר בעכו, ממנה יצאו זליג ויצמן¹, יחיאל ויצמן, ויוענה ז'בוטינסקי.² הם נכנסו אל בית הסוהר, ופנו לעבר האגף שבו הוחזקו זאב ז'בוטינסקי ואסירים יהודים נוספים. זליג, שהגיע ישירות מירושלים, בישר להם כי הנציב העליון עומד לשחרר אותם בקרוב. אחר כך הלך לתאי האסירים הערבים ומסר לחליל בידס, את אותה ההודעה. כל אותו לילה לא נפסקו קולות השמחה והשירה בבית הסוהר, ובהם "שיר אסירי עכו".³

מני דן ועד באר שבע

מגלעד לים

אין אף שעל אדמתנו

לא כופר בדם

דם עברי רוו לשובע

ניר והר וגיא

אך מדור לדור

לא נשפך טהור

מדם חורשי תל-חי!

¹ זליג אשר ויצמן (1873-1943) היה פעיל ציוני בפולין, נשא לאישה את פרומה וייצמן (אחותו של חיים וויצמן), עלה לארץ ישראל בשנת 1910 והיה פעיל בעשייה ציונית וציבורית. הוא שימש כמזכיר לענייני כספים של ועד הצירים וטיפל יחד עם גיסו, יחיאל וויצמן, בסיוע לז'בוטינסקי ולאסירי אפריל 1920. בהמשך היה גזבר האוניברסיטה העברית, פעיל בהגנה וניהל את חשבונותיה. מתוך: דוד תדהר, אנציקלופדיה לחלוצי היישוב ובניו, עמוד 1843

² יחיאל (חיליק) ויצמן (1893-1957) היה פעיל ציוני ואגרונום, עלה לארץ ישראל בשנת 1913, היה סגן מנהל מחלקת החקלאות והדייג מטעם המנדט הבריטי בשנים 1920-1928 ואחר כך מנהל אזור המזרח התיכון של 'התעשייה הכימית הקיסרית', היה אחיו של חיים וייצמן ואביו של עזר וייצמן. מתוך דוד תדהר, אנציקלופדיה לחלוצי היישוב ובניו, עמוד 2871

³ נכתב בבית הסוהר. מילים: זאב ז'בוטינסקי וחברים נוספים, לחן: יוסף מילט

באותו בית הסוהר הוצאו להורג אסירים ערבים ויהודים שנים לא רבות אחר כך. אחד מהם, עוואד אל נאבלסי, כתב בפחם על קיר תא הנדונים למוות ברגעיו האחרונים את השיר "לילה, הנח לאסיר לשפוך דמעותיו".⁴

לילה, הנח לאסיר לשפוך דמעותיו
מחר יעלה השחר וינפנף בכנפיו
יטלטל את התלוי במשב רוחותיו
ושמר האסיר בצינוק סודותיו

איני בוכה מפחד, אני בוכה על מולדתי
ועל האפרוחים הרעבים שבביתי
מי יאכיל אותם אחרי מותי
ואחיי כבר נתלו, אני לבד עכשיו

"בתי סוהר ומחנות ריכוז הן בנות לווייה קבועות של כל מלחמת חירות", כתב איש הלח"י ולימים ראש ממשלת ישראל יצחק יזרניצקי (שמיר).⁵ בצד היותו של בית הסוהר מוסד הענישה העיקרי לעבירות פליליות, הוא היה (ועדיין) חלק בלתי נפרד מהסכסוך הציוני-פלסטיני.

⁴ עוואד אל נאבלסי הוצא להורג בשנת 1937. מתוך: רנין ג'רייס, שלמה ונברג, מיסא סוסן ואחרים (עורכים), זכרות את עכו, תל אביב: עמותת זכרות, 2004, עמוד 44. לא ברור מי תרגם את השיר. מתרגמי החוברת 'זכרות את עכו' הם: מוחמד כיאל, איריס בר, סלים אבו ג'בל, גילה ברזילאי – נודלמן, יורם בר חיים.

⁵ יצחק שמיר, 'הסנונית הראשונה', בתוך: אנשל שפילמן (עורך), כך ברחנו לחזית, עמוד 6.

מבוא

במהלך 1917 כבש חיל המשלוח המצרי בפיקודו של הגנרל אדמונד הנרי אלנבי (Edmund Henry Hynman Allenby) את חלקה הדרומי של ארץ ישראל, והשלים את כיבושה במהלך 1918. השטח הכבוש חולק לארבעה אזורים ממשל צבאי (Occupied Enemy Territory Administration) לצורך ניהול ענייני האזרחיים.⁶ אזור המנהל הדרומי (O.E.T.A South) כלל את מותצריפליך (מחוז מיוחד) ירושלים, סנג'ק (מחוז) שכם וסנג'ק עכו, ונקרא על ידי הבריטים פלשתינה (Palestine).⁷

השנים שלאחר המלחמה היו מכוננות לגבי עתידה של הארץ. במהלך נעשו פעולות לשיקום הארץ, עוצבו גבולותיה והונחה תשתית למשק מודרני. התנועה הציונית פעלה בארץ (ובעולם) ליישום הצהרת בלפור. ההגירה הציונית חודשה והביאה עמה תנופת פיתוח של הישוב העברי. הערבים הפלסטינים עיצבו את זהותם הלאומית והקימו ארגונים ובראשם הועידה הערבית - הפלסטינית שפעלה לסיכול הצהרת בלפור. הסכסוך הלאומי בין הציונים לפלסטינים הלך והתעצם, ולראשונה בא לידי ביטוי גם באלימות בהיקף נרחב בירושלים באפריל 1920. בינתיים גיבשו הבריטים את מדיניותם, תוך מאמץ לקיים "מחויבות הכפולה" כלפי הציונים וכלפי הפלסטינים.⁸

במקביל למדיניות המתגבשת, התעצבו סדרי השלטון והמשטר בארץ.⁹ השטח חולק לתתי מחוזות בהתאם לחלוקה העות'מאנית. האדמיניסטרציה הבריטית המתהווה כללה את מחלקות הממשלה שהיו קיימות בזמן השלטון העות'מאני, והעסיקה את פקידי הממשל העות'מאני שנותרו בארץ.¹⁰ הממשל הורכב ממחלקת מנהל פוליטי וכללי, מחלקת משפטים, מחלקת

⁶ אלנבי היה כפוף למשרד המלחמה. עם תום המלחמה הועברה האחריות על הממשל הצבאי למשרד החוץ, אולם בפועל המשיך משרד המלחמה לשאת באחריות פורמאלית לממשל. בתוך: רחלה מקובר, שלטון ומנהל בארץ ישראל 1918 – 1925, עמוד 26.

⁷ שמה של הארץ באנגלית (Palestine) ובערבית (פלסטיין). בעברית נקראה באופן רשמי פלשתינה (א"י) כפשרה בין דרישת הציונים לקרוא לה "ארץ ישראל" ובין התנגדותם של הערבים והבריטים לשם הזה. על כך ראו אביבה חלמיש, מבית לאומי למדינה שבדרך (כרך א'), עמוד 30.

⁸ על כך ראו גדעון ביגר, מושבת כתר או בית לאומי, עמודים 40-12, 'יגאל עילם', 'היסטוריה מדינית 1918-1922', בתוך: משה ליסק (עורך), תולדות היישוב היהודי בארץ ישראל מאז העלייה הראשונה כרך: תקופת המנדט הבריטי, עמודים 139-221, נתנאל קצבורג, 'בריטניה ושאלת ארץ ישראל 1918-1925', בתוך: רחלה מקובר, שלטון ומנהל בארץ ישראל, עמודים 1-16, יהושע פורת, צמיחת התנועה הלאומית הערבית-הפלסטינית, עמודים 56-99.

⁹ על השנים הללו כשנים פורמטביות בהיבט האדמיניסטרטיבי ראה נתנאל קצבורג, 'בריטניה ושאלת ארץ ישראל 1918-1925', בתוך: רחלה מקובר, שלטון ומנהל בארץ ישראל, עמודים 1-16, ויעקב ראובני, ממשל המנדט בא"י, עמודים 1-6.

¹⁰ רחלה מקובר, שלטון ומנהל בארץ ישראל 1918-1925, עמודים 32-34.

בריאות, מחלקת מסחר ומחלקת כספים.¹¹ בשנת 1919 נוספו מחלקת עבודות ציבוריות ומחלקת משטרה בראשות לוטננט קולונל פרסי בראמלי (Percy Brooke Bramley).¹²

משטרה הוקמה בכל שטחי הממשל בסמוך למועד כיבושם. כך תאר אדוארד הורן, שכתב את קורות משטרת פלשתינה (א"י), את העניין:

"For Great Britain, policework in Palestine began at the moment the first allied soldier set foot over the Egyptian border on the north side of the Sinai desert".¹³

המושלים הצבאיים הקימו כוחות משטרה מקומיים על בסיס כוח אדם שהצליחו לגייס, שבחלקו שרת במשטרה העות'מאנית.¹⁴ מאות שוטרים צבאיים מצריים נשלחו ממצרים ופעלו בעיקר במרחבים העירוניים. המושלים הונחו לגייס שוטרים משלוש העדות הדתיות (יהודים, מוסלמים ונוצרים) בהתאם לשיעורם באוכלוסייה המקומית. לחלק מהמגויסים נתנה הכשרה בבית הספר לשוטרים באיסמעיליה.¹⁵

מערכת המשפט בשטח הכבוש שבה לפעול באופן מלא ביוני 1918. מבנה המערכת נסמך על המבנה העות'מאני, וכללה שלוש ערכאות. בית משפט שלום (Magisters Court) בכל תת מחוז¹⁶, בית משפט "ערכאה ראשונה" (First Instance, לאחר מכן "המחוזי")¹⁷, בו נדונו עניינים פליליים וכלליים ושימש כערכאת ערעור לבתי משפט השלום, ובית המשפט לערעורים (עליון, Court of Appeal) שהוקם בירושלים. בנוסף הוקם "בית משפט לפשעים חמורים" (Court of)

¹¹ מחלקת המנהל הכללי עסקה, בין השאר, במשטרה ובתי הסוהר
¹² פרסי בראמלי (1867-1925) נולד בהודו לאב ששרת בדרגת קולונל בבנגל. הוא התגייס למשטרה בהודו והיה מעורב בלחימה בפירטיות ובארגון המשטרה בנפאל. שרת בצבא בהודו ואחר כך במסופוטמיה בכיבוש מחדש של קוט ואחר כך מונה למושל בצרה, משם הוא נשלח לירושלים ביולי 1919 לטובת פיקוד וארגון המשטרה תחת גנרל ואטסון (Harry Watson). הוא שרת כממונה על ביטחון הציבור עם המעבר לממשל האזרחי ואחר כך כסגנו של הגנרל טיודור שמונה כמנהל ביטחון הציבור. מתוך:

Edward Horne, A Job Well Done, pp.22-23, Internet Website: Journal of The Royal Central Asian Society

¹³ Edward Horne, A Job Well Done, p.11.

¹⁴ John Kingsley – Heath, The Palestine Police Force Under the Mandate, in: Police Journal (1928), pp.78-79, Edward Horne, A Job Well Done, pp.12-14.

¹⁵ בן ציון דינור (עורך ראשי), ספר תולדות ההגנה, חלק א, כרך ב', עמודים 644-649

¹⁶ בתי משפט כאלו פעלו בירושלים, יפו, חברון, באר שבע, עזה, רמלה, בית לחם, מג'דל, חיפה, שכם, ג'נין, עכו, נצרת, טבריה, צפת, טול כרם.

¹⁷ הוקמו בירושלים וביפו ולאחר השלמת כיבוש הארץ בשכם ובעכו (ובהמשך בחיפה). ארבעת בתי המשפט המחוזי פעלו בארץ עד 1937, אז הוקם בית משפט מחוזי בתל אביב.

Criminal Assize) שנועד לדון בעבירות פליליות חמורות, ובמיוחד כאלה שהעונש עליהן הוא מוות.¹⁸

ב-1 ביולי 1920 הוחלף הממשל הצבאי באזרחי בראשות הנציב העליון הראשון, סר הרברט סמואל, שכיהן במשך חמש השנים הבאות. תחתיו בהיררכיה היה המזכיר הראשי, שניהל את עבודת המטה של הממשל ומילא את מקום הנציב בהעדרו.¹⁹ בעלי תפקידים בכירים נוספים היו היועץ המשפטי, שניהל את תהליכי החקיקה ואת מערכת המשפט, והיועץ הכלכלי. אלו הרכיבו את הוועד המנהל של הממשל (Executive Council). גופי הביצוע של הממשל היו המחוזות (Districts), ומחלקות הממשל (Departments) שריכזו את הטיפול בתחומים שונים, כגון: בריאות, חינוך, חקלאות, רכבת, דואר, עתיקות ועוד.

משטרת פלשתינה (א"י) (Palestine Police and Prisons) הוקמה עם הממשל האזרחי באמצעות איחוד כוחות המשטרה המקומיים והכפפתם למפקדה אחת תחת בראמלי, שהמשיך את תפקידו ומונה למנהל מחלקת הביטחון של הממשל החדש. משטרת פלשתינה (א"י) הייתה ל"משטרה קולוניאלית".²⁰ תחת פיקודו של בראמלי הוקמו גם שתי ז'נדרמריות: הז'נדרמריה הפלשתינאית (The Palestine Gendarmerie), והז'נדרמריה הבריטית (The British Gendarmerie), שהוקמה לטיפול בהפרות הסדר הציבורי כגון אירועי מאי 1921. המשטרה התארגנה באמצעות יחידות טריטוריאליות (מחוזות), ויחידות ארציות שעסקו בנושאים ייעודיים: מודיעין וחקירות (Criminal Investigation Department), שמירה על הסדר הציבורי וביטחון הציבור (הז'נדרמריות), הדרכה (בית הספר הארצי לשוטרים) ותזמורת המשטרה.²¹

¹⁸ נתן ברון, מסד למערכת השיפור הישראלית: שופטים ומשפטנים בארץ ישראל 1908-1930 (עבודת דוקטורט), עמודים 205-195, 32-33.

¹⁹ סמכויות הנציב שהועברו לממלא מקומו בעת היעדרות לא כללו את סמכות החנינה.

²⁰ קיים מחקר רב על 'המשטרה הקולוניאלית'. מדובר בכוחות המשטרה בטרטוריות האימפריאליות ולא בארגון אחד כדוגמת הצבא האימפריאלי. ככלל, המשטרה הקולוניאלית פעלה בתווך שבין הגנה על האימפריה מפני מרידות ושימור של השלטון בקולוניות, ובין מניעת פשיעה ואיתור מבצעה. חוקר המשטרה היהודית דיויד ארנולד כינה את מרכיבי הייעוד הללו **Political Control** ו-**Crime Control**. המשטרה הקולוניאלית הייתה חלק מ**מקהילת ידע אימפריאלית בתחום השיטור**. ידע בתחום זה (כמו בתחומים אחרים) הועבר מהמטרופולין אל הקולוניות וחזרה, ובין הקולוניות לבין עצמן. על כך ראו:

Charles Jeffries, *Colonial Police*, David Arnold, *Police Power and Colonial Rule*, David M. Anderson and David Killingray, *Consent, Coercion, and Control: Policing the Empire 1830-1940*, David Killingray (Ed), *Policing the Empire*, Clive Emsley, 'Policing the Empire, Policing the Metropole', in: *Crime History and Society*, v18 (2014), Georgina Sinclair, *The End of the Line*, Georgina Sinclair and Chris A. Williams, 'Home and Away: The Cross-Fertilization between Colonial and British Policing 1921-85', in: *Journal of Imperial and Commonwealth History* V.35, בהמשך הוקמו יחידות ארציות נוספות שעסקו בשיטור ימי ובתנועה.²¹

מערכת הכליאה התהוותה במסגרת הקמת גופי הממשל האזרחי כחלק מהמשטרה. מחקר זה יעסוק בתהליך התהוותה בין השנים 1917-1925.

תחום חקר מערכת כליאה מודרנית משיק לדיסציפלינות רבות. העיקרית שבהן היא הקרימינולוגיה, העוסקת באופן נרחב בבתי סוהר ובסוגיות ליבה כגון ייעוד בית הסוהר בין גמול והרתעה ובין שיקום, חברת האסירים, תרבות האסירים, חווית המאסר ועוד.²² כליאה העסיקה גם פילוסופים מודרניים. הבולטים ביניהם הם מישל פוקו, שתפס את בית הסוהר כביטוי מובהק לפיקוח ושלטה כוחנית של המדינה המודרנית באזרחיה, וג'ורג'יו אגמבן (Giorgio Agamben), שראה במחנות מעצר כתמצית המודרנה.²³

המחקר ההיסטורי עוסק בתולדות הכליאה והתפתחות בית הסוהר כמוסד הענישה העיקרי של המדינה המודרנית בהתמודדותה עם תופעת הפשיעה ובתולדותיהם של מתקני כליאה (בעיקר מחנות) במסגרת מרידות (ופעילות נגד-counter-insurgency) ומלחמות.²⁴ תשומת לב רבה הוקדשה לכליאה כחלק ממנגנוני השליטה הקולוניאלית והאימפריאלית במהלך המלחמות הקולוניאליות.²⁵

²² על כך ראו לדוגמה את עבודתם המכוננת של גרשהם סייקס (Gresham M. Sykes): 'חברת האסירים', של דונלד קלמר (Donald Clemmer) 'תרבות האסירים' ועוד.

²³ על כך ראו מישל פוקו, לפקח ולהעניש, עמודים 369-381, ג'ורג'יו אגמבן, הומו סאקר, בתוך: שי לביא (עורך), טכנולוגיות של צדק, עמודים 396-397, 406.

²⁴ על פשיעה ראו Norval Morris and David Rothman (Eds), The Oxford History Of the Prison העוסק בהיסטוריה של הכליאה בעיקר באירופה וארה"ב, ובספר Frank Dikotter and Ian Brown (eds), Cultures of Confinement העוסק במערכות כליאה באפריקה, המזה"ת, אסיה, דרום אמריקה, ומאמרה ההיסטוריוגרפי של מארי גיבסון Mary Gibson, Global Perspective on The Birth of the Prison.

המחקר אודות "עולם המחנות" לפני ובמהלך בתקופת מלחמת העולם השנייה נרחב ביותר. כך גם המחקר אודות מחנות הגולאג בברית המועצות. בולט בעניין הוא ספרה של אן אפל באום גולאג: סיפורם של מחנות המעצר הסובייטים.

על כליאה במהלך מלחמה ראו: Iris Rachamimov, Sibylle Scheipers, Prisoners and Detainees in War; Sibylle Scheipers, Military Captivity in Two World Wars: Legal frameworks and camp regimes; Jonathan F. Vance, Encyclopedia of Prisoners of War, and Internment.

²⁵ על כך ראו כנס בנושא כליאה קולוניאלית, ליסבון, 2016 וסקירתן ב-

Philip J Havic and others, Empire and Colonial Incarceration in the Twentieth Century, David Arnold, The Colonial Prison: Power, Knowledge and Penology in Nineteen-Century India, Sandra Scicluna and Paul Knepper, Prisoners of the Sun: The British Empire and Imprisonment in Malta in the Early Nineteen Century, in: The British Journal of Criminology, Kent F. Schull, Prisons in the Late Ottoman Empire.

על התפתחות מחנות הכליאה במסגרת המלחמות הקולוניאליות במפנה המאה ראו

Aidan Forth and Jonas Kreienbaum, 'A Shared Malady: Concentration Camps in the British, Spanish, American and German Empires', in: Journal of Modern European History.

התקופה הנדונה במחקר זה הינה **התקופה הפורמטיבית של מערכת הכליאה בפלשתינה (א"י)**. תקופה זו כוללת את תקופת השלטון הצבאי ואת ראשית השלטון האזרחי בארץ בתקופת הנציבות של הרברט סמואל, שהסתיימה שבוע לאחר פרסום **תקנות בתי הסוהר 1925** שעל פיהם פעלה מערכת הכליאה לאורך כל תקופת השלטון הבריטי. רחלה מקובר, חוקרת המנהל הבריטי בפלשתינה (א"י), ראתה בתקופה זו את תקופת התהוות והתגבשות של המנהל.²⁶

מחקר זה מבקש לברר כיצד התהוותה מערכת הכליאה ומה ההבדל בינה ובין מערכת הכליאה העות'מאנית שקדמה לה. כמו כן, מה היה המבנה והארגון של מערכת הכליאה ושל מתקני הכליאה אשר פעלו במסגרתה ועל פי איזה תפיסת הפעלה התארגנה. המחקר בוחן כיצד השתלבה ומה היו יחסי הגומלין בין מערכת הכליאה ובין גופי הממשל האזרחי שהוקמו במקביל אליה. בנוסף, בודק אילו סוגים של מתקני כליאה פעלו, מי היו האסירים שהוחזקו בהם, מי היה הסגל, ומה הייתה שגרת הפעילות של מתקני הכליאה. המחקר מנתח את האתגרים העיקריים של מערכת הכליאה ואת דרכי ההתמודדות עמם. המחקר בוחן מה היה ייעודה בפועל של מערכת הכליאה.

המחקר אודות מערכת הכליאה בפלשתינה (א"י) הינו דל. את המסד למחקר הניח יהושע כספי במאמר שפורסם בשנת 1984.²⁷ המאמר סקר את כל תקופת השלטון הבריטי בארץ והביא מידע ראשוני אודות מתקני הכליאה, שגרת הפעילות בהם, תנאי הקיום של האסירים ומידע סטטיסטי אודות האסירים. המאמר התבסס בעיקר על נתונים משנות השלושים ואילך, אשר הופיעו בדו"חות השנתיים של שירות בתי הסוהר שהחלו להתפרסם בשנת 1929. לאה טייכר חקרה במסגרת עבודת דוקטור שהוגשה בשנת 2003 באוניברסיטת חיפה את האסירים הפוליטיים היהודים והשימוש בבית הסוהר ובתהליך המשפטי כזירה במאבק הפוליטי נגד הבריטים בשנים 1936-1948.²⁸ מונוגרפיה אודות מחנה המעצר לטרון פורסמה על ידי טל משגב בשנת 2007 ומבוססת על עדויות האסירים היהודים שהוחזקו בו.²⁹ ספר בעל מימד

²⁶ על כך ראו רחלה מקובר, שלטון ומנהל בארץ ישראל 1917-1925, כולל ההקדמה של נתנאל קצבורג 'בריטניה ושאלת ארץ ישראל'. גם הגיאוגרף ההיסטורי יהושע בן אריה התייחס לתקופה זו כמובחנת בתולדות ההתפתחות של ירושלים תחת השליטה הבריטית. בן אריה תיחם את השנים 1917/6-1925 כתקופת משנה בהתפתחות ירושלים. הוא כינה אותה "תקופת בראשית". יהושע בן אריה, 'ירושלים בתקופת המנדט הבריטי – סקירה היסטורית', בתוך יהושע בן אריה (עורך), ירושלים בתקופת המנדט, עמודים 4-6 וגם יהושע בן אריה, 'התמורות העיקריות בהתפתחותה של ירושלים בראשית השלטון הבריטי (1917-1926)', בתוך: יהושע בן אריה (עורך), אֶרֶץ בראי עברה, עמודים 377-379.

²⁷ יהושע כספי, 'בתי סוהר בארץ ישראל בתקופת המנדט', בתוך: קתדרה (כתב עת), גיליון 34, יולי 1984.

²⁸ לאה טייכר, הכלא במאבק לעצמאות 1936 – 1948, (עבודת דוקטורט), אוניברסיטת חיפה, 2003.

²⁹ טל משגב, ימי לטרון, ירושלים: אריאב, 2008.

מחקרי המתמקד באסירי הארגונים החמושים היהודים בבית הסוהר המרכזי ירושלים פורסם על ידי זאב גולן.³⁰ לאחרונה פורסם מאמר מאת חגי אולשיניצקי העוסק בכוח אדם ובבחירת נציב לשירות בתי הסוהר עם הפרדתו מהמשטרה בשנת 1946.³¹ אדוארד הורן (Eduard Horne) כתב בספרו A Job Well Done אודות משטרת פלשתינה (א"י) פרק על שירות בתי הסוהר. סקירתו של הורן עוסקת בכל תקופת קיומו ומציגה תמונה רחבה, אינפורמטיבית, ואוהדת.

עד כה טרם נכתב מחקר אודות מערכת הכליאה בכלל ובפרט אודות התקופה הפורמטיבית שלה.

המקורות עליהם מתבסס מחקר זה כוללים **פרסומים רשמיים** של הצבא הבריטי, דו"חות של הממשל הצבאי והאזרחי בפלשתינה (א"י), חוקים ותקנות של האימפריה ושל הממשל, ועדות חקירה בענייני אירועים שהתרחשו בפלשתינה (א"י), ופרסומים בעיתון הרשמי (Gazette). מקורות נוספים של הממשל הינם **תכתובת** פנימית של הממשל הצבאי והאזרחי ותכתובת עם גורמים בממשלה הבריטית לרבות משרד המלחמה, החוץ והמושבות. השלימו את התמונה יומנים, וספרי זיכרונות של בעלי תפקידים במשטרה ובממשל, ושל אסירים ובני משפחותיהם. מידע רב נמצא **בעיתונות התקופתית העברית**.

במחקר זה יעשה שימוש במינוח מתחום הכליאה. **מתקן כליאה** יכולה כל מבנה או מרחב שנועד להחזקת אסירים במשמורת. שני סוגי מתקני הכליאה הם **בית סוהר** – מבנה קשיח המשמש לכליאה באופן קבוע, ו**מחנה כליאה (Camp)** – מתחם בעל אופי ארעי לרוב בבנייה קלה.³² זאת, על מנת להדגיש את מאפייני הפלטפורמה, שבאו לידי ביטוי ללא קשר לסוג ואופי האסירים שהוחזקו בה.

המחקר מחולק לשני פרקים. הפרק הראשון עוסק ברמה המערכתית של הכליאה. בתחילתו מוצגת מערכת הכליאה שפעלה בשלהי התקופה העות'מאנית בארץ, על מנת לערוך השוואה

³⁰ זאב גולן, מחתרות במאסר, תל אביב: הוצאת יאיר ע"ש אברהם יאיר שטרן, 2008.

³¹ חגי אולשיניצקי, 'השומרים על החומה', בתוך: אורי תימור וסג"ד אורית שוחט-מנדל (עורכים), צוהר לבתי הסוהר (גיליון 20), 2019.

³² המינוח הבריטי תארה את מתקן הכליאה על פי ייעודו. בית סוהר כונה **Prison** לאסירים שהורשעו בדיון, **Jail** לעצורים שטרם הורשעו. המושג מחנה שימש גם לתיאור מבני אבן ששימשו לכליאה ארעית כגון מחנה פרונגוך (Frongoch) בוולס שבו הוחזקו עצורי מרד חג הפסחא 1916 במזקקת בירה שהוסבה למתקן כליאה עד סוף מלחמת העולם הראשונה. **Detention Camp** כונה מחנה שהחזיק עצורים בגין פעילות עוינת ממניעים פוליטיים כדוגמת מחנה לטרון 1941-1948, **Internment Camp** כונה מחנה שהחזיק אזרחים עצורים כדוגמת מתחמי מגורים עירוניים וכפריים בא"י ומחנות באי מאן שהחזיקו במהלך מלחמת העולם השנייה (והראשונה) נתיני אויב גרמנים. נעשה גם שימוש ב- **Clearance Camp** לתיאור מחנה המעבר עתלית שבו הוחזקו מהגרים בלתי חוקיים עד שאושרה כניסתם לארץ. במלחמת הבורים עשו לראשונה הבריטים שימוש במושג **Concentration Camp** לתיאור מחנות שבהם רוכזה אוכלוסייה אזרחית לצורך שליטה, ו- **Prisoner of War Camp** לתיאור מחנה שבויים. הצבא הבריטי כינה מחנה להשהיית עצורים עד לשחרורם או העברתם למתקן כליאה קבוע **Cage**.

המאפשרת הבנה של מידת ההמשכיות והשינוי במערכת הכליאה הבריטית שבאה אחריה. לאחר מכן מוצג הבסיס החוקי האימפריאלי והמקומי של מערכת הכליאה. לשם כך נכללה סקירה של מתקני הכליאה ושל ייעודם. הפרק בוחן אילו אסירים הוחזקו במשמורת, ומפרט את סוגי האסירים ואת הקריטריונים שעל פיהם מיינה אותם המערכת בין מתקני הכליאה ובתוך המתקנים. בכך מנתח המחקר את מבנה וארגון המערכת. בנוסף, הפרק מתאר את הסגל שפעל במערכת הכליאה ואת עיקרי מאפייניו. כן דן הפרק בפעולת הרמה המערכתית כחלק מגורמי הממשל השונים אשר עסקו ותמכו בנושא הכליאה ובמרכיבי העיסוק העיקריים שלהם.

הפרק השני עוסק בנעשה ברמת מתקן הכליאה. הפרק מנתח את תפיסת ההפעלה המגולמת בפקודות ובתקנות, ומציג את הנעשה במתקני הכליאה בפועל. הפרק מתאר בפרוטרוט את נהליו של מתקן כליאה, שגרת הפעילות בו, ואת חיי היומיום של האסירים.

תשומת לב מיוחדת מוקדשת לנעשה במערכת הכליאה באנגליה ובאימפריה ברמת מערכת הכליאה המוצגת בפרק הראשון וברמת מתקן הכליאה המוצגת בפרק השני. זאת, על מנת לבחון על אילו מקורות נשענת תפיסת ההפעלה של מערכת הכליאה בפלשתינה (א"י).

מחקר זה טוען כי מערכת הכליאה בפלשתינה (א"י) התהוותה על פי תפיסת הפעלה שהתגבשה באנגליה ובאימפריה הבריטית. המערכת השתלבה ברשת הכליאה ובקהילת הידע האימפריאלית ואף הגלובלית בתחום. במערכת הייתה גם המשכיות למערכת הכליאה העות'מאנית בתשתית, כוח אדם, אסירים ומינוח, עם מספר שינויים מבניים ותפעוליים שעיקרים הפרדת בוגרים מצעירים, הקמת מוסד לעבריינים צעירים והקמת מערך עבודה יצרנית של אסירים בתוך בתי הסוהר ומחוצה להם. המערכת התארגנה באמצעות מתקנים ברמה ארצית ומתקנים ברמת מחוזות המשטרה באמצעות שתי פלטפורמות כליאה: בית סוהר ומחנה כליאה, והחזיקה בהם במשמורת אסירים ערבים מוסלמים ונוצרים ואסירים יהודים, שנכלאו בנסיבות של עבירות פליליות, אזרחיות ופוליטיות. מערכת הכליאה פעלה כחלק אינטגרלי מהממשל. פעילותה נגזרה מהנעשה במשטרה ובמערכת המשפט והיא קיימה יחסי גומלין בעיקר עם המחלקה לעבודות ציבוריות ומחלקת הבריאות. מערכת הכליאה התמודדה עם כמה אתגרים עיקריים: היעדר מתקני כליאה ייעודיים והעלות הגבוהה של הקמת מתקנים אלו, עלות אחזקה וקיום גבוהה, צפיפות ומאסר פוליטי.

פרק א' - מערכת הכליאה

א-1 כליאה בשלהי התקופה העות'מאנית

במחצית השנייה של המאה ה-19 פעלו בתי סוהר במרכזים העירוניים של המחוזות, כחלק מהאדמיניסטרציה העירונית.³³ מערכת הכליאה העות'מאנית הייתה, בדומה למשטרה, חלק ממבנה השלטון המקומי ופעלה תחת מושל המחוז, שהוסמך בתקנות בתי הסוהר 1880 למנות את סגל בית הסוהר וועדה מפקחת על בית הסוהר.³⁴ האסירים חולקו בדרך כלל לשלוש קבוצות: עבירות חמורות, עבירות קלות, ובעלי חוב. תנאי החיים בבית הסוהר היו תלויים במעמדו הכלכלי של האסיר וביכולתו לשלם לסוהרים.

בארץ ישראל היו בתי סוהר במרכזי השלטון (הסראייה) ביפו, נצרת, טבריה, רמלה, עכו ועוד.³⁵ בירושלים היו שני בתי סוהר לגברים במבנה הממשל בסמוך להר הבית.³⁶ בית סוהר לנשים היה בשטח פתוח ממערב לבית הקברות ממילא, (רחוב רבי עקיבא 20 כיום).³⁷ אליעזר בן יהודה הוחזק באחד מבתי הסוהר הללו.³⁸ הוא תאר את מאסרו:

"שבוע ימים ישבתי בבית האסורים של הממשלה התורקית... קשה, קשה מאוד היה לי הלילה הראשון כשעמדתי על רגלי כל שתיים עשרה השעה בכלא

³³ Anthony Gorman, 'Regulation, Reform and Resistance in the Middle Eastern Prisons', in: Frank Dikotter and Ian Brown (eds), *Cultures of Confinement*, pp.97-100.

³⁴ Kent F. Schull, *Prisons in the Late Ottoman Empire*, pp. 47-48.

³⁵ יעקב ינון, סביב כיכר השעון, עמוד 61, זלמן וינגרדוב, 'בעקבות אתרי העיר העתיקה', בתוך: גדעון ביגר ואלי שילר (עורכים), אריאל – כתב עת לידיעת ארץ ישראל (כתב עת, גליון 53), עמוד 123, יצחק בן צבי, זיכרונות ורשומות, עמוד 196, זהבה פרוס, 'אשתו של אסיר', בתוך: מניה שוחט, רחל ינאי בן צבי ואחרים, ספר השומר, עמוד 212.

³⁶ בתי הסוהר 'חבס א-דם' החזיק אסירים שנחשדו או ביצעו עבירות חמורות ובית הסוהר 'חבס א-רובאת' החזיק את השאר. גד פרומקין, דרך שופט בירושלים, עמודים 9-10.

³⁷ ראיון עם פרופסור אלון קדיש, שגדל במבנה שהיה בית הסוהר 1.7.21.

³⁸ בן יהודה נעצר ב- 28 בנובמבר 1893. הוא נחקר והואשם בהסתה למרד בשל פרסום המאמר 'מצוות צריכות כונה' לקראת חג החנוכה בעיתון 'הצבי' שהיה בבעלותו ואותו גם ערך. משפטו התקיים ב- 5/12/1893, ובו הוא נמצא אשם בקשירת קשר. על בן יהודה נגזרה שנת מאסר אחת בניכוי 8 ימי המעצר שבו הוחזק. לנוכח הודעתו לבית המשפט כי בכוונתו לערער על ההחלטה הוא שוחרר בערבות עד לדין בערעור. על ההקשר הפוליטי של פרשה זו, ועל השתלשלות העניינים ראה יוסף לנג, דבר עברית, עמודים 259-296, יהושע קניאל (עורך), אליעזר בן יהודה בבית האסורים, עמודים יא – כג.

הצר. האוויר המחניק מטינופת חמשה ועשרים הרוצחים שהיו כלואים בו, ועשו שם כל צרכיהם. קשים היו עלי גם שאר שבעת ימי מאסרי".³⁹

האסירים בתא לנו על הרצפה. בן יהודה עמד במהלך הלילה צמוד לדלת ונשם דרך אשנב קטן.⁴⁰ לאחר תחילת משפטו הוא הועבר על פי בקשת אשתו (ולאחר ששילמה שוחד) לסראייה ושוכן בחדר גדול ונוח יותר. לתאו הועברו מיטה, ריהוט, מנורה, כלי כתיבה וספרים. אשתו ביקרה אותו מדי יום וכך גם מבקרים רבים.⁴¹

בשנת 1911 נאסר איש השומר יגאל מרדכי והוחזק בבית הסוהר בנצרת ואחר כך בעכו.⁴² הוא תאר את בית הסוהר בנצרת:

"בתוך חצר גדולה מוקפת קירות אבן גבוהים, שחוטי תיל היו מתוחים מעליהם, ובטיח, למעלה, נעוצים היו שברי זכוכית, עמד בנין גדול בן שתי קומות, אשר שימש תחנת משטרה ומשרדי המושל, והמרתף למטה נועד לבית סוהר. למעשה הייתה זו מערה ארוכה שקועה כולה באדמה, ופשפש ברזל משורג, 60 ס"מ, ברוחב ומטר בגובה, סגר עליה...באולם שאורכו כמאה מטר וכעשרה מטר רוחבו. שתי שורות של מחצלות נפרשו משני עברי הקירות הארוכים, ועל המחצלות ליד הקיר מצעים והאנשים יושבים על המחצלות שרגליהם תחתיהם. את החברים [שומרים שנאסרו לפני מרדכי. ע.ש.] מצאתי יושבים...הייתה להם כירת חימר וקומקום רותח עליה...האסירים ברובם היו כפריים, פלחים; היו גם בדואים נאשמים בעיקר בעבירות קלות. יושבים היו קבוצות קבוצות לפי השתייכותם לכפר או לאזור. גם את ענייני האוכל היו מסדרים לפי חלוקה זו. איש מיוחד היה נשלח כל בוקר אל השוק לקנות בכספי האסירים את מזונותיהם, כי הממשלה לא נתנה דבר, פרט למי שתיה ושלוש פיתות ליום (וגם זה לא כל יום).

³⁹ אליעזר בן יהודה, 'עברית בשווקים וברחובות', דאר היום, 5 ספטמבר 1919.

⁴⁰ חמדה בן יהודה, 'לתולדות בן יהודה', דאר היום, 19 דצמבר 1923.

⁴¹ יוסף לנג, דבר עברית!, עמודים 267-268, חמדה בן יהודה, 'לתולדות בן יהודה', דאר היום, 19 דצמבר 1923.

⁴² חבר אגודת השומר יגאל מרדכי הגיע לאדמות מרחביה יחד עם השומרים יצחק נדב וצבי נדב לאחר שהאדמות באזור עפולה נקנו ממשפחת סורסוק. הקמיקאם של האזור ניסה למנוע מהיהודים להתגורר במקום. עם ערביי הסביבה התפתח סכסוך. מרדכי נעצר לאחר שירה לעבר רוכב במהלך ניסיון למנוע ממספר תוקפים לשדוד ממנו את סוסתו ואת נשקו. מרדכי, אליעזר שוחט, ראובן קורקין, יצחק נדב, צבי בקר, ישראל בקר, ויוכבדזון הוחזקו במעצר במשך 11 חודשים עד שנשפטו. לפני המשפט נערך הסדר עם הכפר שממנו יצאו התוקפים, ולאחר שהוסדר תשלום פיצויים שינו העדים נגד השומרים את עדותם והללו יצאו זכאים במשפט. מתוך: יגאל מרדכי, עלי אוקף, עמודים 40-55, יצחק בן צבי, זיכרונות ורשומות, עמוד 196.

בפינה החיצונית עמד דלי גדול מוסתר במחצלת התלויה על שני ווים לצרכיהם של האסירים, ומובן שהריח שעלה משם היה חריף ביותר ובלתי נעים... [לאחר שהבינו כי מאסרם יתמשך, ע.ש.] הגדלנו את השטח התפוס על ידינו, הזמנו עוד מזרונים וכלי בישול ולקחנו לנו עוזר מבין האסירים, שיטפל בכלים וימלא בשבילנו את התורנות להוצאת הסיר תמורת מזונות שיקבל מאיתנו".⁴³

אסירי השומר הוחזקו בבית הסוהר בנצרת במשך תקופה ארוכה, וביקרו אותם רבים מחבריהם:

"שראינו את המצב כמו שהוא, הודענו...למכרים, שאין כל קושי לבקר אותנו לעיתים תכופות ולא רק בימים הקבועים לביקורים ונקבע נוהג, שכל הבא למרחביה או עובר את נצרת לאחד הכיוונים היה "עולה לרגל" אלינו. הביקור היה נותן לנו הזדמנות להימצא בחוץ, לראות את פני השמים ולחמם את גופו בקרני השמש.⁴⁴...הפך ביקור האסירים לעניין חברתי וזה היה נערך בצוותא...באחד הביקורים באה עגלה מלאה חברות, כולן ערות ועליזות..."

בין המבקרים היה יצחק בן צבי. שומר בית הסוהר, שוטר בז'נדרמריה העות'מאנית, אפשר לו להיכנס ואף התלווה לביקור, בציפייה לתמורה.⁴⁵ בן צבי תאר את הביקור וציין את התרשמותו מאליעזר שוחט: "בחשכת התפיסה, אינו מוציא זמנו לבטלה: ספרים וחבורות יעטרוהו מכל עבר".⁴⁶

האסירים היהודים רבו עם אחד האסירים הערבים, ולכן הועברו לבית סוהר בעכו. מרדכי תאר את הדרך:

"...הועברנו לכלא עכו. כבולים בשרשרת ומלווים משמר שוטרים. עברנו ברגל את הדרך....יכולנו אמנם לברוח בדרך, אך לא ראינו עניין לעשות כך, כי האמנו שהיה המשפט יתקיים בקרוב ואנחנו נצא זכאים".⁴⁷

מרדכי תאר בפרוטרוט את בית הסוהר בעכו:

⁴³ יגאל מרדכי, עלי אוכף, עמוד 50

⁴⁴ כלומר, הביקורים נערכו מחוץ לתא שבו הוחזקו.

⁴⁵ בן צבי לא ציין בזיכרונותיו כי הגיע ביום או בשעות מוגדרות לביקורים. נראה כי ביקורי אסירים התאפשרו, ככלל, מועדי ביקורי האסירים היו גמישים ו/או שלא הוגבלו כלל.

⁴⁶ יצחק בן צבי, זיכרונות ורשומות, עמודים 196-197.

⁴⁷ יגאל מרדכי, עלי אוכף, עמוד 53

"בעכו היו שני בתי סוהר: אחד, ה"לומאן", בו נמצאו נדונים לתקופות ממושכות, והשני—"בית הסוהר המחוזי", אשר אליו הובאנו אנחנו, ובו נמצאו אסירים ונידונים לשלוש שנות מאסר...

גם פה הייתה זו חצר סגורה ובתוכה בניינים בני שלוש קומות, ובהם משרדי הממשלה, בתי המשפט, מעון השוטרים ובית הסוהר-היינו, ניקבה עמוקה מתחת לפני האדמה. ניקבה זו התפתלה בכל מיני כיוונים וזוויות, כשמשני עבריה אצטבות של לוחות עץ בלתי מהוקצעים המשמשים למשכב לאסירים...בחצר היו שני חדרי שירות ולידם חדר ובו בריכה קטנה של מים זורמים, וכאן היה אפשר להתרחץ ללא הגבלה, במערה זו נמצאו כמאתיים איש...כל מי שהיה בידו לשלם נהנה מזכויות יתר...היו שם גם אסירים שנשפטו למאסר עולם וגם אסירים שנדונו לחודשים מספר...לפי סדר היום היו מעירים את כל האסירים בשש בבוקר למיפקד...לא רצינו לגור בתוך הניקבה הזאת בגלל הטחב...והואיל וקצין המשטרה היה תמיד נצרך גדול (משכורתו החודשית שתי לירות ולו שלוש נשים ולכל אחת דירה לחוד) הוסכם בינינו כי תמורת חמש לירות לחודש נקים לו מחיצה בחדר השוטרים למגוריו...עם גמר העבודה בבתי הממשלה והמשפט יכולנו לצאת לחצר כרצוננו, ובמעוננו יכולנו לקבל אורחים בכל עת. למעשה חסרה לנו איפוא רק התנועה החופשית.⁴⁸

במהלך מלחמת העולם הראשונה הייתה הארץ תחת ממשל צבאי של הארמיה הרביעית העות'מאנית. מפקדת הארמיה מוקמה בדמשק, ושם גם היה בית הדין הצבאי. הצבא העות'מאני עצר וחקר רבים בחשד לריגול, השתמשות מגיוס ועריקות מהצבא.⁴⁹ האסירים הוחזקו במתקני מאסר קבועים או ארעיים בשטח ארץ ישראל. רבים מהם הועברו לדמשק לצרכי חקירה, כליאה, והעמדה לדין בבית משפט צבאי.⁵⁰ בתי הסוהר היו נגישים ותמורת שוחד ניתן היה להעביר

⁴⁸ יגאל מרדכי, עלי אוכף, עמודים 53-54

⁴⁹ אליעזר טאובר, מבוא לספר עזיז בר, מודיעין וריגול בסוריה לבנון וארץ ישראל במלחמת העולם, עמודים 7-17

⁵⁰ על כליאה בדמשק במהלך המלחמה ראו: חליל אל סככיני, כזה אני רבתי, עמודים 73-97, נתן אפרתי, ממשבר לתקווה, עמודים 331-336, איתן בלקינד, כך זה היה, עמודים 136-141, עזיז בר, מודיעין וריגול, עמודים 109 - 111, שרה ורמי בן ראובן, נשים עבריות בדמשק, רות גיל, אלתר לוין – מרגל יהודי באימפריה, עמוד 293, עורכים שונים, דבש מסלע, עמודים 41-50

לאסירים מזון ואמצעים נוספים.⁵¹ המורה יצחק ציגל, שנעצר בגין השתמטות משירות בצבא העות'מאני, הוחזק בבית הסוהר הצבאי במגרש הרוסים.⁵² את שגרת החיים תאר ציגל כך:

"כחודש ימים היינו אסורים בירושלים, במשמר הצבא, וזה היה סדר היום: בבוקר בבוקר היו באים הצ'אוישים⁵³ והיו מונים אותנו כמה פעמים עד שעמדו על המספר המדויק... בכל צהרים חלקו לנו...ככר לחם לאיש...פעמיים ביום, לפני הצהריים ובין ערביים היו מזכים אותנו במנה של בורגול שלוק במים ומלופת בשמן.... סעודה זעומה שאינה מספקת להשביע אפילו למחצה, ורואה הנך לעינך המון אנשים רעבים עצורים, נושאים בדומיה את סבלם ואין שם לב ואין דואג...ולולי העזרה הציבורית שהומצאה לנו היהודים מצד מוסדנו המשרד הארץ ישראלי, מי יודע אם לא מתנו ברעב... ותכן חיינו שם מה היה? טיולים ארוכות וקצרות על פני הפרוזדור הארוך והאפל שבבניין הגדול ההוא; עמידה אצל שבכת הברזל על יד החלון...ומה שנוגע למצבנו הפרטי; נדודי שינה בלילות עד כדי כאב ראש ועד לקריאת עצבים מתוך נשיכות פשפשים ועקיצות כינים...וכל זה תחת צל קורות בלי אור שמש ואוויר נשימה חופשי, תחת משמר והגבלות, אם כי לא קשות ביותר, אחרי שרוכנו הלבבות, הידיים והשוטים בשמן-שחך רב".⁵⁴

תמונת המצב המתבררת מתיאורי האסירים ובני משפחותיהם תואמת את ממצאיו של קנט שול (Kent F. Schull) חוקר הכליאה באימפריה העות'מאנית. במחקרו תאר את הרפורמה שעברה מערכת הכליאה העות'מאנית כחלק מהרפורמה הכללית במחצית השנייה של המאה ה-19 ובראשית המאה העשרים. הרפורמה, עם מעורבות של מדינות אירופה ובכלל זה של האימפריה הבריטית, כללה שינוי במבנה המערכת, דרכי הניהול והפיקוח שלה, שיפור תנאי האסירים ושינוי

⁵¹ על כך ראו: בני משפחת ארליך (קובץ לזכרה של דבשה ארליך), דבש מסלע, עמודים 35-36, זהבה פרוס, 'אשתו של אסיר', בתוך: מניה שוחט, רחל ינאי בן צבי ואחרים, ספר השומר, עמוד 212, איתן בלקינד, כך זה היה, עמודים 136-141, פנחס שניאורסון, בשורה הראשונה, עמודים 39-47.

⁵² יצחק ציגל, במאסר ובגולה, עמוד 18. אכסניית הצלייניות במגרש הרוסים מכונה "אכסניית מריה". בראש המבנה שלמים הפך לבית הסוהר המרכזי הבריטי בירושלים ישנו שלט שבו כתוב: "מרינסקויה פודבוריה" (אכסניית מריה). התאור המפורט והמפורש ביומנו של יצחק ציגלר הוא המקור היחיד בנמצא שמציין במפורש את המקום שבו הוחזקו האסירים. זאב גולן, שכתב את תולדות בית הסוהר המרכזי בירושלים, הרחיב בעניין זה (ראה זאב גולן, מחתרות במאסר, עמוד 16) וכתב כי הוא משער על סמך העדויות שיש ברשותו שמדובר במבנה המדובר. יומנו של ציגל מאשר את השערתו של גולן.

⁵³ פירוש המילה צ'אויש (çavuş) בטורקית הוא סמל (Sargent). היא נהגית כ – chavush. במילה בהגיית המקומית – ערבית "שוויש" נעשה שימוש בבתי הסוהר גם אחרי תקופת השלטון העות'מאני בתקופת השלטון הבריטי לצורך תיאור אסיר הממונה על משימה כלשהי – כגון על בתי מלאכה, וגם בבתי הסוהר במדינת ישראל כנציג של האסירים.

⁵⁴ יצחק ציגל, במאסר ובגולה, עמודים 18-19.

שגרת בית הסוהר. נציבות כליאה הוקמה לצורך שליטה מרכזית ביותר מ-1,000 בתי סוהר. בתי סוהר חדשים תוכננו, נקבעו שיטת מיון והפרדה בין סוגי אסירים שונים, ותקנות בתי סוהר ברוח אירופאית. תוכנן להקים מוסדות לעבריינים צעירים (Reformatory), להרחיב השימוש המועט מאוד בעבודת אסירים, ולהיאבק בשחיתות בבתי הסוהר. יישום הרפורמה התנהל באיטיות רבה והתמקד במטרופולין. קשיים מרובים ביישומה התגלו. בין השאר, בשל מחסור במשאבים, קושי בשליטה ופיקוח ריכוזי, והתנגדות סגל בתי הסוהר לשינויים.⁵⁵ הנהלת בתי הסוהר העות'מאנית האימפריאלית ביקשה להבין את מצב בתי הסוהר עם הקמתה בשנת 1911. בין השאר התבררו הנתונים הבאים: בבית הסוהר של קאדת בני סאאב בטול כרם הוחזקו 447 אסירים ו-2 אסירות.⁵⁶ מתוכם 373 מורשעים ו-74 עצורים. בין האסירים היו לפחות 2 ילדים מתחת לגיל 14. במשך רוב שעות היום והלילה האסירים שהו יחד, ללא הפרדה.⁵⁷

מערכת הכליאה בארץ ישראל בשלהי התקופה העות'מאנית התבססה על מתקני כליאה למורשעים ואסירים בערים ועיירות מרכזיות, בהם הוחזקו יחדיו אסירים מורשעים ועצורים, בוגרים וקטינים. נשים הוחזקו בנפרד. האסירים לבשו את בגדיהם (ולא מדי אסיר),⁵⁸ לא עבדו בבית הסוהר או מחוצה לו, ולנו על הרצפה או על מחצלות. תנאי החיים של האסירים היו תלויים ביכולתם הכלכלית לרכוש פריטים מחוץ לבית הסוהר ולשחד את שומריהם. האסירים יכלו לרכוש או לקבל מבחוץ דברי מזון, ציוד ללינה, אמצעי בישול, סיגריות, ספרים ופריטים נוספים. בתי הסוהר היו נגישים מאוד למבקרים, וגמישים מבחינת חופש התנועה של האסירים, פרט ליכולת או לרשות לעזוב את בית הסוהר.

⁵⁵ Kent F. Schull, *Prisons in the Late Ottoman Empire*

⁵⁶ קאד'ה היא יחידה מנהלית מתחת לרמת סנג'ק. קאד'ת בני סאאב כללה את השטח שבין חארם סידנא -עלי (אזור הרצליה) ואום חאלד (נתניה) במערב, והכפר אל פונדוק במזרח. מתוך: יהושע בן אריה וארנון גולן, 'יחידות המשנה ויישובי סנג'ק שכם במאה הי"ט', מתוך: *ישראל: מחקרים בידעת הארץ ועתיקותיה* (כתב עת, י"ז), עמודים 49-51.

⁵⁷ Kent F. Schull, *Prisons in the Late Ottoman Empire*, pp. 166-167

⁵⁸ אין בעדויות האסירים והמבקרים בבתי הסוהר בשטח ארץ ישראל והמרחב לפני ובמהלך מלחמת העולם הראשונה ולו עדות אחת לניפוק מדים על ידי בתי הסוהר. לחלופין ישנן עדויות להעברת בגדים לאסירים.

א-2 הבסיס החוקי של מערכת הכליאה המנדטורית

מערכת הכליאה, כשאר גופי הממשל, הוסדרה באמצעות חקיקה ברמות שונות. בסיס החקיקה נשען על חקיקה אימפריאלית. על פיו נקבעה חקיקה מקומית וחקיקה צבאית, ובהתאם נקבעו תקנות על ידי גופי הביצוע של הממשל, לרבות המשטרה ובתי הסוהר.

ב- 9 בדצמבר 1917, במקביל לכיבושה של ירושלים הכריז אלנבי על ממשל צבאי בשטח הכבוש בהתבסס על "חוקי המלחמה ביבשה ומנהגיה" כפי שנקבעו באמנת האג משנת 1907.⁵⁹ החוק הצבאי הוחל על הטריטוריה הכבושה במקביל לחוק האזרחי הקיים. בתי משפט צבאיים הוסמכו לשפוט את תושבי הטריטוריה בצד בתי משפט אזרחיים.⁶⁰ הממשל הצבאי פרסם מעת לעת פקודות קבע שהסדירו נושאים שונים.⁶¹

בפקודות הקבע לשטחי הכיבוש הבריטי בפלשתינה (O.E.T.A Standing orders and general instructions) שפורסמו באוקטובר 1918 הונחה התשתית הארגונית הראשונה למערכת הכליאה. הפקודה, שכוננה גם את המשטרה, הז'נדרמריה, מערכת המשפט ובתי הדין, עסקה בעיקר בהיבטים התקציביים של הכליאה: תקינת כוח האדם במתקני הכליאה, שכר, הקצאת ביגוד לסגל ולאסירים, והקצאת המזון לאסירים.⁶² תקנות בתי הסוהר (Prison Regulations) פורסמו ב- 1.12.1918.⁶³

פקודת בתי הסוהר פורסמה ב-1 ביוני 1921 והניחה את הבסיס המשפטי לארגון מערכת הכליאה והתנהלותה.⁶⁴ הפקודה קבעה כי "בית סוהר" פירושו כל בניין, מחנה, או מקום אחר המשמשים לחבישת אסירים". הפקודה הייתה תקפה לכל סוגי מתקני הכליאה שפעלו: בתי

⁵⁹ לפיה על המדינה הכובשת לנהל את השטח שברשותה לפי הסדרים שהיו נהוגים בו קודם.

⁶⁰ המדריך הצבאי לחוק הצבאי הבריטי בשטחי כיבוש הריב בעניין. *Manual of Military Law*, pp. 244-273. War Office (1914).

⁶¹ Occupied Enemy Territory Administration Headquarter, *O.E.T.A Standing order and General Instructions*, p.88.

⁶² Ibid, p.54.

⁶³ התקנות עצמן אינן בנמצא. דיווח על פרסומן מופיע ברשימת הפקודות שהפיץ הממשל הצבאי בנספח לפקודת הקבע, עמוד 88.

⁶⁴ פקודות ותקנות נפרדות לנושא הכליאה פורסמו למרות השייכות הארגונית למשטרה. פקודת המשטרה פורסמה ב- 15 במרץ 1921. פקודת בתי הסוהר הייתה הפקודה ה- 23 שפרסם הממשל המנדטורי מתוך רשימת הפקודות שפורסמה בשנת הפעילות הראשונה של הממשל האזרחי:

Government of Palestine, *Palestine Administration July 1920 – June 1921*, p.23.

סוהר, בתי מעצר, מחנות לעבודת אסירים, ובהמשך מחנות כליאה. בפקודה, שעליה חתם הנציב העליון, הוסמך מנהל ביטחון העם להתקין תקנות בתחום הכליאה.⁶⁵

ב- 24 ביולי 1922 פורסם **כתב המנדט** על ארץ ישראל על ידי חבר הלאומים, שהסמיך את בריטניה כמעצמה המנדטורית בארץ, וקבע בין השאר כי אמנת הסגרת פושעים בינה ובין מעצמות אחרות תחול על ארץ ישראל (סעיף 10).

ב- 10 באוגוסט 1922 פורסם **דבר המלך במועצתו על פלשתינה**, שהיווה למעשה את חוקת המדינה. נקבע כי **חוק השיפוט בארצות הניכר** (Foreign Jurisdiction Act 1890) ו**חוק העברת אסירים מהמושבות** (The Colonial Prisoners Removal Act 1884) יהיו תקפים גם בפלשתינה (א"י) (סעיף 37). חקיקה אימפריאלית זו, אפשרה העברה מתואמת של אסירים מסיבות שונות בין הקולוניות הבריטיות ובינם ובין בריטניה, הסדירה את אופן ההעברה, ההחזקה במשמורת, המימון (על חשבון המדינה שממנה הועבר האסיר) וההחזרה של האסירים. באמצעות הסדרה זו שולבה פלשתינה (א"י) **ברשת כליאה אימפריאלית** של מערכות כליאה מקומיות, אשר קיימו ביניהן שיתוף פעולה. דבר המלך קבע גם באופן מפורש את **סמכותו של הנציב להגלות ולגרש כל אדם** מן הארץ (סעיפים 68-71).

לאחר כינון הממשל האזרחי נחתמו **הסכמי הסגרה** עם מצרים ועם המדינות המנדטוריות ירדן וסוריה. הסכם ההסגרה עם סוריה נחתם עם הנציב העליון הצרפתי גורו, וכלל התחייבות להסגיר הדדית נאשמים בעבירה שבוצעה בסוריה, לבנון ופלשתינה (א"י), שעונשה שנת מאסר אחת ומעלה או שהורשעו בעבירה כזו על פי החקיקה העות'מאנית. הסכם ההסגרה לא חל על "פושעים פוליטיים". הנציבים לא התחייבו להסגיר נתינים צרפתים לממשל הבריטי בפלשתינה (א"י) ו/או נתינים בריטים לממשל הצרפתי בסוריה.⁶⁶ הסכמי ההסגרה נעשו תוך התייעצות עם גורמים שונים במשרד המושבות ומשרדי ממשלה נוספים. הסגרת פושעים התבצעה גם למדינות אירופאיות.⁶⁷

תקנות בתי הסוהר (Prison Rules) פורסמו בשנת **1925**. התקנות המפורטות מאוד הסדירו את כלל הפעילויות בבתי הסוהר. התקנות, כמו פקודת בתי הסוהר 1921, היו תקפות לכל סוגי

⁶⁵ הנציב העליון הרברט סמואל הכיר היטב את נושא הכליאה מתוקף תפקידו כשר הפנים בבריטניה בין ינואר לדצמבר 1916.

⁶⁶ הודעה רשמית, 'פקודה על הסגרת פושעים', הארץ, 23 מאי 1924, הרברט סמואל, 'הרצאת הנציב העליון על ממשלת פלשתינה (א"י)', עמוד 2, 'החזרה בין א"י וסוריה בדבר הסגרת פושעים הדדית', הצפירה, 6 אוקטובר 1921.

⁶⁷ כך לדוגמה ערערו שלושה יהודים לבית המשפט העליון בגין החלטת בית המשפט המחוזי ביפו להיענות לדרישת גרמניה ולהסגירם כפושטי רגל, לאחר שטענו כי הסכם ההסגרה בין אנגליה ובין גרמניה אינו כולל את ארץ ישראל מכון שמדובר בבריטורייט מנדט ולא טריטוריה בריטית. 'ערעור על הסגרת פושעים לגרמניה', הארץ, 2 אוקטובר 1925.

מתקני כליאה, ועודכנו מעת לעת.⁶⁸

קביעת התקנות נעשתה תוך התייעצות עם משרד המושבות. חלק מהתקנות נוסחו בדיוק בנוסח של תקנות הכליאה בבריטניה. כך לדוגמה איסור הכאה של אסיר על ידי סוהר שלא לצרכי הגנה עצמית (תקנה 112 בתקנות בתי הסוהר המקומיים באנגליה ותקנה 128 בפלשתינה), או חובת התקנת מנעולים שונים לתאי ואגפי נשים [תקנה מספר 4 בתקנות בתי הסוהר המקומי באנגליה ותקנה 76 בפלשתינה (א"י)].⁶⁹

א-3 מבנה וארגון מערכת הכליאה

לאחר כיבוש ירושלים התברר לבריטים כי בבית הסוהר האזרחי מוחזקים כמה עשרות אסירים במצב גופני ירוד וללא מסמכים, תיקים או אסמכתאות לכליאה. האסירים שוחררו והשימוש בבית הסוהר האזרחי הופסק.⁷⁰ הבריטים הקימו את **בית סוהר ירושלים** במגרש הרוסים, שחלק ממנו שימש את העות'מאנים כבית סוהר צבאי, במתחם אכסניית הנשים. קולונל ויטינגהאם (Whittingham) משירות בתי הסוהר במצרים הוזמן לסיוע ועסק בהסדרת בית הסוהר מבחינת תקנות כליאה (Prison Rules), מדים והקצבות.⁷¹

מתקנים נוספים הוקמו ביפו, בית לחם, רמאללה, יריחו, רמלה, עזה, חברון, באר שבע, שכם, טול כרם, ג'נין, חיפה, נצרת וטבריה. לאחר כיבוש חלקה הצפוני של הארץ נוספו מתקני כליאה. ביניהם **בית הסוהר בעכו**, שהמשיך לפעול עם סגל המתקן ואסיריו.⁷² סוהרות לטובת כליאת נשים תוקננו במתקנים בירושלים, יפו, רמלה ועזה. סה"כ הופעלו (ותוקצבו) בשנת 12 1919 מתקני כליאה. בין בעלי התפקידים שתוקצבו היה גם מומחה לטביעות אצבע ותליין.⁷³

⁶⁸ ראה לדוגמה ארכיון המדינה (להלן אה"מ) מ-1/334 התכתבות בין המזכיר הראשי והתובע הכללי בדבר עדכון תקנות אודות מועצת מבקרים וסמכויותיה. התובע הכללי ממליץ לכונן מועצת מבקרים שתהווה, כפי שמתקיים בהודו, מועצה מייעצת למנהל בית הסוהר בדבר הקלה בעונשם של אסירים השפוטים לטווח ארוך. בנוסף, דנו השניים בסוגיית ההלקאות, בסמכויותיו של מנהל בית הסוהר, ובהצעה לאשר עונש מלקות על ידי מפקד מחוז.

⁶⁹ Charles Richmond Henderson, *Modern Prison Systems*, pp. 115-135

⁷⁰ עדות למצב הקשה של העצורים ניתן למצוא בספר הזיכרונות *From Vine Street to Jerusalem*, p. 137. גם רולנד סטורס מתייחס למצב האסירים עם הכיבוש ולשחרורם. Roland Storrs, *Orientalism*, p. 294.

⁷¹ Roland Storrs, *Orientalism*, p. 294.

⁷² חיים לזר - ליטאי, *מבצר עכו*, עמוד 48, דוגלס דאף, *אביר הגליל*, עמוד 11.

⁷³ Occupied Enemy Territory Administration (O.E.T.A South), *Estimates of Receipts and Expenditure For the year 1918-1919*, pp. 27, 51.

בשנת 1919 הוקם בבית בשכונה 'כרם אברהם' שבירושלים מתקן כליאה ייעודי לנערים: **בית ספר לעבריינים צעירים**⁷⁴ (The Howard Home Reformatory).⁷⁵ מנהל המוסד, ג'מיל איראני, העיד כי למרות שהמוסד היה שייך למחלקת המשטרה ובתי הסוהר, הוא נשא אופי "של בית ספר ולא של בית סוהר".⁷⁶ השוהים במוסד חולקו לכיתות, והנערים קיבלו במוסד השכלה יסודית והוכשרו בגינון, בנגרות וסנדלרות.⁷⁷ בשנת קיומו הראשונה הוחזקו בו 28 נערים אשר מתוכם 17 מוסלמים, 4 נוצרים ו- 4 יהודים. העבירות בגין נאסרו היו רצח שלא בכוונה תחילה (נער אחד), עבירת מין (נער אחד), וגניבה או החזקת רכוש גנוב (כל השאר). 19 נערים הגיעו מירושלים, 5 מעזה, 2 מחיפה, אחד מצפת ואחד מיפו. כל הנערים, פרט לאחד, היו אנאלפביתים.⁷⁸

מתקני הכליאה שהופעלו בתקופת הממשל הצבאי המשיכו לפעול במסגרת המשטרה בתקופת הממשל האזרחי. הממשל האזרחי הקים **פלוגות לאסירי עבודה** (Jail Labour Company), אשר במסגרתן עבדו האסירים בעבודות ציבוריות בסלילת כבישים, עבודות תשתית של הרכבת וכדומה. בשעות הערב והלילה הוחזקו האסירים במחנה. המחנות מוקמו בסמוך למקום העבודה והועברו מעת לעת בהתאם להתקדמות העבודה.

⁷⁴ הבית הוקם על ידי הקונסול הבריטי פין בשנת 1855 ושימש את הקונסול ואת רעייתו וסיפק מקור פרנסה ליהודים בסביבה בבוסתנים שהקיפו אותו. הבית נמצא ברחוב עובדיה 24. מתוך: יהושע בן אריה, ירושלים בראי התקופה, עמודים 93-95. המוסד נקרא על שם הרפורמטור הבריטי המפורסם ג'ון האווארד. הוא פעל בהתאם לפקודת העבריינים הצעירים שהוצאה על ידי הממשל הצבאי (Juvenile Offenders Ordinance) באוגוסט 1918 הפקודה קבעה שהגיל המינימלי לשליחה למוסד כזה הוא 14 שנים, הסדירה את סוגיית ההלקאות של בני נוער, וקבעה כי אלו יעשו בבית הסוהר בנוכחות הקצין הממונה על בית הסוהר או מי מטעמו. הממשל האזרחי חוקק את פקודת העבריינים הצעירים (Young Offenders Ordinance) 1922 שקבעה כי לא יוטל עונש מוות, עבודת עונשין או מאסר למי שטרם מלאו לו 15 שנים, בין גיל 15-18 יוחלפו עונש מוות ועבודת עונשין במאסר, שלא יעלה על מחצית תקופת העונשין למי שמלאו לו 18, ושניתן להעניש מי שמלאו לו 16 שנים בעונש מלקות, או להעבירו לידי הוריו או אפוטרופוס אחר שיערוב בכתב להתנהגותו. בית המשפט הוסמך להורות על החזקה במעצר (detention) במוסד לעבריינים צעירים (Reformatory) נער מתחת לגיל 15 ונערה מתחת לגיל 18.

⁷⁵ Occupied Enemy Territory Administration South, Estimates of Receipts and Expenditure For the year 1919-1920, p. 9.

⁷⁶ ג'מיל איראני, 'המוסד הממשלתי לתיקון עבריינים צעירים בארץ', מתוך למען הילד והנוער (כתב עת), גיליון כ"ט, עמוד 26.

⁷⁷ The Colonial Office, Report by His Britannic Majesty's Government on the Administration Under Mandate of Palestine and Transjordan 1924, p.35, The Colonial Office, Report by His Britannic Majesty's Government on the Administration Under Mandate of Palestine and Transjordan 1925, p.32.

⁷⁸ ג'מיל איראני, 'המוסד הממשלתי לתיקון עבריינים צעירים בארץ', מתוך למען הילד והנוער (כתב עת), גיליון כ"ט, עמוד 25. על טיפול בנער עובר חוק ראו: נאוה אלעד ואניטה וינר, שירות המבחן לנוער ותולדות הטיפול בילדים ובנערים עזובים ועוברי חוק, מימי אייזנשטדט, 'המדיניות כלפי עבריינות הנוער: מבט היסטורי עכשווי', בתוך: ג'וני גל ורוני הולר (עורכים), לא צדקה אלא צדק. על הטיפול בנערות ראו מרגלית שילה, אתגר המגדר, עמודים 240-219.

מערכת הכליאה התארגנה באופן הבא: בתי סוהר מרכזיים בירושלים ועכו (כונן בהתחלה Central Jails והחל משנת 1924 Central Prisons), בתי מעצר (Lock-Ups) במחוזות, ופולוגות עבודה (Jail Labour Company).

בתקופת הממשל הצבאי נקבע כי אסירים שנשפטו לעבודות עונשין ישלחו למצרים, אסירים שנשפטו לעונש של מעל 6 חודשים יועברו לכליאה בבית הסוהר בירושלים, ושאר האסירים יוחזקו במתקנים ברחבי הארץ.⁷⁹ הממשל האזרחי שינה במקצת את החלוקה. הקריטריונים היו המעמד המשפטי, משך הכליאה הצפוי, ואופיו של האסיר.

בבתי המעצר הוחזקו עצורים בהתאם לבית המשפט שבו נידון עניינם, ואסירים מורשעים שמשך כליאתם הייתה שלושה חודשים ומטה.⁸⁰ בתי המעצר שימשו גם כתחנת ביניים במעבר אסירים אל בתי הסוהר המרכזיים.⁸¹ בפולוגות העבודה הוחזקו מורשעים שמשך כליאתם הייתה מעל 3 חודשים ועד 5 שנים (ונמצאו כשירים). בבתי הסוהר המרכזיים הוחזקו אסירים שיתרת כליאתם עלתה על 5 שנים.⁸² חלוקה זו עוגנה בפקודת בתי הסוהר 1921. פושעים מועדים (Habitual prisoners) הוחזקו בבתי הסוהר המרכזיים.⁸³

מפקדת המשטרה הייתה ממונה על בתי הסוהר המרכזיים עכו וירושלים, פולוגות העבודה⁸⁴ וככל הנראה גם בית הספר לעבריינים. מחוזות המשטרה היו אחראים על בתי המעצר.⁸⁵ את הטיפול

⁷⁹ Occupied Enemy Territory Administration Headquarter, O.E.T.A Standing order and General Instructions, p. 51.

⁸⁰ לדוגמה העגלון ישראל שפירא, שנהג את עגלתו ברחוב נחלת בנימין אחרי השעה שבע בערב, ללא פנסים, אותם שכח בשוק. שפירא קיבל דו"ח משוטרי זומן למשפט שהתקיים כשבועיים לאחר מכן. בית המשפט גזר עליו יום מאסר אחד, אותו ביצע בבית המעצר ביפו. מתוך: ישראל שפירא, 'למה נאסרתי?', הארץ, 15 ספטמבר 1925.

⁸¹ כך לדוגמה הועבר האסיר היהודי יעקב סגל מבית המעצר בנצרת, שם נשפט על ידי בית המשפט המחוזי של שכם, אל בית המעצר בחיפה. בבית המעצר בחיפה לילה ולמחרת הועבר לבית הסוהר המרכזי בעכו. סגל, איכר מבלפוריה, הורשע בהריגה בקטטה שפרצה בין יהודים וערבים ב-29 בנובמבר בסמוך לעפולה. חברת הכשרת היישוב קנתה ממשפחת סורסוק אדמות בהיקף של 20,000 דונם בסביבות עפולה, תוך פיצוי הארסים הערבים שעיבדו את האדמות הללו. חלק מהארסים לא היו שבעי רצון מהסדר הפיצויים, וביום העלייה על הקרקע הם הגיעו למקום ותקפו את היהודים שעיבדו אותה. במהלך התקיפה נורו לעבר הערבים מספר יריות ואחד מהם נהרג. יעקב סגל נאשם והורשע ברצח, ונגזר עליו 12 שנות מאסר. מתוך: 'מארץ ישראל', העולם, 27 יולי 1925, 'אחרי משפט עפולה', דבר, 21 יוני 1925, 'Segal in Acre jail', The Palestine Bulletin, 21 יוני 1925.

⁸² Government of Palestine, Palestine Administration July 1920 – December 1921, p.101.

⁸³ Ibid, p.99.

⁸⁴ הזיקה בין מפקדת המשטרה, המחוזות ובין מתקני הכליאה לא מופיעה בפקודת בתי הסוהר, בפקודת המשטרה או בתקנות בתי הסוהר. אין בנמצא מסמך המסדיר את כפיפות פולוגות העבודה, אולם במסמך משנת 1924 בעניין תקנת בתי הסוהר מספר 22 שעליו חתום המפקד"ל מכותבים מפקדי מחוזות המשטרה (ירושלים, צפון, דרום, שומרון), מפקדי בתי הסוהר המרכזיים (ירושלים ועכו), ומפקדי פולוגות אסירי העבודה (מספר 2,2,3 - הטעות במקור). בשנת 1927 הוציא המפקד"ל חוזר הקובע כי הכפיפות של פולוגות העבודה תהיה למפקדי המחוזות. Headquarters Administrative Circulars No. 93, 'אח"מ', תיק מ-4072/2.

⁸⁵ התכתובת בעניין מתקני המעצר שבנמצא היא בין המחוזות ובין גורמי ממשל שונים. את מירב התכתובת ניהל סגן מפקד מחוז המשטרה. בנוסף, בסעיף 148 סעיף קטן 4 בתקנות בתי הסוהר 1925 נקבע כי על טופס הפקדון של אסיר מתקבל יחתום מפקח בית הסוהר ובמקרה של בית מעצר קצין המשטרה הבכיר. הקביעה מהווה ראיה לזיקה

השוטף בבתי הסוהר ריכז במשטרה עוזר מנהל ביטחון הציבור (Assistant Director) ואחר כך סגן המפכ"ל (Deputy Inspector General).⁸⁶ במקרים מסוימים פנו מפקדי בתי הסוהר למפכ"ל עצמו.⁸⁷ במחוזות ריכז סגן מפקד המחוז את הטיפול בבתי המעצר ובפלוגות העבודה.

קיים דמיון ניכר בין ארגון מערכת הכליאה בפלשתינה (א"י) לארגון מערכות הכליאה באנגליה, הודו ובייחוד מצרים. באנגליה היו שני סוגים של בתי סוהר באחריות נציבות ארצית: בתי סוהר לאסירים מורשעים (Convict Prison) ובתי סוהר מקומיים (Local Prison) שהחזיקו במשמורת עצורים ואסירים לתקופת מאסר קצרה. בראשית המאה ה-20 הוקמו Reformatories - מוסדות לעבריינים צעירים (Borstal).⁸⁸

מערכת הכליאה בהודו כללה בעיקר בתי סוהר בניהול מקומי (District Jails), ומעט בתי סוהר מרכזיים (Central Jails). ועדת בדיקה שבחנה את מערכת הכליאה בהודו בשנים 1919-1920 המליצה על הגדלה משמעותית של השימוש בתי סוהר מרכזיים לצורך כליאת אסירים לטווח ארוך, על מנת להבטיח טיפול מקצועי של סגל מיומן באסירים הללו.⁸⁹

במצרים הקימו הבריטים בסוף המאה ה-19 מחלקה לניהול בתי הסוהר (Prison Department), העמידו בראשה מומחה שהגיע מהודו ויזמו פרויקט בניית בתי סוהר חדשים החל מ-1890 על פי מודל מצרי ובריטי. ב-1901 חוקק במצרים חוק בתי הסוהר שהכיל מרכיבים חשובים של החקיקה בנושא בהודו. המערכת כללה 3 סוגים של בתי סוהר: בתי סוהר למורשעים (Convicts Prisons) נועדו לאסירים מתחת לגיל 60, שנשפטו למאסר ולעבודות פרך או שהורשעו בגין עבירות חמורות, כגון: רצח, שוד ואונס, בתי סוהר מרכזיים (Central Prisons) שנועדו לאסירים שנדונו למאסר עם עבודת פרך, לתקופה של מעל 3 חודשי מאסר, לעצורים, לגברים ונשים מעל גיל 60, ובתי סוהר מקומיים (Local Prison) שנועדו לאסירים שהורשעו לעונש שמשכו מתחת ל-3 חודשים, ולעצורים לפני משפט. גם במצרים הופעלו מוסדות לעבריינים צעירים.

הפיקודית בין המעצר והמשטרה במחוזות. בסעיף 318 סעיף קטן 1 נקבע כי אם מת עצור בבית סוהר מרכזי יודיע מנהל בית הסוהר למשפחתו על כך, ואם מת עציר בתא מעצר יודיע מפקד מחוז המשטרה. נראה כי הממונה הבכיר על העצור הוא הגורם המודיע במקרה של מוות, והמשתמע מכך הוא שבתי המעצר כפופים למפקדי המחוזות.

⁸⁶ בתכתובות עם מחלקת העבודות הציבוריות מירב המסמכים חתומים על ידי עוזר המפכ"ל. ראו לדוגמה אה"מ, תיק מ- 4061/14 של מחלקת עבודות ציבוריות העוסק בבית הסוהר המרכזי בירושלים בין השנים 1921-1929.

⁸⁷ כך לדוגמה פנה מפקד בית הסוהר בירושלים ג'ון פראו (John Howie Frew) למפכ"ל בעניין הקצאת מקום מגורים אישי ותשלומים עבור החזקתו. מכתב אישי מפראו למפכ"ל, 7.8.26, אה"מ, תיק מ-4061/14

⁸⁸ על מערכת הכליאה האנגלית ראו: J. E. Thomas, The English Prison Officer, Lionel W. Fox, The English Prison and Borstal Systems.

⁸⁹ Report of the Indian Jail Committee 1919-1920, pp.40-42.

א-4 אסירים

א-4.1 מצבת האסירים

הנתון הראשון והכללי אודות מצבת האסירים הוא משנת 1919. אז עמד מספר האסירים על 800 אסירים.⁹⁰ בחודש דצמבר 1921 עמד ממוצע האסירים בבתי הסוהר על 1,140 על פי החלוקה הבאה.⁹¹

כמות אסירים		מתקן כליאה	
576	368	Jerusalem Central Jail	בית סוהר מרכזי ירושלים
	208	Acre Central Jail	בית סוהר מרכזי עכו
366		No.1 J.L.C	פלוגת עבודה מספר 1
		No.2 J.L.C	פלוגת עבודה מספר 2
198	67	Jaffa Jail	בית סוהר יפו
	131	In Districts	בתי מעצר במחוזות
1,140		סה"כ:	

בשנת 1922 חל, ככל הנראה, גידול במספר האסירים. חלוקת האסירים הייתה כדלהלן:⁹²

כמות אסירים		מתקן כליאה	
527	309	Jerusalem Central Jail	בית סוהר מרכזי ירושלים
	218	Acre Central Jail	בית סוהר מרכזי עכו
524	181	No.1 J.L.C	פלוגת עבודה מספר 1
	213	No.2 J.L.C	פלוגת עבודה מספר 2
	130	No.3 J.L.C	פלוגת עבודה מספר 3
225	85	Samaria District Lock-ups	בתי מעצר מחוז שומרון
	35	Jaffa District Lock-ups	בתי מעצר מחוז יפו
	53	Northern District Lock-ups	בתי מעצר מחוז צפוני
	52	Southern District Lock-ups	בתי מעצר מחוז דרומי
1,276		סה"כ:	

⁹⁰ Occupied Enemy Territory Administration South, Estimates of Receipts and Expenditure For the year 1919-1920, p. 9.

⁹¹ Occupied Enemy Territory Administration Headquarter, O.E.T.A Standing order and General Instructions, p.42.

⁹² The Colonial Office, Palestine – Report on Palestine Administration 1922, p.41.

הנתון שבנמצא על שנת 1921 הוא מצבה ממוצעת שעמדה על 1140 אסירים. הנתון המובא בדו"ח של שנת 1922 הוא מצבת האסירים בתאריך ה- 31 בדצמבר 1921, שעמדה על 1276. למרות שהנתון אינו מתייחס לאותו מועד לפיכך ניתן לקבוע כי מצבת האסירים עלתה. הבריטים השתמשו בהמשך בתאריך ה- 31 לדצמבר כאינדיקציה למצבת האסירים.

במהלך שנת 1922 שוחררו 110 אסירים על תנאי⁹³. בשנה זו ירדה מצבת בית הסוהר המרכזי בירושלים מ-368 אסירים בשנת 1921 ל-309 בשנת 1922, זאת, למרות הגידול הכללי במצבת האסירים. ניתן להסביר זאת בכך שבשנה זו הוקמה פלוגת אסירי עבודה נוספת שאליה הופנו אסירים מורשעים. גם מספר האסירים בבתי המעצר במחוזות גדל מ-198 ל-255. מספר האסירים במתקן הכליאה ביפו ירד בכמעט 100%, במקביל לעלייה בכמות העצורים בשאר המחוזות. אין בנתונים הקיימים הסבר לירידה זו.

ב- 31 בדצמבר 1923 עמדה המצבה הכללית על 1,249 אסירים.⁹⁴

ב- 31 בדצמבר 1925 עמדה מצבת האסירים על 1,462 כלואים. מתוכם 1,263 מורשעים ו-199 עצורים.⁹⁵

מספר האסירות היה קטן יחסית למספר האסירים. בשנת 1923 הוחזקו בממוצע 20 אסירות במערכת הכליאה.⁹⁶ בביקור בבית הסוהר בירושלים ב-18.8.1924 נמצאו 300 אסירות ו-7 אסירות שהורשעו בגניבה, והוחזקו בנפרד תחת פיקוח של שתי סוהרות.⁹⁷

סה"כ תמונת המצב של האסירים במתקני הכליאה (ומחוצה להם) בתקופה זו:

הערות	חלוקת מצבת האסירים			מצבת אסירים	שנה
	בתי סוהר מרכזיים	פלוגות עבודה	בתי סוהר מקומיים ומתקני מעצר		
משוערך (על ידי אנשי התקציב הבריטים)	אין נתונים			800	1919
	אין נתונים			אין נתון	1920
	576	366	198	1140	1921
110 אסירים שוחררו במסגרת שחרור על תנאי	527	524	255	1276	1922
הנתון מתייחס לאסירים מורשעים בלבד.	אין נתונים			1249	1923
הנתון הכללי מתוך כתבה בעיתון ⁹⁸	אין נתונים			1418	1924
מצבת בתי הסוהר המקומיים ובתי המעצר היא הערכה על פי נתוני מורשעים ועצורים	1263		199	1462	1925

⁹³ The Colonial Office, Palestine – Report on Palestine Administration 1922, p.41.

⁹⁴ The Colonial Office, Palestine – Report on Palestine Administration 1923, p.32. בדו"ח אין פירוט לגבי החלוקה הפנימית

⁹⁵ The Colonial Office, Report by His Britannic Majesty's Government on the Administration Under Mandate of Palestine and Transjordan 1925, p.32.

⁹⁶ מזכר מאת סגן המפקח הכללי אל הממונה על העבודות הציבוריות, 14 ספטמבר 1923, אה"מ, מ-4065/4.

⁹⁷ ח.כ, 'בית הסוהר בירושלים', הארץ, 24 אוגוסט 1924.

⁹⁸ ש. שוורץ, 'פושעים יהודים ולא יהודים', הארץ, 23 יולי 1924.

קיבולת בתי הסוהר מצוינת בפעם הראשונה בפרסום רשמי, במהדורה הראשונה של ה-Palestine Handbook. על פי פרסום זה, משנת 1922 עמדה קיבולת בית הסוהר המרכזי בירושלים על 250 אסירים. בבית הסוהר המרכזי בעכו התבצעו עבודות שבסופן הייתה הקיבולת שלו 350 אסירים, ובבית הסוהר המקומי ביפו הייתה קיבולת של 110 אסירים.⁹⁹ על פי הנתונים הללו נראה כי כבר בראשית הדרך היה בית הסוהר המרכזי בירושלים במצב של תפוסת יתר.

מניתוח מצבת האסירים בתקופת התהוות מערכת הכליאה ניתן להצביע על מספר מגמות ותהליכים, שליוו את מערכת הכליאה לאורך כל תקופת השלטון הבריטי בפלשתינה.

צפיפות במתקני הכליאה. ניכר כי בבית הסוהר בירושלים כבר בשנים 1921 ו-1922 היה במצב של **תפוסת יתר**. מספר האסירים שבו עלה באופן ניכר על הקיבולת כך שבשנת 1921 עמד על 147% תפוסה ובשנת 1922 עמד על 122% תפוסה.

שימוש נרחב בעבודת אסירים מחוץ לבתי הסוהר. פלוגות העבודה כללו מספר רב של אסירים. בשנת 1921 מספר האסירים בפלוגות עמד על 32% מסך האסירים. בשנת 1922 עמד על 41%. המצאות האסירים הללו מחוץ לכותלי בתי הסוהר הקלו על הצפיפות בבתי הסוהר המרכזיים והכניסה רווח כספי לממשל.

מגמה כללית של גידול נומינלי במספר האסירים. בין השנים 1919 – 1922 חלה עלייה עקבית במספר האסירים במערכת הכליאה.

חוסר יציבות תוך התגבשות המנהל. מאופן המדידה השונה של כמות האסירים וחלוקתם הפנימית בדו"חות בשנים הראשונות (לפי מתקני כליאה, לפי סוגי מתקני כליאה, לפי מעמד משפטי), נראה כי הדרג הניהולי במשטרה ו/או במערכת בתי הסוהר טרם גיבש תפיסה לניתוח תמונת המצב בתחום האסירים.

⁹⁹ The Palestine Handbook, 1922, p. 204.

א-4.2 מיון אסירים (Classification)

מיון אסירים על פי קטגוריות הוא מרכיב מהותי בשליטה באסירים, ומאפיין מרכזי של הכליאה המודרנית.¹⁰⁰ הקטגוריה שבה מוגדר האסיר השפיעה באופן דרמטי על חיי האסיר לרבות מתקן הכליאה בו הוא הוחזק, תנאי הקיום שלו במתקן הכליאה, והעסקתו במהלך הכליאה. המיון אפשר התאמת משאבי שליטה לרמת הסיכון המגולמת בכל אסיר, ובכך מניעה של ניסיונות בריחה.

בפקודת בתי הסוהר 1921 נקבע כי המפקח הכללי יכול להתקין תקנות בעניין חלוקת אסירים לסוגים ורישומם. תקנות בתי הסוהר 1925 סיווגו את האסירים לפי הקריטריונים הבאים: **מין, גיל, מצב רפואי (בריאים, חולים, חולי נפש), מעמד משפטי, משך ויתרת הכליאה, אופי האסיר, וסוג העבירה.**

התקנות התייחסו ל-4 סוגי אסירים: אסירים שהורשעו על ידי בית המשפט בעבירה - **מורשעים**, אסירים ממתינים למשפט - **עצורים**, אסירים שנאסרו בגין אי תשלום חוב - **אזרחיים**, ואנשי **צבא**. אסירים מורשעים חולקו ל-2 קטגוריות בהתאם למשך הכליאה שנגזר עליהם: מעל ומתחת ל-6 חודשי מאסר.

חלוקת המורשעים הייתה על פי מדרגות (grades): מדרגה נמוכה, אמצעית וגבוהה. המדרגה הנמוכה כללה מורשעים מעל 6 חודשים במשך ששת חודשי המאסר הראשונים, פושעים מועדים (שנשפטו 3 פעמים בשל פשע) במשך שנה, אסירים שהשאירו אותם במדרגה זו בגלל התנהגותם, ואסירים שהורדו ממדרגה אמצעית או גבוהה. האסירים הללו היו אמורים לעסוק בעבודה מפרכת (arduous work).¹⁰¹ אסירים במדרגה האמצעית היו אלו אשר הועלו אליה בדרגה מהמדרגה הנמוכה, וניתן היה לשבץ אותם בעבודות שאושרו על ידי המפקח. המדרגה הגבוהה כללה אסירים שהועלו אליה מהמדרגה הבינונית והם רשאים לעבוד בקבוצות העבודה או בכל עבודה אחרת.

¹⁰⁰ רעיון הקלסיפיקציה התגבש מתוך כוונה למנוע שיפור בכישוריו "העברייניים" של האסיר ועל מנת להגן על אסירים חלשים מפני חזקים. בוועידה הבין לאומית לענייני ענישה וכליאה שהתקיימה בלונדון בשנת 1925 הוכרז וסוכם על דעת מומחים ונציגי מדינות העולם כי הקלסיפיקציה היא עקרון מארגן יסודי בטיפול באסירים, וכי אסירים מקטגוריות שונות צריכים להיות מוחזקים בנפרד, תוך העדפת הפרדה פיזית במבנים שונים. על כך ראו:

Alexander Paterson, 'Classification', in: S.K. Ruck (Ed), *Paterson on Prisons*, pp.46-54, Lionel W. Fox, *The English Prison and Borstal Systems*, pp. 116, 141-142,¹⁰⁰ Rendel McGowen, 'The Well-Ordered Prison': England, 1780-1865, in: Norval Morris and David Rothman (Eds), *The Oxford History of The Prison*, pp. 97-98.

¹⁰¹ נראה כי המושג הוא שריד מהטרמינולוגיה של המאה ה-19 ביחס לעבודה בלתי יצרנית בבתי הסוהר. ככל הנראה במקרה דנן מדובר בעבודה בתוך מרחב בית הסוהר ולא בפלוגות עבודה.

על פי התקנות נדרשו מתקני הכליאה לקיים הפרדה פיסית בין קטגוריות של אסירים: אסירים ואסירים (סעיף 76), קטינים ובגירים, ומורשעים ועצורים (סעיף 176), שפויים וחולי נפש (סעיפים 100-101).

החלוקה לדרגים והמעבר ביניהם תאמה לחלוקה במערכת הכליאה הבריטית. שלושה דרגים זיקתם לעבודה, נקבעו כבר במחצית המאה ה-19 ביחס לעבודה בלתי יצרנית ואחר כך יצרנית. התפיסה המשיכה להתקיים ואף התרחבה גם לאחר ביטולה של העבודה הבלתי יצרנית.¹⁰²

קטגוריה חשובה הייתה "יחס מיוחד" (Special Treatment) היו אסירים שבית המשפט או מערכת הכליאה קבעו כי הם משויכים לקטגוריה זו. בפקודת בתי הסוהר 1921 נקבע כי המפקח הכללי יתקין תקנות בעניין הטיפול המיוחד באסירים ש"צרכי חיהם מצריכים הבדל בטיפול".¹⁰³

יחס שונה לאסירים מיוחדים היה קיים גם במערכת הכליאה באנגליה, בהודו ובמצרים. באנגליה הוגדרו במחצית השנייה של המאה ה-19 3 רמות של תנאים לאסירים על רקע ההתמודדות של מערכת הכליאה עם אסירים פוליטיים פאניאניסטים וצ'רטיסטים, שמעמדם החברתי נחשב לגבוה באופן ניכר ממעמד האסירים הפליליים. שתי רמות של תנאי כליאה נקבעו בחוק The Prison Act 1877. על בית המשפט הוטל לקבוע את רמת הכליאה של האסיר בהתאם לקריטריונים שנקבעו, לרבות המעמד החברתי של הנאשם ואורח חייו מחוץ לבית הסוהר. בחוק The Prison Act 1898 נוספה רמה נוספת של תנאי כליאה. האסירים ברמת הגבוהה ביותר זכו לתנאי כליאה זהים לאלו של עצורים לפני פסק הדין, והיו פטורים מכל פעילות בעלת אופי "ממשמע". הם קיבלו אספקה של ספרים ועיתונים, ביקור אחת לשבועיים על ידי 3 מבקרים, קבלה ושליחת מכתב אחת לשבועיים, ללא חובת עבודה בבית הסוהר או מחוצה לו, וזכות לרכוש ולקבל מזון מחוץ לבית הסוהר. בנוסף הותר להם להכניס ריהוט לבית הסוהר ולשלם לאסירים עבור שירותים בבית הסוהר כגון סידור וניקיון התא.¹⁰⁴ בהודו הוחזקו אסירים זרים בנפרד ממקומיים, טופלו על ידי סוהרים אירופאים והיו זכאים למזון משופר, להחזיק ספרים, ולזכויות מיוחדות בעבודה.¹⁰⁵ במצרים הוחזקו אסירים זרים בבתי הסוהר הכלליים בהפרדה מהאסירים

¹⁰² Sean McConville, 'The Victorian Prison', in: Norval Morris and David Rothman (Eds), The Oxford History of Prison, pp. 122-123, 135-137, Lionel W. Fox, The English Prison and Borstal System, pp.41-42, S.K. Ruck (Ed), Paterson on Prisons, pp.86-91.

¹⁰³ פקודת בתי הסוהר 1921 (נוסח קובץ דרייטון), סעיף 12 (ג).

¹⁰⁴ Redzinowicz Leon and Roger Hood, 'The status of Political Prisoner in England: The Struggle for Recognition' in: Virginia Law Review, Vol. 65, No 8, p.1459, 1465, 1556.

¹⁰⁵ David Arnold, 'India: The Contested Prison', in: Frank Dikotter and Ian Brown (eds), Cultures of Confinement, pp.157-180.

המקומיים, והיו זכאים לזכויות מיוחדות שכללו בעיקר אפשרות לקבלת מזון מהקונסול של מדינתם.¹⁰⁶

ב- 1 בנובמבר 1922 נקבעה זכאותם של **נתינים זרים** ליחס מיוחד.¹⁰⁷ בהמשך הוגדרו בעלי התפקידים והגורמים המוסמכים לקבוע יחס מיוחד ל**נתינים שאינם זרים**.¹⁰⁸

א-4.3 חלוקת האסירים לפי עדות דתיות

לכל העדות הדתיות היה ייצוג בבתי הסוהר. בחגי תשרי 1918 נמצאו לפחות מניין אסירים יהודים בבית הסוהר בירושלים. הבריטים אפשרו לרב אברהם בר כהן להגיע לבית הסוהר עם אדם שיתקע בשופר ולהביא ספר תורה, סידורים ושופר.¹⁰⁹ דוד תדהר, ששרת כקצין משטרה בירושלים, תאר את חלוקת האסירים בבתי הסוהר לעדות דתיות בשנת 1923: 1,290 מוסלמים, 78 נוצרים ו- 41 יהודים ו- 9 אחרים היו כלואים במהלך השנה. סה"כ מנה תדהר 1,418 אסירים.¹¹⁰

העיתונאי ש. שוורץ כתב על היחס שבין מספר האסירים היהודים והלא יהודים בבתי הסוהר בשנת 1924. במועד הכתבה או בסמוך לכך, היו בבתי הסוהר 1,418 אסירים. מתוכם 41 יהודים.¹¹¹ שוורץ ציין כי מדובר ב- 3% מהאסירים, בזמן ששיעור היהודים מתוך האוכלוסייה היא 12% דבר שהעיד, לטענתו, על כך ש"אנו נבדלים לטוב משכנינו כאן".

בבתי הסוהר הוחזקו גם נתינים זרים. חלקם סיימו לרצות את עונשם, והושהו בבתי הסוהר עד לגירושם מהארץ.¹¹²

¹⁰⁶ Anthony Gorman , 'Regulation, Reform and Resistance in the Middle Eastern Prisons' , in: Frank Dikotter and Ian Brown (eds), Cultures of Confinement, pp.113-115.

¹⁰⁷ עיתון רשמי, גיליון 78, 1 נובמבר 1922.

¹⁰⁸ התקנות בעניין יחס מיוחד נקבעו כתוספת לתקנות בתי הסוהר 1925 ב- 26.8.1930 וב- 2.6.31 (תקנות -337/343). אסירים היו זכאים ליחס מיוחד על פי קביעת בית המשפט או במידה והממונה על בית הסוהר סבר כי "הם ראויים ליחס מיוחד מאחר שמעמדם החברתי, חנוכם ואורח חייהם הרגילים לרמת חיים יותר גבוהה". על פי התקנות אמורים היו להיות מוחזקים אסירים אלו, במידת האפשר, בחלק מיוחד של בית הסוהר המרכזי.

¹⁰⁹ זאב גולן, מחתרות במאסר, עמוד 18.

¹¹⁰ David Tidhar, Crime and Criminals in Palestine, Introduction.

¹¹¹ הכתבה התבססה, לטענת המחבר, על מקור רשמי מתוך המחלקה לחקירת פשעים. הכותב מביא אזכורים ואף מציין את מספר העמוד הרלוונטי בדו"ח האדמיניסטרטיבי השנתי של 1923 ולכן כנראה אמינה.

¹¹² ז.כ., 'בית הסוהר בירושלים-סדריו ומנהגיו', הארץ, 22 אוגוסט 1924.

א-4.4 סוגי אסירים

א-4.4.1 אסירים פליליים

פושעים פליליים הושמו בבית הסוהר בגין עבירות קלות וחמורות כאחד. להלן מספר דוגמאות לעבירות ועונשיהם.

אהרן בן סעדיה נדון בבית משפט השלום בתל אביב ל-4 ימי מאסר בשל הפרת סדר. חסן אבן זפרה ומחמוד אבו ריזק נדונו ל-3 ימי מאסר בגין הפרעת הסדר.¹¹³ דוד דניק נדון ל-8 ימי מאסר בגין פגיעה בכבוד חברו.¹¹⁴ אדם אחר נהג ללכת למוצא בתקופת בציר הענבים, לבצור ענבים מכרם שאינו שלו ולמכור אותם בשוק. הוא נדון לשבועיים מאסר.¹¹⁵ "יהודי זקן ועני" שהתפרנס ממכירת עוגות בשוק נכנס לבית שכנתו הזקנה וגנב ארגז שבו היא שמרה את כספה. הוא נתפס על ידה, נשפט ונדון לחודשיים מאסר.¹¹⁶ מוחמד מוסא אל מוסטפה נדון ל-6 חודשי מאסר בגין ניסיון לגנוב גמל.¹¹⁷ מדיר בשכונת בית ישראל בירושלים נגנבו 18 כבשים. הגנבים נתפשו ונשפטו ל-3 שנות מאסר.¹¹⁸ בשכם פרצו גנבים לבתי עשירים וגנבו שטיחים, ותכשיטים וכסף. הם נשפטו ל-7 ו-10 שנות מאסר.¹¹⁹ בכפר עין כרם ירה אח באחותו כדי למנוע מלחלוק עימה את ירושת אביהם. הוא נידון לעונש מוות בתלייה. בכפר בסמוך לרמאללה הרעילה אישה חשוכת ילדים למוות את בנה של אשתו השנייה של בעלה, אשר אותה נשא בעקבות חוסר יכולתה להוליד ילדים. היא נידונה למוות בתלייה.¹²⁰

האסיר מחמד אבו רינם, יליד הכפר אל מרר (בין גדרה לעקרון, כיום גן לאומי גבעות מרר). בילה בילדותו במושבות גדרה ועקרון, התרועע עם הילדים היהודים במושבות, והכיר היטב את אורחות החיים של היהודים ביישוב. לדברי דוד תדהר, היה מחמד "נער משולח ונעזב". משטרת יפו נעזרה בו על מנת ללכוד את השודד אבו סירהד שפעל באזור יפו. אבו רינם קיבל רישיון נשק מטעם המשטרה, אותו ניצל לרעה כשודד. הוא נתפס בעבר הירדן ונאסר, משם הצליח לברוח. עם חזרתו לארץ הוא נורה ונתפס, והוחזר פצוע לירדן. שם הוברח מבית חולים בעמאן על ידי

¹¹³ 'מבית המשפט', הארץ, 31 אוקטובר 1923.

¹¹⁴ שם, שם.

¹¹⁵ דוד תדהר, חוטאים וחטאים בארץ ישראל, עמוד 21.

¹¹⁶ שם, עמודים 17 – 18.

¹¹⁷ 'מבית המשפט', הארץ, 31 אוקטובר 1923.

¹¹⁸ דוד תדהר, חוטאים וחטאים בארץ ישראל, עמודים 40-41.

¹¹⁹ שם, עמודים 59-60.

¹²⁰ שם, עמודים 118-119. על עבירות מין ראו אורנה אליגון דר, 'נרטיבים של "מעשה סדום" ו"עבירות כנגד הטבע" בבתי המשפט בפלשתינה המנדטורית', זמנים, גיליון 141, יוני 2019.

חבריו. הוא נתפש שנית ברמאללה ביולי 1922, ונשפט על ידי בית המשפט המחוזי ביפו למאסר עולם עם עבודות פרך.¹²¹

יוסף בן ברוך הרשנהורן, בן 19, הורשע ברצח אשתו ב- 13 בנובמבר 1925 בתל-אביב. הוא נולד בשנת 1906 באחת ממדינות אירופה. הרשנהורן עלה לארץ ישראל לבדו, ועבד במטבח במלון רובינשטיין בתל אביב. הוא היה נשוי כחצי שנה לליאונורה פלדמן, בת 18. הרשנהורן רצח את אשתו לאחר שביקשה להתגרש ממנו, הורשע, ונידון למוות. בית המשפט לערעורים בראשות זקן השופטים הייקראפט המיר את עונש המוות למאסר עולם עם עבודות פרך.¹²²

א-4.4.2 אסירים אזרחיים

במערכת הכליאה הוחזקו גם אסירים אזרחיים. הללו הוחזקו בשל אי תשלום חובות, קנסות וכדומה. כך לדוגמה הוחזקה במאסר של יום אחד ליבה חטילוז. חטילוז התפרנסה מהכנה ומכירת אטריות בשוק. היא נקנסה מכוון שלא החזיקה פח אשפה בסמוך לדוכן. לאחר שלא שילמה את הקנס היא נשפטה ונענשה בקנס של 25 גרוש שלא יכלה לשלם, ולכן הוחזקה יום אחד במאסר.¹²³

בנובמבר 1924 התברר כי כמה עשרות תושבי תל אביב לא שילמו מס בית חולים. הללו נשפטו, על פי רשימה שהועברה לבית המשפט מבית החולים, שלא בפניהם ונדונו למאסר, אלא אם ישלמו את המס תוך 48 שעות.¹²⁴

א-4.4.3 אסירים פוליטיים

אסיר פוליטי (political prisoner) הוא אדם שנאסר על ידי המדינה בשל ביצוע, חשד לביצוע, או פוטנציאל ביצוע עבירה שמניעה אינם סיפוק רצונותיו או צרכיו האישיים אלא רעיון, ציווי מוסרי או אידיאולוגיה שנועדו לשרת קבוצת זהות שאליה השתייך או עמה הזדהה מבצע העבירה. עבירה (פוליטית) שכזו נתפשת על ידי מבצעה כשליחות מטעם האמת, הצדק, או הסדר החברתי והפוליטי הרצוי (לאומי, דתי או אידיאולוגי). המבצעים עבירות פוליטיות נוטים

¹²¹ דוד תדהר, חוטאים וחטאים בארץ ישראל, עמודים 97-99, 'למשפט השודדים', הארץ, 6 יולי 1923.
¹²² 'משפטו של הרשנהורן', הארץ, 19 בפברואר 1925, 'הרשנהורן נדון למות', דאר היום, 19 פברואר 1925, 'משפטו של הרשנהורן', הארץ, 21 מאי 1925, 'משפטו של הרשנהורן', הארץ, 3 יוני 1925.
¹²³ ליבה חטילוז, 'מכתב אל המערכת', הארץ, 24 יוני 1924.
¹²⁴ א.ל. שרשבסקי, 'החטא ועונשו', הארץ, 4 נובמבר 1924.

לעשות זאת כחלק מפעילות ארגונית.¹²⁵ הגדרה זו שנויה במחלוקת ותלויה בנקודת מבט: משפטית, אדמיניסטרטיבית או מחקרית. ארגון אמנסטי (Amnesty International) מגדיר אסיר פוליטי כאדם שנאסר בגלל **דעותיו ואמונותיו** (ולא בגלל פעולה אלימה). יש המכנים זאת אסיר מצפון.¹²⁶

בעת המודרנית, ובייחוד מהמאה ה-19 ואילך הפך בית הסוהר, בנסיבות של מאבק פוליטי, לזירה במאבק. בכך הוא השפיע על המאבק והושפע ממנו. אסירים פוליטים המשיכו להיות חלק מהתנועות הפוליטיות גם כשהוחזקו במתקני הכליאה. התנועות חיזקו את האסירים והתחזקו על ידם. התנועות העניקו לאסירים תמיכה חומרית ומורלית, את הערך הסימבולי של מרטיר חי, וקיבלו את הניסיון והידע שהאסירים צברו בבית הסוהר.¹²⁷

האסירים הפוליטים נתפשו כשונים מאסירים פוליטיים באירופה במאה ה-19. שונות זו, ושילוב בית הסוהר במאבק הפוליטי, העמידה את המדינות ואת מערכת הכליאה שלהן בפני אתגר אופרטיבי, אדמיניסטרטיבי ופוליטי.¹²⁸ מדינות כמו צרפת, רוסיה ופולין הגדירו את האסירים הפוליטים כקטגוריה מנהלית נפרדת, הפרידו בינם ובין שאר האסירים והחזיקו בהם בתנאי כליאה שונים. שונות זו הוכרה בוועידה הבין לאומית הראשונה לענייני כליאה וענישה בשנת 1872 שקבעה כי הטיפול באסירים פוליטיים צריך להיות שונה מאסירים פוליטיים ולכלול הימנעות מכליאת הפרדה, מעבודת פרך, והחזקתם בנפרד מאסירים פוליטיים.¹²⁹

¹²⁵ Frank E. Hagan, *Political Crime*, p. 2, Iain Roebuck and Stanley C. Weeber, *Political crime in the United States*, p. 2, Stephan Schafer, *The Political Criminal*, p.1-3, Iain Roebuck and Stanley C. Weeber, *Political crime in the United States*, p. 2, James J. Kinneally, 'The Political Offense Exception: Is the United States – United Kingdom Supplementary Extradition Treaty the Beginning of the End', in: *American University International Law Review*, V2 (1987), pp.208-209.

¹²⁶ אתר אינטרנט amnesty international, נאסף: 9/3/2019.

¹²⁷ Padric Kenney, *Dance in Chains*, p.2-7, Padric Kenney, ' "I felt kind of pleasure seeing them treat us brutally". The Emergence of the Political Prisoner 1865-1910', in: *Comparative Studies in Society and History*, pp. 864-867, 870-872.

¹²⁸ Aryeh Neier, 'Confining Dissent–The political prison', in: Norval Morris and Davin J. Rothman, *The Oxford History of The Prison*, p.351, Padraic Kenney, *Dance in chains: Political imprisonment in the modern world*, pp.2 – 4, Sean McConville, *Irish Political Prisoners 1848-1922*, p. 5.

¹²⁹ Redzinowicz Leon and Roger Hood, 'The status of Political Prisoner in England: The Struggle for Recognition' in: *Virginia Law Review*, Vol. 65, No 8, pp.1436 - 1440, 1445-1446, 1457-1480. ב-3 ביולי 1872 התכנסה בלונדון לראשונה, ביוזמת ארה"ב, ועידה בין לאומית בענייני כליאה (International Penitentiary Congress). הועידה נמשכה עשרה ימים בהשתתפות נציגים בדרג הפוליטי והביצועי (לרבות מנהלי מערכות כליאה של מירב המדינות האירופאיות, מנהלי בתי סוהר, שופטים וכו') מאנגליה, ארה"ב, צרפת, גרמניה, רוסיה, טורקיה, הודו, ומדינות נוספות במטרה על מנת לאסוף ולשתף ידע בנושא כליאה. בוועידה הראשונה הוחלט להקים נציבות בין לאומית לכליאה (International Penitentiary commission) שתאסוף ותרכז מידע בנוגע לתחום ותמליץ לממשלות בעניין. מאז התקיים כאחת לחמש שנים במקומות שונים: סטוקהולם, רומא, סנט פטרבורג, פריז, בריסל, בודפשט, וושינגטון, לונדון (1925), פרג, ברלין (1935), פראג (1950). על כך ראו:

התפיסה הבריטית בנושא התגבשה במהלך המאה ה-19 וראשית המאה ה-20 במסגרת ההתמודדות עם התנועה הצ'רטיסטית, התנועה הלאומית האירית והסופרג'סטיות. ככלל, לאסירים הפוליטיים היו שתי תביעות מרכזיות מבתי הסוהר. הראשונה והעקרונית, היא בידולם מהאסירים הפלילים והכרה בהם כאסירים פוליטיים או כשבויי מלחמה. לתביעה זו הייתה משמעות סמלית (ופוליטית) ומשמעות מעשית בהפרדתם הפיסית מאסירים אחרים. התביעה העיקרית השנייה הייתה **שיפור תנאי הכליאה** ברמה האישית והקולקטיבית. הגישה של ראשי מערכת הכליאה התנגדה, ככלל, ליצירת קטגוריה מנהלית נפרדת ובהתאם לכך ליחס שונה לאסירים פוליטיים. המערכת הפוליטית, שביקשה להסיר מסדר היום ככל שניתן את סוגיית האסירים הפוליטיים, דרשה לקיים שונות בין אסירים פוליטיים ופלילים ובכך להיענות למעשה לדרישותיהם.¹³⁰ ביטוי למחלוקת בין הדרג האדמיניסטרטיבי ובין הדרג הפוליטי היה על רקע מאבק הסופרג'סטיות בין וינסטון צ'רצ'יל כשר הפנים¹³¹ ובין יו"ר נציבות בתי הסוהר אוולין ברייס (Sir Evelyn Ruggles – Brise). צ'רצ'יל דרש להכיר **במניע לביצוע העבירה** כקריטריון לקלסיפיקציה. ברייס דבק בקריטריון **סוג העבירה**. במזכר שהעביר לאנשי משרדו כתב צ'רצ'יל:

"I am anxious to prescribe a special code of regulations dealing with the treatment of Political Prisoners in His Majesty's Prisons. A political prisoner should, in my judgement, be defined as a person who has committed an offence, involving no moral turpitude, with a distinct political object. ... The regulations for the treatment of such prisoners must be framed in precise detail. Their object should be to restrain the liberty of the prisoner, and by restraining his liberty to punish him, without the enforcement of conditions calculated to degrade or humiliate his dignity and self-respect".¹³²

הפתרון היה הכרה דה פקטו אך לא דה יורה באסירים הפוליטיים. זאת, באמצעות יצירת מדרג של תנאי כליאה, עם קריטריונים שאפשרו לכלול בהם את האסירים הפוליטיים, ללא הגדרתם כקטגוריה מנהלית נפרדת. כבר בשנת 1843 קבע שר הפנים על רקע דרישות הפניאניסטים

Negley K. Teeters, *International Penal and Penitentiary Congress*, p.4, Edwin Pears (ED), *The transaction of the International Penitentiary Congress*, London: Longmans, Green and Co, 1872, p. Xiii.

¹³⁰ Redzinowiz Leon and Roger Hood, 'The status of Political Prisoner in England: The Struggle for Recognition' in: *Virginia Law Review*, Vol. 65, No 8, pp.1467-1468.

¹³¹ צ'רצ'יל כיהן כשר הפנים בין פברואר 1910 – אוקטובר 1911

¹³² Ibid, p.1472

האירים שתי רמות של תנאי כליאה, אשר אותן יכלו בתי המשפט לקבוע כחלק מהענישה. קביעה זו יצרה אפשרות מנהלית לשיפור תנאי הכליאה של האסירים הפוליטיים. בחוק The Prison Act 1877 הוטל על בית המשפט לקבוע את רמת הכליאה של האסיר בהתאם לקריטריונים שכללו את המעמד החברתי של הנאשם ואורח חייו מחוץ לבית הסוהר. בחוק The Prison Act 1898 נוספה רמה נוספת של תנאי כליאה. האסירים ברמה הראשונה והטובה ביותר זכו לתנאי כליאה זהים לאלו של עצורים לפני פסק הדין. הם היו פטורים מכל פעילות בעל אופי "ממשמע", קיבלו אספקה של ספרים ועיתונים, ביקור אחת לשבועיים על ידי 3 מבקרים, זכות לקבל ולשלוח מכתב אחת לשבועיים, וזכות לרכוש ולקבל מזון מחוץ לבית הסוהר. בנוסף הותר להם להכניס ריהוט לבית הסוהר ולשלם לאסירים עבור שירותים בבית הסוהר כגון סידור וניקיון התא. בנוסף לא היו חייבים האסירים הפוליטיים לעבוד בבית הסוהר או מחוצה לו.¹³³

בשנת 1911 התקין שר הפנים וינסטון צ'רצ'יל תקנה (תקנה 237A) שקבעה שורה של תנאים מקלים לסופרג'סטיות ואסירים פוליטיים שעברו עבירה "פסיבית": היתר לנוע בבגדים אזרחיים ולא בגדי אסיר, פטור תספורת, פטור מחובת מקלחת, אפשרות לרכישה ולקבלת מזון מבחוץ, ביצוע פעילות ספורט בקבוצה פעמיים ביום, קבלת אספקה שוטפת של ספרים, קבלת מכתבים וביקורים אחת לשבועיים, ביצוע חיפוש על ידי סוהר מיוחד, ואפשרות לשלם לאסירים אחרים עבור ניקיון התאים.¹³⁴

בפלשתינה (א"י) נעצרו ונאסרו מירב האסירים הפוליטיים על רקע הקונפליקט הלאומי בין הציונות והפלסטינים שהתפתח והחרף במהלך התקופה הנדונה ואירועיו האלימים המרכזיים: אירועי אפריל 1920, אירועי מאי 1921, ואירועי נובמבר 1921. הוחזקו במאסר על רקע פוליטי גם קומוניסטים,¹³⁵ ופועלים בשל סכסוכי עבודה שהפכו לסוגייה פוליטית.¹³⁶

חגיגות נבי מוסא באפריל 1920 בירושלים כללו תהלוכות והפגנות ערבים נגד הציונות והצהרת בלפור שלוו באלימות כלפי אדם ורכוש יהודי שתוצאתה 6 יהודים הרוגים, 18 פצועים קשה, 193 פצועים, ואונס של 2 אחיות. לערבים היו 4 הרוגים, פצוע קשה אחד ו-20 פצועים כתוצאה

¹³³ Redzinowicz Leon and Roger Hood, 'The status of Political Prisoner in England: The Struggle for Recognition' in: *Virginia Law Review*, Vol. 65, No 8, p.1459, 1465, 1556.

¹³⁴ Ibid, p.1472.

¹³⁵ על כך ראו אלדד חרובי, *הבולשת חוקרת*, עמודים 46-52, 'משפטם של ה"מופסים" נחרץ', *דאר היום*, 3 דצמבר 1924, 'מאסר מופסים', *העולם*, 2 ינואר 1925.

¹³⁶ על כך ראו 'תל-אביב- אצל הקבלן פכטולד', *דבר*, 4 אוגוסט 1925, 'למשפט הח"ח שיף ופינקל', *דבר*, 27 אוגוסט 1925, 'משפט פינקל ושיף', *דבר*, 11 ספטמבר 1925, ה.ג., 'הנה שוב אסירים', *דבר*, 25 אוקטובר 1925, 'מן התוכן', *דבר*, 22 אוקטובר 1925, 'ירושלים - משפט הח"ח פינקל ושיף', *דבר*, 13 ספטמבר 1925, 'החלטות אספת המחאה של פועלי יפו ות"א', *דבר*, 18 אוגוסט 1925.

מפעילות המשטרה והצבא.¹³⁷ בירושלים פעל כוח הגנה עצמית יהודי שהתארגן והתאמן בחודשים שלפני האירועים בהובלת זאב ז'בוטינסקי ואחרים, שהורכב מתושבי העיר ומחיילי הגדודים העבריים שהצטרפו על דעתם למגנים.

במהלך האירועים נעצרו יהודים וערבים. העצורים היהודים היו 19 מחברי התארגנות ההגנה העצמית שנעצרו במבנה שבו נמצא נשק ותחמושת. זאב ז'בוטינסקי, שפיקד על כוחות ההגנה, התייצב בפני הבריטים והודיע כי הוא מפקדם, ועל כן נאסר גם הוא. נאסרו מספר יהודים נוספים שרובם שוחררו לאחר זמן קצר. כמה עשרות ערבים נעצרו במהלך האירועים. כולם שוחררו לאחר זמן קצר פרט ל-4 שנשפטו. האסירים היהודים והערבים (פרט ל-2 אסירים שנשפטו בגין אונס) שוחררו לאחר כ-3 חודשים ביולי 1920 מסגרת חנינה של הנציב העליון בהיכנסו לתפקידו.¹³⁸

אריה אלקלעי תאר את העצורים היהודים:

"צעירים – פקידים במוסדות הלאומיים, עונדי עניבות על צווארונים מעומלנים, מיוצאי הארצות האנגלוסקסיות, וגם מבני הארץ, לובשי טוזורקות [מעיל צבאי קצר, ע.ש.] ומגפים, שעלו באניה "רוסלן"... ביניהם בחורים בעלי עבר עשיר בענייני הגנה והצלת יהודים מידי פורעים... ליד השולחן ישבו גם מתלמדים ומורים צעירים ובהם כאלה שאך זה השתחררו מן הגדוד העברי הראשון ליהודה".¹³⁹

בין האסירים היו **אליהו גינצבורג** (שינה אחר כך את שמו לאליאס גילנר, 1890-1976) נולד ברוסיה. בנערותו עסק בפעילות מהפכנית ולאחר מכן היגר לארה"ב. במהלך מלחמת העולם הראשונה התגייס לגדודים העבריים, שם הגיע לדרגת סרג'נט. לאחר ששוחרר סייע לז'בוטינסקי לארגן ולאמן את ההגנה העצמית בירושלים. לאחר שחרורו מבית הסוהר הועסק בממשל במחלקת הכספים. לאחר זמן מה חזר לארה"ב, היה לאיש עסקים ופעיל ציוני.¹⁴⁰ **יהונתן (אהרן) בלומנפלד** (1897-1947) יליד ירושלים, שרת במלחמת העולם הראשונה כקצין בצבא העות'מאני ואחר כך כמורה דרך ומתורגמן בצבא הבריטי. לאחר שחרורו עבד כפקיד בממשל המנדט בין השאר כמתרגם ראשי במזכירות וכעורך העיתון הרשמי.¹⁴¹ **ישראל בן מנחם**

¹³⁷ על אירועי אפריל 1920 ומניעיהם ראו בן ציון דינור (עורך), סת"ה כרך ראשון חלק שני, עמודים 609-610, בני מוריס, קורבנות, עמודים 98-99, יהושע פורת, צמיחת התנועה הלאומית הערבית-הפלסטינית, עמודים 79-81, אילן פפה, אצולת הארץ, עמודים 223-224. את פרטי היהודים שנרצחו ניתן למצוא בדיווח משלחת מטעם היישוב ללונדון, מתוך ארכיון ז'בוטינסקי, תיק כ-4/10.

¹³⁸ דברי הנציב העליון, אה"מ, תיק פ-650/12.

¹³⁹ אריה אלקלעי, פגישתו הראשונה עם האנגלים בארץ, עמוד 20.

¹⁴⁰ Elias Gilner, War and Hope, (פרטיו הביוגרפיים על גבי העטיפה), חיים לזר ליטאי, מבצר עכו, עמוד 32.

¹⁴¹ דוד תדהר, אנציקלופדיה לחלוצי היישוב ובניו, עמוד 1400.

(דרכינסקי) (1896- נפטר ממחלה במהלך מלחמת העולם השנייה) יליד סלונים (רוסיה). נשלח על ידי הוריו לירושלים בשנת 1912 על מנת ללמוד בבית המדרש למורים. במהלך מלחמת העולם הראשונה גורש למצריים כנתינ רוסיה, שם עסק בהוראה והרצה על נושאי תרבות עברית.¹⁴² **אלחנן רבינוביץ** (1896-1957) יליד רומניה. הוסמך לרפואה באוניברסיטת וינה ובשנת 1919 עלה לארץ ועבד כרופא בירושלים. לאחר שחרורו היה בין השאר מנהל מחלקת ילדים בבית החולים הדסה, מרצה בבית הספר לאחיות שליד האוניברסיטה, יו"ר הסתדרות רופאי הילדים בארץ וחבר האקדמיה ללשון עברית.¹⁴³ **אפרים רובינוביץ (הראובני)** (-1953 1881) יליד אוקראינה. עלה לארץ בשנת 1906 ועסק בהוראה. ניהל את בית הספר לבנות של יק"א בפתח תקווה. בין השנים 1909-1912 למד באוניברסיטת לוזאן בשווייץ בוטיקה, מתמטיקה ופיסיקה והוסמך בשנת 1914 כד"ר למדעי הטבע באוניברסיטת פראג. לאחר מכן חזר לארץ ולימד במספר מוסדות. במהלך מלחמת העולם הראשונה הועסק על ידי הצבא העות'מאני בהכנת תרופות וצמחי מרפא במכון פסטר בירושלים. יחד עם בת זוגתו ולימים אשתו טיפח מוזיאון לצמחי הארץ. בעת מאסרו התיר לו הגנרל בולס להמשיך בעבודתו בבית הסוהר ולהכניס את חומרי המחקר שלו. בעת שהותו בבית הסוהר ערך גם סיור לקצינים בריטים באזור הצפון. לימים הועבר המוזיאון שהקים לאוניברסיטה העברית, שם הועסק כמרצה וחוקר.¹⁴⁴ **מתתיהו חיות** היה תלמיד תיכון מירושלים.¹⁴⁵ **אריה אלקלעי** (1894-1986) נולד בבולגריה, למד בבית המדרש העברי למורים בהנהלת דוד ילין והוסמך להוראה. לימד בתלמוד תורה בעיר העתיקה ובבית הספר תחכמוני. אלקלעי התגייס לגדוד העברי במהלך מלחמת העולם הראשונה. השתתף בהגנת ירושלים כמפקד בדרג ביניים. הוא כתב מספר ספרי לימוד בלשון ואמרות ופתגמים של יהודי ספרד. ספרו **פגישתנו הראשונה עם האנגלים בארץ**, הוא מקור רב ערך לקר התקופה.¹⁴⁶ עצור יהודי נוסף היה **מרדכי בן דוד מלכה (מולכו)**, תושב העיר העתיקה שלא היה חבר בהתארגנות ההגנה בירושלים. הוא נעצר בביתו בשל ירי ממרפסת ביתו לעבר המון ערבי.¹⁴⁷

ז'בוטינסקי הורשע באחזקת נשק ותחמושת, בחימוש נתיני טריטוריה עות'מאנית מתוך כוונה רעה להביא לפגיעה, ובקשירת קשר לביצוע פשע. נגזרו עליו 15 שנות מאסר עם עבודות פרך, וגירוש מהארץ לאחר ריצוי עונשו.¹⁴⁸ על 19 העצורים האחרים נגזרה שנת מאסר אחת. מרדכי

¹⁴² דוד תדהר, אנציקלופדיה לחלוצי היישוב ובניו, עמוד 3505.

¹⁴³ שם, עמוד 3491.

¹⁴⁴ שם, עמודים 3946-3947.

¹⁴⁵ Elias Gilner, *War and Hope*, p.375.

¹⁴⁶ ארכיון ז'בוטינסקי, תיק א/12/1, דוד בנבנישתי (עורך), אריה אלקלעי - אמרות ופתגמים של יהודי ספרד

¹⁴⁷ בן ציון דינור (עורך), סת"ה כרך ראשון חלק שני, עמוד 619, 'טופס פסק דין', דואר היום, 27 אפריל 1920.

¹⁴⁸ ארכיון ז'בוטינסקי, תיק כ-7/10 דיווח עו"ד מרדכי עליאש על מהלך המשפט.

מולכו הורשע בפציעת מוסטפא א-סוסי, בניסיון הריגה ובהחזקת נשק. נגזרו עליו 15 שנות מאסר כולל עבודות פרך.¹⁴⁹

לאחר גזר הדין הועברו האסירים היהודים מבית המעצר (הקישלה) שם הוחזקו עד המשפט אל בית הסוהר בירושלים שם שהו מספר ימים, ומשם נשלחו למצרים. במהלך העברתם השתנתה ההחלטה והם הוחזרו לארץ והועברו לבית הסוהר בעכו, בו הוחזקו עד לשחרורם.

חליל בידס (1874-1947) היה אינטלקטואל פלסטיני-נוצרי, מורה, מתרגם, סופר ועיתונאי. נולד בנצרת, למד בבית הספר הנוצרי – אורתודוקסי בנצרת ובבית הספר הרוסי למורים שם. ניהל בתי ספר בסוריה ולבנון וחיפה. לאחר ביקור ברוסיה בשנת 1892 החל לעסוק בתרגום של גדולי הסופרים הרוסים לערבית. בידס גם כתב בעצמו רומאנים, אשר תרמו, לדברי אדוארד סעיד, לבניית הזהות הלאומית הפלסטינית. בשנת 1908 ייסד בעיר חיפה את העיתון אל נאפיס אל אסרייה (האוצרות המודרניים). נבחר לייצג את הנוצרים האורתודוקסים בשנת 1911 כלפי השלטון ועבר לירושלים. בידס נשפט בגין נאום שנשא בהפגנה ונדון ל-15 שנות מאסר. לאחר שחרורו לימד ערבית בבית הספר סנט ג'ורג' בירושלים עד שפרש לגמלאות בשנת 1945. בידס כתב ותרגם 44 ספרים.¹⁵⁰

עבד אל פתח דרוויש היה שיח אלמשיח' (השייח של השייחים) של נאחית בני חסן.¹⁵¹ הוא ובן דודו סעיד מוסא דרוויש היו מנהיגי הנאחיה, ובשנות העשרים גם מאנשי סודו של חאג' אמין אל חוסייני. ביתם היה בכפר מאלחה. אחרי אירועי 1929 הסתכסכו עם חוסייני ושיתפו פעולה עם הציונים, בין השאר במכירת קרקעות.¹⁵² דרוויש נשפט בגין נאום שנשא בהפגנה.¹⁵³

שני אסירים ערבים נדונו ל-15 שנות מאסר עם עבודות פרך בגין אונס האחיות בעיר העתיקה בירושלים.¹⁵⁴ נגד חג' אמין אל חוסייני, אז בנו של המופתי, ועארף אל עארף, עורך העיתון סוריה אל ג'נוביה (סוריה הדרומית), הוצא צו מעצר. הם שוחררו בערבות, ברחו לירדן, ונשפטו שלא בפניהם לעשר שנות מאסר. הם קיבלו חנינה מהנציב העליון באוגוסט 1920 והותר להם לחזור

¹⁴⁹ 'טופס פסק דין', דואר היום, 27 אפריל 1920.

¹⁵⁰ אילן פפה, אצולת הארץ, עמוד 227, 'שונות', הארץ, 21 מאי 1920, 'האסירים הערבים', הארץ, 15 יולי 1922, אתר האינטרנט Palestine Journeys.

¹⁵¹ נאחיה היא יחידה מנהלית מתחת לקאד'ה, הכוללת מספר כפרים. נאחית בני חסן הייתה המרחב בדרום מערב ירושלים וכללה בין השאר את הכפרים מאלחה, עין כרם, סטאף, וואלג'ה, בית צפאפא, בתיר, בית ג'אלה ועוד.

¹⁵² הלל כהן, צבא הצללים, עמודים 80-81.

¹⁵³ 'שונות', הארץ, 21 מאי 1920, 'לשחרור אסירי עכו', הארץ, 12 יולי 1920, 'האסירים הערבים', הארץ, 15 יולי 1922.

¹⁵⁴ דיווח משלחת מטעם היישוב ללונדון, ארכיון ז'בוטינסקי, דיווח עו"ד מ. אליעז, תיק כ-4/10, ארכיון ז'בוטינסקי, תיק כ-7/10.

לארץ.¹⁵⁵ בידס ודרוויש הועברו ב-20 במאי 1920 לבית הסוהר בעכו ושוחררו יחד עם האסירים היהודים מהפרשה.¹⁵⁶

בפקודות הקבע של הממשל הצבאי 1918, כמו גם בפקודת בתי הסוהר 1921 ותקנות בתי הסוהר 1925, לא היה מעמד משפטי או מנהלי המכונה "אסיר פוליטי" או "אסיר מדיני". בשיח הפוליטי נעשה שימוש תכוף במושג "אסיר פוליטי" או "אסיר מדיני". עם כניסתו לתפקיד הכריז הנציב העליון:

"I hereby declare an amnesty to those how are in confinement as a result of those disturbance, and to all political prisoners in Palestine".¹⁵⁷

בעיתונות העברית הופיעו מדי פעם דיווחים על אסירים מדיניים בעולם, מאסרם ושחרורם. כך לדוגמה דווח ב- 1921 על כוונה לשחרר אסירים מדיניים בארה"ב עם הסכם השלום עם גרמניה,¹⁵⁸ ב- 1922 על נוכחות 67,000 אסירים מדיניים בבתי הסוהר ברוסיה,¹⁵⁹ ב-1923 על חנינה כללית לאסירים מדיניים במצרים¹⁶⁰ ועוד.

באפריל 1920 הופיע ידיעה בעיתון דאר היום ובה נכתב כי:

"נתקבלה פקודה להתייחס לה' ז'בוטינסקי ולתשעה עשר חבריו כאל אסירים מדיניים. בו בזמן נתקבלה פקודה לשלחם מצרימה. פקודה זו נמסרה מיד למשפחות כל האסירים שיביאו להם חליפות בגדים אזרחיים".¹⁶¹

במהלך שיחה של מושל ירושלים, רולנד סטורס, עם יוענה ז'בוטינסקי הוא מסר לה כי התקבלה פקודה מלונדון להתייחס לאסירים היהודים כאסירים מדיניים.¹⁶²

במסגרת הטיפול באירועי מאי 1921 נעצרו ביפו 7 מנהיגים ערבים הועברו לבית הסוהר בירושלים. בעיתון הצפירה דווחו על כך, וציינו כי "יתנהגו אתם כעם פושעים פוליטיים".¹⁶³

¹⁵⁵ דברי הנציב העליון, אה"מ תיק פ-650/12.

¹⁵⁶ 'שונות', הארץ, 21 מאי 1920, 'לשחרור אסירי עכו', הארץ, 12 יולי 1920, 'האסירים הערבים', הארץ, 15 יולי 1922.

¹⁵⁷ דברי הנציב העליון, אה"מ תיק פ-650/12.

¹⁵⁸ 'שחרור אסירים מדיניים באמריקה', דאר היום, 23 נובמבר 1921.

¹⁵⁹ 'אסירים מדיניים ברוסיה', הארץ, 12 יוני 1922.

¹⁶⁰ 'חנינה לאסירים מדיניים במצרים', הארץ, 10 פברואר 1924.

¹⁶¹ 'פרידת האסירים', דאר היום 26 אפריל 1920. העברת אסירים למצרים עם בגדים אזרחיים אינה ראייה להכרה במעמד אסירים פוליטיים מכון שעל פי נהלי O.E.T.A. העברת אסירים בין בתי סוהר היא עם בגדיהם האזרחיים.

¹⁶² זאב ז'בוטינסקי, כתבים (כרך אבטוביוגרפיה), עמוד 310. סטורס עצמו לא מתייחס כלל לעניין בזיכרונותיו, כמו גם לכל פרשת אפריל 1920. על כך ראו רונלד סטורס, זיכרונות, עמודים 525-529.

¹⁶³ 'הד המאורעות ביפו', הצפירה, 20 מאי 1921.

בתחילת שנת 1925 העבירה המפלגה הלאומית הפלסטינית שורה ארוכה של שאלות לממשל. השאלות והתשובות פורסמו בעיתונות. בין השאר נשאלה השאלה (שאלה מספר 37):

"האין הממשלה אומרת לתקן את בתי הסוהר ולהבדיל בין פושעים מדיניים ופושעים סתם?"

תשובת הממשל הייתה:

"בסוף שנת 1923 מונתה ועדה שתבחן את תנאי בתי הסוהר ותציע תיקונים. שינויים רבים כבר הוכנסו... אין כיום אסירים מדיניים בפלשתינה (א"י), אף לא היה בה כאלה זה שנים אחדות. אילו נאסר אדם באשמה מדינית היה מקבל טפול מיוחד ובכלל זה עבודה קלה, מעין עבודת לבלרות, דרגת מזון מיוחדת ורשות ללבוש בגדי אזרח רגילים".¹⁶⁴

חודש לאחר פרסום הודעת הממשל בעיתונות שבתו 4 אסירים קומוניסטים שביתת רעב. 2 מתוכם נאסרו בגין הפצת ספרות של רשימת "ברית הפועלים העמלים". מועמד הרשימה פרסם בעיתונות ושלח לנציב העליון דרישה להכיר בהם כ"פושעים מדיניים" ולהטיב את תנאי הכליאה שלהם לרמה של "טיפול מיוחד".¹⁶⁵

האסירים הפוליטיים היהודים מאירועי 1920 הוחזקו בנפרד מאסירים יהודים או ערבים, לבשו בגדים אזרחיים.¹⁶⁶ קיבלו מזון, ציוד וספרים, ושוחררו במסגרת חנינה ל"Political Prisoners". זאת, למרות שלא הייתה קיימת באופן רשמי במערכת הכליאה קטגוריה נפרדת ל"אסירים פוליטיים". בהמשך, ועל פי הצהרת הממשל, נוצרה זיקה בין הקטגוריה "טיפול מיוחד" ובין המאסר הפוליטי. בכך התנהלה מערכת הכליאה בפלשתינה (א"י) באותו אופן שבו התנהלה באנגליה. קטגוריה זו אפשרה גמישות תפעולית לממשל ולמערכת בתי הסוהר.

¹⁶⁴ ש. שוורץ, 'המפלגה הלאומית הערבית והממשלה', הארץ, 17 אפריל 1925, וגם (באותו נוסח בדיוק), 'תשובת ממשלתו לערבים', דבר היום, 19 אפריל 1925.

¹⁶⁵ 'לשביתת הרעב של המופסים', הארץ, 15 מאי 1925.

¹⁶⁶ צילום 1339584\PHPS של זאב ז'בוטינסקי בכלא עכו, הארכיון הציוני המרכזי, PHG1003689 אסירי עכו 1920, הארכיון הציוני המרכזי, תצ-1035, ז'בוטינסקי וחבריו במאורעות 1920, ארכיון ז'בוטינסקי, תצ-4924, ארכיון ז'בוטינסקי.

א-5 סגל

המושלים הצבאיים גייסו בתקופת הממשל הצבאי כוח אדם למשטרה מתוך האוכלוסייה המקומית. פקודת הממשל הצבאי הייתה להימנע מגיוס שוטרים לשעבר במשטרה העות'מאנית. הבריטים שאפו לגייס כוח אדם למשטרה באופן שיהלום את חלוקת האוכלוסייה, כפי שתפסו אותה: 70% מוסלמים, 20% יהודים, 10% נוצרים. במקומות בהם שיעור היהודים היה שונה, כמו בירושלים ויפו, התבקשו המחוזות לגייס בהתאם.¹⁶⁷

נתוני סגל הממשל¹⁶⁸ בתחום ביטחון הציבור בשנת 1920 הראו תמונה שונה.¹⁶⁹ הסגל הבכיר כלל 28 אנשי סגל אשר מתוכם 21 בריטים (מהם יהודי אחד), ו-8 תושבי הארץ על פי החלוקה הבאה: 5 נוצרים, יהודי אחד ו-2 מוסלמים. הסגל הזוטרי כלל 61 אנשי צוות אשר מתוכם 5 בריטים (נוצרים) ו-56 תושבי הארץ על פי החלוקה הבאה: 31 נוצרים, 18 יהודים ו-7 מוסלמים. חלק מהמגויסים שרתו במשטרה העות'מאנית.¹⁷⁰

אין בנמצא נתונים לגבי איוש סגל מתקני הכליאה בתקופת הממשל הצבאי, פרט לתקינה שאושרה בפקודת הממשל.¹⁷¹ בשנת 1921 כללה מצבת סגל בתי הסוהר 11 קצינים ו-146 בעלי דרגות אחרות התחלקו בין שני בתי הסוהר המרכזיים, שתי פלוגות עבודה ובית הסוהר המקומי ביפו. בתי המעצר במחוזות, ככל הנראה, היו חלק ממצבת סגל זו. סגל בתי הסוהר היה מצויד וחמוש כמו המשטרה, אולם הוא קיבל שכר נמוך יותר.¹⁷²

בשנת 1923 עמדה מצבת סגל בתי הסוהר על 12 קצינים ו-156 בעלי דרגות אחרות, שהוו כ-17% מהקצונה במשטרה (ללא הז'נדרמריה הבריטית או הפלשתינאית), וכ-16% מבעלי הדרגות האחרות.¹⁷³

¹⁶⁷ Occupied Enemy Territory Administration Headquarter, O.E.T.A Standing order and General Instructions, p.42.

¹⁶⁸ הבריטים עשו אבחנה בין סד"כ המשטרה, שמנה 1300 שוטרים וסד"כ הז'נדרמריה שמנה 500 שוטרים ובין אנשי הממשל (Government of Palestine). האבחנה הזו לא ברורה דיי צורכה. ייתכן ומדובר באבחנה בין קצינים לבעלי דרגות אחרות. כך או אחרת, הנתונים הללו מבטאים שונות מהותית בין שיעור העדות הדתיות באוכלוסייה הכללית ובין שיעורם בדרגי הביצוע הבכירים בתחום ביטחון הציבור.

¹⁶⁹ Government of Palestine, An Interim report on the Civil Administration of Palestine during the period 1st July 1920 – 30th June 1921, p. 24.

¹⁷⁰ עדותו של יעקב הניגמן, בתוך: השוטר העברי בתקופת המנדט, עמוד 20.

¹⁷¹ Occupied Enemy Territory Administration Headquarter, O.E.T.A Standing order and General Instructions, p.51.

¹⁷² Government of Palestine, Palestine Administration July 1920 – December 1921, p.101.

¹⁷³ The Colonial Office, Palestine – Report on Palestine Administration 1923, P.30.

המפקח הראשון של בית הסוהר המרכזי בירושלים היה ג'ון פראו (John Howie Frew). פראו היה יליד מלטה.¹⁷⁴ הוא מילא את תפקידו בירושלים במשך 9 שנים¹⁷⁵ פראו תואר ביומנו של אריה אלקלעי:

"קצין המאסר הבריטי, "הגוץ" כפי שכינהו כמה חברים, הופיע. נמוך קומה רחב גרם, עיניו השקועות בחוריהן והגבות הסמיכות המאפילות עליהן, עשויות לזרות אימה על אסיריו; ליתר שאת, גם קולו הצרוד, מסתמא מרוב גערות, אף יש בו משהו מן המאיים. עם שהופיע, קמו הכל על רגליהם, זקופים ומתוחים שכן זו הייתה דרישתו של שחצן זה מאסיריו בבואם לרשותו, לקום בכל רגע שיכנס ויהא זה בחצות לילה, לקפוץ ל"דום" ולעמוד "הכן" לפניו".¹⁷⁶

הוסיף אליאס גילנר:

" If a prisoner did not rise quickly enough to suit him, he would crack his whip".¹⁷⁷

סגן מפקח בית הסוהר בירושלים היה ברוך פנקס. פנקס נולד בלונדון (1897) בשם Maurice Pinkus. הוא התגייס לצבא הבריטי והגיע לדרגת רב סמל. הוא הצטרף לגדוד העברי הארץ ישראלי עם הקמתו (1918). לאחר פירוק הגדוד נשאר פנקס בארץ ועבד כמורה. בשנת 1920 התגייס ושרת כסגן מפקח בית הסוהר המרכזי בירושלים במשך 8 שנים¹⁷⁸. בתחילת ספטמבר 1928 הגיש את התפטרותו.¹⁷⁹

מפקח בית הסוהר בירושלים וסגנו מילאו את תפקידם במשך תקופה ארוכה מאוד.

המפקח הראשון של בית הסוהר המרכזי בעכו היה אדוין ג. בריאנט (Edwin G. Bryant). בריאנט, שכונה על ידי ילידי הארץ "אבו ג'ורג'" על שם בנו, נולד בבריטניה (ככל הנראה באירלנד). הוא שרת במלחמת העולם הראשונה בחזית המערבית כתותחן, נפצע, וזכה לעיטור D.C.M (Distinguished Conduct Medal), השני בחשיבותו אחרי צלב ויקטוריה. את שירותו הוא סיים במצרים. אחרי שחרורו עבד כמתורגמן במזכירות הפיננסית של המנהל הבריטי בא"י,

¹⁷⁴ Elias Gilner, *War and Hope*, p.378

¹⁷⁵ החל מ- 13.4.1920 ולפחות עד מרץ 1929. מכתב אישי מפראו למפקד, 7.8.26, פראו חתום כמפקד בית הסוהר בירושלים על מסמך למפקד"ל ובו דרישה לתיקונים שונים בבית הסוהר 25 במרץ 1929. מתוך אה"מ, תיק מ-4061/14.

¹⁷⁶ אריה אלקלעי, פגישתנו הראשונה עם הבריטים בארץ, עמוד 68.

¹⁷⁷ Elias Gilner, *War and Hope* p.378.

¹⁷⁸ בין השנים 1920-1928.

¹⁷⁹ דוד תדור, אנציקלופדיה לחלוצי היישוב ובונים, כרך 7 עמוד 2834, M. Pinkus, למפקד"ל המשטרה, מ- 15.12.1926, אה"מ – תיק מ-4061/14, קובץ מרטין היגנס, 'עד היכן?', דאר היום, 5 ספטמבר 1928. לתמונת של פנקס ראו נספח א'.

שימש כמזכיר ועידת קהיר 1921 וכמזכיר ועדת החקירה בראשות השופט הייקראפט לחקר אירועי 1921. בשנת 1922 התגייס למשטרה ומונה כמפקד בית הסוהר בעכו (ותוך זמן קצר גם כמפקד המשטרה בנפת עכו).¹⁸⁰

חנה אפנדי ברדקוש, ערבי נוצרי, היה מפקח בית הסוהר ביפו. בעקבות מעורבותו באירועי מאי 1921 ביפו¹⁸¹ הוא נשפט ופוטר מהמשטרה.¹⁸² מפקח פלוגת העבודה מספר 3 בסרפאנד היה חלים בולוס שמס בסטה. הוא נולד למשפחה קופטית במצרים ב-1888, הוסמך למשפטים ועבד כעורך דין במצרים. בשנת 1914 התגייס למשטרה הצבאית שהקים הצבא הבריטי במצרים ובמסגרתה הגיע לארץ ישראל. עד 1926 שרת במשטרה הצבאית. בשנת 1928 הוא הועבר ל-C.I.D ("הבולשת") שם הצטיין בתפקידו ונודע כחוקר יוצא דופן ביכולותיו. הוא נרצח כמפקד הבולשת בחיפה בשנת 1937.¹⁸³

בשנת 1922 הוקמה הז'נדרמריה הבריטית על בסיס משוחררי המשטרה האירית המלכותית (Irish Royal Constabulary). הקמתה לא השפיעה באופן מיידי על מערכת הכליאה ועל איוש הסגל שלה. עם פירוקה בשנת 1926 השתלבו חלק מאנשיה במשטרה. מתוכם צמחו קצינים שעמדו לימים בראש מערכת הכליאה. ביניהם הנרי גראנט (Henry David Grant)¹⁸⁴, מייקל היגנס (Michel Higgins)¹⁸⁵, ולטר פרנסיס פייק (Walter Francis Pike)¹⁸⁶, ופרנק מונטגומרי סקוט (Frank Montgomery Scoot)¹⁸⁷.

¹⁸⁰ ראו הביוגרפיה של דוגלס דוף, יגאל שפי, פרק המבוא ל: דוגלס דוף, אביר הגליל, עמודים XVII – XVIII. ¹⁸¹ ברדקוש היה נוכח בהתקפה על מבנה שבו השתכנו עולים ("בית החלוצ") ביפו ולא מנע (ויש הטוענים שסייע) פריצת המון למבנה, שתוצאתה הייתה רצח של 12 יהודים ופציעת אחרים. בן ציון דינור (עורך ראשי), סת"ה, חלק ראשון, כרך ב', עמוד 81.

¹⁸² 'במשטרה היפואית', דאר היום, 5 ספטמבר 1921, 'משפטו של מנהל בית הסוהר ביפו', הארץ, דצמבר 1921. ¹⁸³ מתוך: החוקר הגאון, אתר האינטרנט של בית מורשת משטרת ישראל.

¹⁸⁴ הנרי גראנט נולד ב- 21/12/1889. שרת כחייל וקצין ברג'ימנט הרובאים הסקוטים (Scottish Rifles), שרת בהודו, דרום אפריקה וצרפת, נלקח בשבי במהלך מלחמת העולם הראשונה ואחריה התגייס ל- I.R.C. והגיע עם מגויסי הכוח לארץ. (מתוך תיקו הצבאי האישי PRO WO374/2859). בשירותו בתי הסוהר שירת כמפקח פלוגת אסירי עבודה מס' 1 בין השנים 1933-1936. אז הועבר לתפקיד עוזר מפקח בתי הסוהר ומילא לזמן קצר מפקח מחנה המעצר בסרפאנד. בשנת 1937 מונה לסגן מפקח בית הסוהר בעכו וב- 1941 למפקח בית הסוהר בעכו תפקיד אותו מילא עד 1944. מתוך: דו"חות אדמיניסטרטיביים של שירות בתי הסוהר, 1936-1944.

¹⁸⁵ מייקל היגנס נולד באירלנד. שם התגייס ל- I.R.C., השתתף בדיכוי המרד האירי ואחר כך הגיע עם מגויסיו לארץ. היגנס היה מפקח מחנה המעצר מזרעה בשנים 1940-1941 ואחר כך מפקח מחנה המעצר לטרון. מתוך: ראיון עם מרטין היגנס, בנו של מייקל היגנס, צ'לטנהאם, 26.7.2019.

¹⁸⁶ וולטר פייק היה מפקד משטרת נמל חיפה הראשון. משם הועבר לסגן מפקח בית הסוהר בירושלים, וב- 1933 סגן מפקח בית הסוהר בעכו. מונה למפקח מחנה המעצר מזרעה כל הנראה בשנת 1938. על שיוכו של פייק ל- IRC תודה לחוקר הז'נדרמריה הבריטית Sean Gannon.

¹⁸⁷ פרנק סקוט ששרת ב- Royal Scots במהלך מלחמת העולם הראשונה, התגייס אחריה ל- I.R.C. והגיע עם משוחרריה לארץ. סקוט היה מפקח בית הסוהר בעכו בשנים 1931-1935 ומאז היה לממונה על בתי הסוהר. בשנת 1946 מונה לנציב הראשון של שירות בתי הסוהר. מתוך: דו"חות אדמיניסטרטיביים שנתיים של שירות בתי הסוהר 1931-1946 וחומר אישי שאסף סקוט ונמצא בארכיון בקולג' סנט אנתוני, אוקספורד - MECA GB165.

מפקחי בתי הסוהר התגוררו במתחם בית הסוהר או בקרבתו. מפקד בית הסוהר שלח ב-7.8.26 מכתב אישי למפק"ל המשטרה ובו שטח את טענותיו בעניין מגורים מאז שנכנס לתפקידו ב-13.4.1920. לדבריו, מגורי סגן מפקד בית הסוהר הוקצו לו במקור אולם קצין הרפואה מצא אותם כבלתי ראויים למגורים ולכן לא התגורר שם אלא במגורי הקצינים של המתחם הצבאי, בבתי מלון ובבתים פרטיים. הוא פונה ממגוריו פעם עבור מפקד בית הספר לשוטרים ופעם אחרת למרות הנחייתו המפורשת של המפק"ל, מכון שמקום מגוריו הוקצה למחלקת החקלאות. לטענתו:

"All Prison Governors in Great Britain and in all His Majesty's Colonies throughout the Empire are accommodated in or near the Prison Building free of charge, simply because they are compelled to stay near the Prison".¹⁸⁸

ברוך פנקס, סגן מפקח בית הסוהר, שנישא בשנת 1922, בחר להתגורר במגורים הבלתי ראויים עם משפחתו. ב-24.11.1924 מת אחד מילדיו מדלקת ריאות. מותו של הילד יוחס לתנאי מגוריו הבלתי הולמים. לאחר עבודת מטה ארוכה אושרה הקמת מבנה ארעי (HUT) במתחם בית הסוהר למגוריו.¹⁸⁹

סוגיית המגורים הוסדרה מבחינת רשמית בתקנות בתי הסוהר 1925. שם נקבע (סעיף 18) כי סגן מנהל בית הסוהר (The Jailer) יתגורר במתחם בית הסוהר אלא אם קיבל אישור מפורש מהמפק"ל.

לפי הדו"ח של 1927 שרתו בבתי הסוהר 11 קצינים, אשר מתוכם 4 בריטים, 5 מוסלמים ו-2 יהודים. 206 סוהרים תושבי הארץ שרתו על פי החלוקה הבאה: 160 מוסלמים, 35 נוצרים ו-11 יהודים.¹⁹⁰

¹⁸⁸ מנהל בית הסוהר המרכזי ירושלים אל מפק"ל המשטרה, 16.8.1921, אה"מ, תיק מ-4016/14.
¹⁸⁹ העלות המוערכת של מבנה הייתה 350 לירות. הקמת המבנה נתקלה בהתנגדות ועדת התכנון המחוזית מכון שזו לא אישרה מבנים מסוג זה, על רקע העלות הגבוהה של הקמת מבנה קבע (800 לירות), וכנראה לאור האפשרות שכפי הנראה נדונה בראשית תקופת השלטון הבריטי להעביר את בית הסוהר המרכזי בירושלים ולהקים בית סוהר ייעודי ראוי. לאחר השתלשלות עניינים בירוקרטית ארוכה, במעורבותו של המפק"ל, שהדגיש את חשיבות מגוריו במתחם בית הסוהר, המזכיר הראשי, ראש מחלקת עבודות ציבוריות, הממונה על הנכסים הרוסים בממשל, ועוד, אושרה הקמת המבנה מתקציב מיוחד, ככל הנראה באישור הנציב העליון. הוא הוקם ככל הנראה בשנת 1926. מתוך אה"מ, תיק מ-4061/14.

¹⁹⁰ The Colonial Office, Report by His Britannic Majesty's Government on the Administration Under Mandate of Palestine and Transjordan 1927, p.44.

אלו הנתונים הרשמיים הראשונים על פילוח סגל בתי הסוהר ולכן, למרות שחורגים מהתקופה הנדונה במחקר, מוצגים בו.

הסגל הבריטי והמקומי שהורכב מבני שלוש העדות הדתיות החזיק במשמורת אסירים פוליטיים ופוליטים משלושת העדות. עדות למורכבות היחסים בין סגל בית הסוהר עם האסירים בכלל ובייחוד עם אסירים פוליטים ניתן לראות בכך שהשמירה על האסירים הפוליטים היהודים בבית הסוהר בעכו הוטלה על הצבא הבריטי ולא על סגל בית הסוהר, שהיה ככל הנראה ערבי במלואו בעת ההיא. הקונפליקט בין הציונות לפלסטינים יצר מתח בין הזהות הלאומית והזהות המקצועית של סגל מתקני הכליאה, והגיע לכדי "נאמנות כפולה". דוגמא לכך ניתן למצוא בהתרחשויות בתוך בית המעצר ביפו במהלך אירועי מאי 1921:

"...נאסרו 18 יהודים ביניהם 2 שוטרים. עד יום הראשון ה' במאי נתנו לדבר איתם. היום כבר לא נותנים, למרות כל הפרוטקציות. אפילו את האוכל אפשר היה להגיש רק על ידי השוטרים. נמצאים במצב סניטרי רע, ישנים על הרצפה. ביום האסרם נמצאו 24 שעות בלי אוכל ובלי טיפת מים, למרות כל הפצרותיהם. מסובבים אותם רק שוטרים ערבים ואופיצר ערבי-נוצרי ושמו בורדקש המצטיין ביחסו הגס והמזלזל אליהם...לרובם לא הודיעו את אשמתם. הם מרגישים בשנאה המקיפה אותם...מחריד הוא מצבם של האסירים השוטרים. מהרגע הראשון שמרו את צעדי השוטר קושניר. מזמן האסרו הכו אותו הרבה פעמים. כך גם מצבו של השוטר קליביצקי...השוטרים הערבים עושים באסירים היהודים כאוות נפשם. מיום ליום נעשה המצב יותר קשה. לא נותנים לגשת אליהם... האסירים מיואשים מהאדישות וחוסר הפעולה מצד הציבור העברי..."¹⁹¹

כשירות כוח האדם במשטרה התפתחה בהדרגה. בתחילה רמת המקצועיות והכשירות הייתה נמוכה.¹⁹² ההכשרה בבית הספר לשוטרים שהחל לפעול בפברואר 1921 לא כללה, כפי הנראה, הכשרה ייעודית לכליאה.¹⁹³

¹⁹¹ קונטרס, עמודים 18-19. שם המחבר אינו ידוע. הציבור מופיע בארכיון האינטרנט (Internet Archive).
<https://archive.org/details/Praot1921/page/n9/mode/2up>. נאסף בתאריך 18.9.1921. על פי הפרטים בארכיון הוא פורסם בשנת 1921. המידע הכללי המופיע בחיבור נראה אמין, והפרטים אודות הנעשה בתא המעצר אינם חורגים ממרחב ההתרחשויות הסביר בנסיבות הללו. ביטוי לנאמנות כפולה ניתן למצוא גם בתפקודו של מפקח בית המעצר ב"בית החלוצ" שהוזכר לעיל.

¹⁹² Government of Palestine, An Interim report on the Civil Administration of Palestine during the period 1st July 1920 – 30th June 1921, p. 11, The Colonial Office, Palestine – Report of the High Commissioner of the Administration of Palestine 1920-1925, p.4.

¹⁹³ הכשרת השוטרים, שנמשכה 3 חודשים, כללה לימודים בענייני חוק, הוראות המשטרה, חובות המשטרה, חקירות, איתור זיהוי פשעים, אימונים פיסיים, רובאות ועזרה ראשונה.
Government of Palestine, Report on the Palestine Administration June 1920 – December 1921, p. 100.

בשנת 1925 השתתף קצין ממחלקת המשטרה ובתי הסוהר בפלשתינה (א"י) בוועידה הבין לאומית לענייני בתי סוהר שהתקיימה באוגוסט 1925 בלונדון.¹⁹⁴ במסגרתה נערכו ביקורים במספר בתי סוהר, במוסד לעבריינים צעירים, ובמוסד לחולי נפש בסביבות לונדון, ונדונו בה נושאים שונים בתחום הכליאה.¹⁹⁵ השתתפות הקצין מפלשתינה (א"י) מעידה על זיקה לקהילייה המקצועית האימפריאלית ואף הגלובלית.

סגל בית הסוהר, כמו באנגליה, צויד במדים.¹⁹⁶ פקודת הקבע של הממשל הצבאי 1918 קבעה כי מדי הסוהרים יהיו "Egyptian Prison Pattern".¹⁹⁷

שכר סגל מערכת הכליאה היה נמוך משכר השוטרים.¹⁹⁸ השכר החודשי שנקבע בפקודת הקבע של הממשל הצבאי היה: מנהל-12 לירות מצריות, פקיד, מהנדס-7 לירות, פקיד (שהוא גם אפסנאי)-6 לירות, סוהר ראשי-5 לירות, סוהר סמל-4.5 לירות, סוהר, סוהרת, אפסנאי, חובש-4 לירות.¹⁹⁹

תנאי השירות של הסגל נתפשו כקשים. על כך התקיים דיון בוועד הפועל של הממשל ב – 14.9.1923 בהשתתפות הנציב העליון הרברט סמואל, המזכיר הראשי וינדהאם דיס, היועץ המשפטי נורמן בנטוויץ, הממונה על האוצר דייוויס, ועוזר המפקד ל קינגסלי הית'. בדיון סוכם על עבודת מטה בעניין בין המשטרה ובין האוצר.²⁰⁰

¹⁹⁴ The Colonial Office, Report by His Britannic Majesty's Government on the Administration Under Mandate of Palestine and Transjordan 1925, p.32.

¹⁹⁵ Negley K. Teeters, International Penal and Penitentiary Congress, pp, 54-56.

¹⁹⁶ על מדי סוהרים ומשמעויותיהם ראו, J.E. Thomas, The English Prison Officer, pp. 29-31, 63-63, 136, 193.

¹⁹⁷ Occupied Enemy Territory Administration Headquarter, O.E.T.A Standing order and General Instructions, p.54.

¹⁹⁸ Government of Palestine, Palestine Administration July 1920 – December 1921, p.101.

¹⁹⁹ Occupied Enemy Territory Administration Headquarter, O.E.T.A Standing order and General Instructions, p.51.

²⁰⁰ Minutes of the Executive Council, 14/9/1922, in: PRO CO 814/3.

א-6 תשתיות

העיסוק והטיפול בתשתיות נעשה במפקדת המשטרה מול מחלקות הממשל – ובייחוד מחלקת העבודות הציבוריות, ומול גורמים בשלטון המקומי.

הבריטים מצאו את תשתיות הכליאה בארץ כבלתי ראויות²⁰¹ אולם המשיכו להשתמש ברובן. בירושלים הפסיקו את השימוש בבית הסוהר האזרחי והקימו את בית הסוהר במגרש הרוסים במקומו של בית הסוהר הצבאי שפעל שם בתקופת המלחמה.²⁰² בעכו השאירו הבריטים את בית הסוהר עומד על תילו. שיפוץ מצודת עכו והתאמתה לכליאה הייתה אחת המשימות העיקריות של המחלקה לעבודות ציבוריות בשנת 1921.²⁰³

דוגלס דוף תאר את בית הסוהר בעכו בעת ביקורו בשנת 1923:

"בהגיעי לטירה העתיקה הכניסני קצין מילידי הארץ לפרוזדור מרוצף אבנים...נכנסתי לחצר גדולה מחולקת לארבע בחוטי ברזל דוקרניים. מארבע עבריה השתרעה מקמורת מכוסה, עם שורה של דלתות מפולדות, מוליכות לתאים הגדולים. הופתעתי לראות תאים אלה, שהיה מקום בכל אחד מהם לארבעים אסיר ורב האור והאוויר מכל מה שמצאתי בבתי הסוהר האנגלים...השגחתי בתעשיות זעירות, שפותחו בפינות שונות של הטירה העתיקה. באולם הגדול...נולים כבדים ומגושמים להעסקת האסירים. בחלק אחר של הטירה...הייתה שורה של תאים, בהם נכלאו חולי רוח, בין עבריינים ובין חיים מפשע, שהובאו לכאן מחוסר מוסד ראוי לשמו, בו יחסו כל חולי הרוח בארץ".²⁰⁴

גם האסיר צאלח אלצפדי תאר את בית הסוהר בעכו:

"מקומו בחלק העליון של בצד הצפוני של העיר עכו, בבניין הידוע כמבצר, הנחלק לשני חלקים. הראשון נקרא בשם בית הסוהר הישן, הוא החלק החיצוני

²⁰¹ Occupied Enemy Territory Administration South, Estimates of Receipts and Expenditure For the year 1918-1919, p. 17.

²⁰² ככל הנראה הבריטים התלבטו אם להמשיך להחזיק את בית הסוהר המרכזי בירושלים במקומו במגרש הרוסים. רמיזות לכך ניתן למצוא בטיעונים של מחלקת העבודות הציבוריות והמהנדס המחוזי נגד הקמת מבנה קבע נוסף עבור מגורי סגן מנהל בית הסוהר במרחב בית הסוהר. ראו המפכ"ל (בפועל) אל המזכיר הראשי, 17.8.26, אה"מ 4061/14. תיק מ-4061/14.

²⁰³ Government of Palestine, Palestine Administration July 1920 – December 1921, p.117.

²⁰⁴ דוגלס דוף, אביר הגליל, עמודים 9-10.

של המבצר, שהיה לפניו מבראה שעל ידי בית החולים התורקי, ובו אולם גדול שאווירו צח, ומראהו יפה, והחלק השני ידוע בשם בית הסוהר הישן. הוא בנינו הפנימי של המבצר, שהיה במקום מחנה לתותחנים התורכים ובו חדרים חשוכים בקצותיו בעלי שער ברזל גדולים ובמרכז, רחבה גדולה אשר בקצה המערבי שבכת ברזל, למול הכניסה, שנעשתה לשם שמירה על האסירים שלא יברחו בעת טיולם שם בצאתם לשאוף רוח כרבע שעה, בשעות הבוקר והערב".²⁰⁵

תשתיות הכליאה, בייחוד מרכיבי הביטחון, העסיקו כמה גורמי ממשל ובראשם המשטרה ומחלקת העבודות הציבוריות.

בינואר 1921, על רקע בריחת אסירים, ביקש מנהל הביטחון ממחלקת העבודות הציבוריות להקיף את בית הסוהר המרכזי בירושלים בגדר תיל לצורך מניעת בריחות, ולתמחר את העניין.²⁰⁶ בפברואר אופיינה הגדר כך שתיפרס במרחק מספיק מגג בית הסוהר על מנת למנוע קפיצה מעליה מגג הבניין, ובמרחק מספיק ממבנה בית הסוהר כך שתמנע אפשרות לתקשורת מתוך תאי האסירים אל החוץ. סקיצה של הגדר הוכנה לאחר סיור בבית הסוהר עם סגן מנהל ביטחון הציבור והועברה למחלקת עבודות ציבוריות. תקציב של 268.5 לירות אושר בחודש מרץ על ידי המזכיר הראשי.²⁰⁷ הגדר הותקנה, ככל הנראה, במהלך שנת 1921 או 1922.²⁰⁸ במהלך השנים 1922 - 1925 הותקנו בבית הסוהר גם דלתות ברזל, שער ברזל, סורגים, אוורור ו- 10 תאי בידוד.²⁰⁹

בשנת 1921 עלות העבודות על תשתיות בבית הסוהר בעכו עמדו על הסכום הגדול של 11,075.374 לירות. ההשקעה בכל המשטרה ובתי הסוהר באותה שנה, שכללה עבודות ב- 24 אתרים שונים, לרבות תחנות משטרה, מפקדות, עמדות משטרה, וכו' הייתה 19,293.374.²¹⁰ בשנה זו ההשקעות בבית הסוהר בעכו עלו על כל שאר ההשקעות בתשתית במשטרה יחדיו והיוו כ- 58% מההוצאות.

בשנת 1923 נערכה עבודת מטה להקמת אגף נשים בבית הסוהר המרכזי בעכו. מספר הכלואות הממוצע בכל מתקני הכליאה עמד על 20 אסירות. האגף תוכנן לכלול 3 תאי אסירות, חדר

²⁰⁵ צאלח אלצפדי, 'בתי הסוהר בארץ ישראל', דאר היום, 12 מאי 1924.

²⁰⁶ מנהל ביטחון הציבור למחלקת עבודות ציבוריות, 25.1.21, אה"מ, תיק מ-4061/14.

²⁰⁷ מנהל ביטחון הציבור למחלקת עבודות ציבוריות, 4.2.21, 11.2.21, סגן מנהל ביטחון הציבור למנהל מחלקת עבודות ציבוריות 17.2.21, אה"מ תיק מ-4061/14, המזכיר הראשי למנהל העבודות בציבוריות מרץ 1921.

²⁰⁸ דיווח אודות הביצוע מופיע בדו"ח האדמיניסטרטיבי לשנת 1922.

²⁰⁹ כל זאת על בסיס תכתובת ענפה מתוך אה"מ תיק מ-4061/14.

²¹⁰ מנהל מחלקת עבודות ציבוריות לסגן המפקח"ל, 10.10.1922, אה"מ, תיק מ-4059/1.

רחצה, חדר לסוהרות, חצר טיולים מקורה ברשת. תוכנן גם קיר הפרדה בין האגף ובין שאר בית הסוהר.²¹¹

בירושלים טופלה אספקת המים לבית הסוהר מול העירייה. מים לניקיון סופקו לבית הסוהר באמצעות שאיבת מים מבורות בסביבת בית הסוהר²¹² למאגר שנמצא על גג מתחם מגרש הרוסים, וממנו באמצעות צינורות לשאר המבנים במתחם. מים לשתייה הועברו לבית הסוהר באמצעות ברז, ככל הנראה בסמוך לבית הסוהר, מרשת המים העירונית. במהלך חודש יולי 1921 נותקו המים לניקיונות ובית הסוהר התמודד במשך תקופה עם מחסור במים. באוגוסט אישרה ועדת הבינוי העירונית (Jerusalem Housing Committee) להתקין צינורות מים אל בית הסוהר²¹³. במהלך השנים הבאות בוצעו מספר תיקונים במערכת המים ובכך שופר גם מצב הסניטציה.²¹⁴

א-7 מזון

המזון שסופק למתקני הכליאה ולאסירים בבתי חולים נקבע על ידי הרמה המערכתית. פקודת בתי הסוהר 1918 קבעה הקצאה אחידה של מזון לכל האסירים. כבר בפקודת הממשל הצבאי נקבע המזון שסופק לאסירים. פקודת בתי הסוהר 1921 קבעה כי המפקח הכללי יכול להתקין תקנות בענייני מזונם של האסירים, מתוך הבחנה בין סוגים שונים של אסירים (סעיף 12, סעיף קטן 2 ג). תקנות בתי הסוהר 1925 קבעו 7 לוחות מזון: 3 לוחות מזון לאסירים בהתאם לאופי העסקתם, מזון לאסירים מאושפזים בבתי חולים, לחולי קדחת, תוצרת חלב, ומזון לזרים²¹⁵. לוחות המזון נבדלו בכמות המזון ובסוג המזון. כך לדוגמה קיבלו אסירים שעבדו עבודות פרך 936 גרם לחם ו-118 גרם בשר מדי יום, לעומת 780 גרם לחם ללא בשר לאסירים שלא עבדו כלל. אסירים חולי קדחת קיבלו 100 גרם בשר כבש וליטר עד 3 ליטר חלב ביום, לעומת אסירים שאושפזו בבית חולים שקיבלו 200 גרם חלב ביום. אסירים זרים קיבלו את לוח המזון הגדול והעשיר ביותר שכלל 450 גרם לחם, 250 גרם בשר, 150 גרם חלב, 200 גרם תפוחי אדמה (פרט לכך לא נכללו תפוחי אדמה בלוח של קטגוריה כלשהי), 60 גרם אורז ו-400 גרם ירקות²¹⁶.

²¹¹ אה"מ, מ-4065/4. לא ברור מהחומר הנמצא אם האגף אכן הוקם.

²¹² נוהל על ידי מהנדס בית הסוהר

²¹³ מנהל בית הסוהר אל מנהל מחלקת העבודות הציבוריות, 21.7.1921, ועדת הבינוי העירונית אל מנהל מחלקת עבודות ציבוריות, 9.8.21, אה"מ תיק מ-4061/14.

²¹⁴ The Colonial Office, Report by His Britannic Majesty's Government on the Administration Under Mandate of Palestine and Transjordan 1925, p.92.

²¹⁵ ראו לוחות המזון בנספח ג'.

²¹⁶ תקנות בתי הסוהר 1925, תוספת חמישית

ההתקשרות עם ספקי המזון הייתה במכרזים שפורסמו על ידי מפקדת המשטרה.²¹⁷ החוזה שנחתם עמם והתשלום עבור האספקה בוצע על ידי מפקדת המשטרה.²¹⁸ מירב התקציב של מערכת הכליאה הוקצה לרכישת מזון. בשנת התקציב 1919-1920 הוצאו 17,942 ל"מ על מזון לאסירים המהווים 61% מהוצאות על כליאה בשנה זו.²¹⁹

א-8 תקציב

המעבר מהאימפריה העות'מאנית לאימפריה הבריטית בתחום הכליאה בא לידי ביטוי בדו"ח התקציבי הראשון בתקופת השליטה הבריטית לשנת התקציב 1918-1919:

" Under the Turkish regime, there was a prison at the headquarter of each district of the territory, and until some experience of actual requirements had been gained, there was no alternative, at the commencement of the occupation, to the continuance of all of these. The buildings were generally unsuitable for their purpose, and the personnel entirely so. In providing to replace the latter, the Administration had to be guided rather by the requirement of the buildings then by the actual number of prisoners, and both the gradual increase of the territory and the lack of communications have so far precluded the organization of this service on the most economical lines. The estimated expenditure is therefore comparatively high".²²⁰

בשנת התקציב 1919-1920 עמדו הוצאות בתי הסוהר על סך של 29,100 לירות מצריות – כ- 4% מהתקציב הכולל של הממשל שעמד על סך של 735,300 לירות מצריות. הוצאות המשטרה עמדו על סך של 99,300 ל"מ שהם 13.5% מהתקציב הכולל. הוצאות על בתי הסוהר היו

²¹⁷ לדוגמה מכרז מטעם המפקח על המחסנים לאספקת מזון לבתי החולים ובתי האסורים של הממשלה, הארץ, 15 אפריל 1921, מכרז מטעם סגן המפקח הכללי של המשטרה ובתי הסוהר להספקת מנות של אסירים בשביל כל בתי הסוהר, והכלא וקבוצות עובדי הפרך ובתי תקון פושעים, הארץ, 3 פברואר 1925.

²¹⁸ תקנות בתי הסוהר 1925 (ע"פ קובץ דרייטון), תוספת רביעית, יומן ניהול P.A.11.
²¹⁹ Occupied Enemy Territory Administration South, Estimates of Receipts and Expenditure For the year 1919-1920, p.23.

²²⁰ Ibid, p. 17.

גבוהות מההוצאות על תקשורת (16,200 עבור טלפון וטלגרף), חקלאות (16,500), נמלים ודואר (15,900).²²¹

חלוקת התקציב לבתי הסוהר הייתה: 6,848 ל"מ על משכורות (23.5%), 17,942 ל"מ על מזון לאסירים (61%), 2,010 על הלבשה (7%), 200 ל"מ על שינוע אסירים 0.6%, 600 ל"מ על תביעות נגד אסירים במצרים (כ- 2%), 696 ל"מ על דלק ותאורה (כ- 2%), 616 על חומרי גלם וציוד (כ- 2%), 88 ל"מ על תיקונים ואחזקה (כ- 0.4%), ו- 100 ל"מ על אירועים אחרים (כ- 4%).²²² עיקר התקציב שימש לקיום האסירים (68% למזון וביגוד) ומשכורות לסגל (23.5%). התקציב שהוקצה לתשתיות, למרות מצבם הרעוע, היה מזער, ושיקף את האילוץ התקציבי העיקרי על מערכת הכליאה – קרי, הקיום שוטף.

מערכת הכליאה הצליחה לייצר רווח בעיקר באמצעות פלוגות העבודה, ותעשיית בתי הסוהר. בהערכת התקציב לשנת 1921–1922 הופיע צפי להכנסות של 7,800 ל"מ מהפלוגות.²²³ בפועל הכניסו פלוגות העבודה רווח של 12,000 ל"מ (השקעה של 8,000 ל"מ, תפוקה של 20,000).²²⁴ בשנת התקציב 1919–1920 עמד הרווח של תעשיית בתי הסוהר על 400 ל"מ.²²⁵ בשנת 1921 עמד הרווח על 392 ל"מ.²²⁶ תעשיית בתי הסוהר מילאה משימות אחזקה וייצרה מוצרים שחלקם נמכרו בשוק. בשנת 1923 ייצרה הנגרייה את כל הריהוט הדרוש לממשל.²²⁷

²²¹ Occupied Enemy Territory Administration South, Estimates of Receipts and Expenditure For the year 1919-1920, p. 1.

²²² Ibid, p. 23.

²²³ Government of Palestine, An Interim report on the Civil Administration of Palestine during the period 1st July 1920 – 30th June 1921, p.26.

²²⁴ Government of Palestine, Palestine Administration July 1920 – December 1921, p.102

²²⁵ Occupied Enemy Territory Administration South, Estimates of Receipts and Expenditure For the year 1919-1920, p. 1, 23.

²²⁶ Government of Palestine, Palestine Administration July 1920 – December 1921, p.102.

²²⁷ The Colonial Office, Palestine – Report on Palestine Administration 1923, P.32.

פרק ב' - מתקן כליאה

מתקני הכליאה - בין אם בתי סוהר מרכזיים, בתי מעצר או פלוגות עבודה – היוו ארגון העומד בפני עצמו. במתקן התקיימה היררכיה של בעלי התפקידים, ושגרת פעילות, שכללה: **יישום העונש** שהטיל בית המשפט על האסיר, **תמיכה בתהליך המשפטי** נגד האסיר, **שליטה באסירים**, **קיום האסירים** (מבחינה פיסית), ופעילות **רווחה ושיקום**.²²⁸ אלו נתמכו בפעולות **מנהלה**, כוח אדם מקצועי, לוגיסטיקה, וכו'.

ב-1 בעלי תפקידים

בעלי התפקידים במתקני הכליאה הוגדרו לראשונה בפקודת הקבע של הממשל הצבאי²²⁹. בעלי התפקידים במתקני הכליאה היו: מנהל (Director), סוהר ראשי (Chief Warder), סמל-סוהר (Warder Sergeant), סוהר (Warder), סוהרת (Wardress), פקיד (Clerk), אפסנאי (Storekeeper), פקיד-אפסנאי (Clerk- Storekeeper), מהנדס (Engineer), וחובש (Hospital Orderly)²³⁰. להלן תקינת בתי הסוהר בתקופת הממשל הצבאי:

ס"ח	אח	מהנדס	פקיד אפסנאות	אפסנאי	פקיד	סוהרת	סוהרים	סמל סוהרים	סוהר ראשי	מנהל	בית סוהר
ס"ח	Hospital Orderly	Engineer	Clark - storekeepers	Storekeeper	Clark	Wardresses	Warders	Warder Sargent	Chief Warders	Directors	Prison
21	1	1		1	1	2	10	3	1	1	ירושלים
2							2				בית לחם
2							2				רמאללה
2							2				יריחו
12			1			2	6	1	1	1	יפו
11			1			2	6	1	1		רמלה
8			1			1	4	1	1		עזה
8			1				5	1	1		חברון
5			1				3	1			באר שבע
71	1	1	5	1	1	7	40	8	5	2	ס"ח

בבתי הסוהר הגדולים – ירושלים ויפו – נקבע כי הממונה על בית הסוהר יהיה בדרגת מנהל. בשאר בתי הסוהר היה הממונה על המתקן בדרגת סוהר ראשי.

²²⁸ על תחומי הפעילות בבית הסוהר ראו דו"ח השוואתי העוסק בתקנות בתי הסוהר באירופה וארה"ב שהוגש לקונגרס האמריקאי ב-1903 על ידי נציב שירות בתי הסוהר האמריקאי. בדו"ח נקבע כי תחומי העיסוק של בית הסוהר הם: סדר וביטחון, שירותי קיום לאסירים והעסקתם, צרכים רוחניים של האסירים, ובריאות וטיפול. מתוך: Charles Richmond Henderson, *Modern Prison Systems*, p.XII.

²²⁹ סגל מתקני הכליאה הופיע בפקודה במסגרת טבלת תקינת מתקני הכליאה.

²³⁰ Occupied Enemy Territory Administration Headquarter, *O.E.T.A Standing order and General Instructions*, p.51.

פקודת בתי הסוהר 1921 קבעה כי המפקח הכללי יכול, באישורו של הנציב העליון, למנות מנהל לכל בית סוהר. הפקודה קבעה גם כי לכל בית סוהר ימונה רופא.

תקנות בתי הסוהר 1925 קבעו את בעלי התפקידים בבית הסוהר ואת הגדרת התפקיד של כל אחד ואחד. בעלי התפקידים שנקבעו בבית הסוהר היו: מפקח (מנהל) (**Superintendent**), כלאי (**Jailer**),²³¹ עוזר הכלאי (**Assistant Jailer**), סוהר ראשי (**Chief Warders**), סמל-סוהר (**Warder Sargent**), סוהר (**Warder**), סוהרת (**Wardresses**), שוער (**Gate-Keeper**), רופא (**Medical Officer**), חובש (**Medical Orderly**).

תפקידי מפקח בית הסוהר (על פי הסדר בתקנות): למלא את התקנות ולהיות אחראי למילויין על ידי הכפופים לו, לנהל את התיקים הבאים: אסירים מתקבלים, שחרור אסירים, עונשים על עבירות בתוך בית הסוהר, מבקרים, פיקדונות, ותיקים נוספים לשיקולו, לנקוט בכל האמצעים על מנת למנוע בריחה, לערוך ביקורת יומית בבית הסוהר ולפגוש אחת לשבוע כל אסיר, לערוך ביקורת אבטחה אחת לשבוע בשעה בלתי קבועה בלילה, לפגוש אסירים שהתקבלו לבית הסוהר מוקדם ככל האפשר ולוודא שהם מבינים את הנחיות בית הסוהר, לדרוש דו"ח בוקר, ערב ובכל שעה אחרת לשיקולו אודות האסירים, לוודא שכלל התיקים והצווים שמורים באופן ראוי, לתת דין אודות הסגל שבאחריותו, להפסיק את עבודתו של איש סגל הכפוף לו אם מצא לנכון, להעביר למפקח"ל דיווח על תלונה שאיש סגל ביקש להגיש, לעדכן את רופא בית הסוהר אודות כל מחלת אסיר או איש סגל, להגיש לרופא מדי יום רשימה של אסירים שהוטלו עליהם עונשים, לבדוק מדי יום את מזונם של האסירים, לקבל ממחלקת בריאות תעודה המאשרת את השימוש בכל תא מתאי הכלא ואת מספר האסירים המקסימלי המורשים לשהות בו.

עיקרי התפקידים של **כלאי**: לגור בבית הסוהר אלא אם קיבל אישור מפורש מהמפקח"ל, להיות נוכח בבית הסוהר בכל עת, אלא אם קיבל אישור ממפקח בית הסוהר, לערוך ביקורת מדי יום ולוודא שכל סידורי הביטחון, הניקיון והסדר בבית הסוהר מתקיימים, לפקח על שמירת תיקי בית הסוהר, להודיע למפקח ולרופא על מות אסיר, לקבל דו"ח על תנאי המאסר מהסוהר הראשי ולוודא כי מפתחות בית הסוהר נשמרים ובטוחים, לחלק את עבודת האסירים בתוך בית הסוהר ולקבוע אסירים לעבודות מחוץ לבית הסוהר, לבקר את עבודת האסירים בתוך בית הסוהר ובפלוגות העבודה מחוץ לבית הסוהר, לקבוע חיפושים על האסירים, לפקח על אמצעי הכיבוי בבית הסוהר ולוודא בטרם נסגרות הסדנאות בבית הסוהר כי אין בהן אש, ולבדוק מעת לעת את ציוני האסירים שניתנים על ידי הסמלים – סוהרים.

²³¹ בקובץ דרייטון Jailer מתורגם כ"שומר בית הסוהר".

עיקר התפקידים של עוזר הכלאי: להיות אחראי לניקיון בית הסוהר וסביבתו, לערוך ביקורות יחד או בנפרד מהכלאי, לוודא כי אין ברשות האסירים דבר מה העלול לאפשר את בריחתם, לערוך ביקורת אצל כל האסירים הכבולים באזיקי ידיים ורגליים, להיות אחראי על מקלחות האסירים ובכלל זה של המתקבלים, לוודא כי האסירים מחטאים את בגדיהם האזרחיים לפני הכנסתם למחסן, לנפק לאסירים מדי שבוע חליפת בגדי אסיר סוהר נקייה, לוודא כי תאי אסירים ובגדיהם של אסירים, שהיו חולים במחלות מדבקות, יחוטאו.

עיקר התפקידים של הסוהר הראשי: לפתוח את בית הסוהר מדי יום לצוות ולוודא כי המשמרת מאוישת, לעדכן את הכלאי או את עוזרו בדבר חלוקת האסירים והסגל, לנהל את רישום ציוני האסירים, לוודא ולעדכן כי בית הסוהר נסגר בערב, להקדיש תשומת לב מיוחדת לתאי השירותים, ניקיונם, תקינותם, ולמנוע בהם צפיפות יתרה, לדאוג לאספקת מזון ולבוש לאסירים, ולניקיון וחיטוי המדים והאסירים. עליו לוודא כי פקודות מפקח בית הסוהר בנושא הענשת אסירים ממולאות, לבקר אסירים בתוך בית הסוהר ומחוצה לו ולוודא שכולם במקומם, לסייע למפקח בית הסוהר ולכלאי לקיים משמעת בקרב האסירים וסגל בית הסוהר.

סמל הסוהרים אמור לפקח על פעילות הסוהרים והאסירים, לפקח על תאים מיוחדים שהוגדרו לו על ידי הסוהר הראשי, ולבצע משימות שונות על פי הוראותיו, לפקח על הסוהרים של פלוגות העבודה ולוודא כי הם מבצעים ספירות כנדרש.

הסוהר היה ממונה באופן ישיר על אסירים שנקבעו באחריותו על ידי סמל הסוהרים. הוא נדרש לבקר באופן תכוף את האסירים בתאיהם או במקומות שבהם הם נמצאים, לבצע חיפושים בתאים ועל גוף האסירים, לדווח לסמל הסוהרים על התנהגותם של האסירים. כאשר הופקד על אסירים בפלוגת עבודה היה עליו להשגיח על האסירים ולא להרשות לאסיר להתבודד או לעבוד במרחק מהפלוגה, לספור את האסירים לעיתים תכופות, למנוע מהאסירים להתערב בתוך המון במקרה וראה תהלוכה בסביבת מקום העבודה, ולוודא בסוף יום העבודה כי האסירים וכלי העבודה נמצאים.

סוהרת ראשית הייתה ממונה על מחלקת הנשים בבית הסוהר ואחראית עליה בפני מפקח בית הסוהר. נדרש ממנה להחזיק את מפתחות אגף הנשים (השונים ממפתחות תאי האסירים), להעביר דו"ח יומי בכתב למפקח בית הסוהר אודות מחלקת האסירות. הסוהרת הראשית נדרשה שלא להעדר מבית הסוהר ללא אישור המפקח, ובהעדרה להעביר אחריות לסוהרת הבכירה הנוכחת. היא נדרשה לחפש על גופן של אסירות ושל מבקרות, ולהקריא או לצוות להקריא את תקנות בית הסוהר לכל אסירה שהתקבלה לאגף האסירות.

השווער היה אחראי למנוע יציאה וכניסה לבית הסוהר של מי שלא היו מורשים לכך, לערוך חיפוש על הנכנסים שאינם אנשי סגל ובכליהם, לערוך חיפוש על אסירים יוצאים ונכנסים לבית הסוהר, ולהחזיק את רשימות האסירים שיצאו ואת שמות הסוהרים האמונים עליהם.

הפקודה קבעה כי במידה ובעל התפקיד הבכיר ממנו איננו קיים, עליו לבצע את התפקיד ואת המשימות שנקבעו לבכיר.

בתקנות בתי הסוהר נקבעו גם כללים התקפים לכלל בעלי התפקידים במתקני הכליאה, המעידים על המדיניות הכללית בתחום הכליאה, ומרמזים על האתגרים שעמם התמודדה המערכת.

על סגל בית הסוהר היה להישמע למרותו של מפקח בית הסוהר ו"להוציא לפועל את פקודותיו החוקיות" (תקנה 117). לסגל בית הסוהר אסור היה לעסוק בעבודה אחרת, ולא לקבל טובות הנאה במישרין או בעקיפין מכל קבלן או אדם שיש לו חוזה עם המשטרה ובתי הסוהר, או מאיזה אדם שהוא, ביחס לכל דבר הקשור בשירותו בבית הסוהר, לקבל שכר במישרין או בעקיפין מכל אדם הבא לבקר בבית הסוהר, או להעביר הודעות או ידיעות אודות בית הסוהר לכל גורם.

ביחס לאסירים נקבע כי "על הסוהרים (Officers) להתנהג עם האסירים בעדינות וברחמנות ועליהם להשליט סדר ומשמעת ולדאוג שימלאו כהלכה אחרי התקנות והפקודות" (סעיף 127). "אסור לסוהר להכות אסיר אלא אם כן נאנס לעשות כך להגנת עצמו או למנוע בריחתו" (סעיף 128). "אסור לו להטיל על אסיר עונש או סבל מאיזה מין שהוא אלא אם נצטוו לעשות כך על ידי המפקח, או בהעדרו, על ידי הסוהר הממונה על בית הסוהר" (סעיף 129). ובמקביל, על הסגל חלה חובה לדווח על הרעה בהתנהגות של אסיר, ולדאוג שהאסירים לא יקלו בכבודם של עובדי מחלקות הממשלה או באנשים אחרים שהועסקו במתן הדרכה לאסירים.

ב-2 מיון אסירים במתקן כליאה

מתקני הכליאה נדרשו למיין את אסירים בהתאם לקטגוריות שנקבעו בפקודת בתי הסוהר. מהחומר שבנמצא נראה כי בבתי הסוהר המרכזיים ובפלוגות הכליאה, אליהם הגיעו אסירים אחרי מיון בבתי הסוהר, בוצע מיון בהתאם לקריטריונים העיקריים: מעמד משפטי, גיל, ומצב בריאותי. כך תאר את בית הסוהר בירושלים העיתונאי ז.כ:

"מלבד החדרים המיוחדים בשביל הנדונים למוות ישנם עוד חדרים מיוחדים: בשביל חולים במחלות קלות, בשביל מוכי שחפת, מוכי שגעון, בשביל אסירים נתינים זרים, בשביל אסירים שכבר עברו עליהם חמש שנים בבית הסוהר והתנהגו יפה, חדר בשביל ילדים פושעים וחדר בשביל זקנים וחלשים... חדר המשוגעים

נחלק לתאים קטנים ולכל אסיר תא מיוחד, שבו הוא נסגר בלילה. בזמן הזה נמצאים בחדר המשוגעים שבעה אסירים...בחדר הילדים נמצאים כעשרה. גילם מארבע עשרה ומעלה. הילדים הפושעים שהם למטה מגיל זה נשלחים לבית הספר לפושעים...בחדר הנתינים הזרים נמצאים כעת עשרה אנשים, מהם תשעה יהודים ויוני אחד"²³².

בבתי המעצר (אשר בהם כמות התאים פחותה מבתי הסוהר המרכזיים), היה קושי לקיום הפרדה. על כך הלן אסיר שנדון ליום מאסר אחד על עבירת תנועה והוחזק בבית המעצר ביפו:

"התחננתי לפניהם [בפני בית המשפט, ע.ש.] שיחליפו את מאסרי בקנס של כסף, כדי שלא אצטרך לשבת בבית האסורים – ובקשתי נדחתה. וכך הייתי מוכרח לשבת בבית האסורים ביפו יחד עם כל הפושעים והגנבים"²³³.

שתי קטגוריות בלתי פורמאליות התקיימו במקביל לקטגוריות הפורמאליות: **הזהות הקולקטיבית** (לאום, ייתכן שגם דת) **והמניע לביצוע העבירה** (פלילי או פוליטי). ההפרדה באה לידי ביטוי בתאים או אגפים שונים בבית הסוהר, בשעות הוצאה לחצר הטיולים, ובאופן העברת האסירים בין מתקני הכליאה.

האסירים (הפוליטיים) היהודים מאירועי 1920 הוחזקו בנפרד מאסירים יהודים אחרים, ובנפרד מאסירים ערבים, החל מהיום השני לכליאתם (בלילה הראשון למעצרו הוחזקו יחד עם אסירים ערבים בתא המעצר) בקישלה, בבית הסוהר בירושלים, בעת ההעברה למצרים ובבית סוהר בעכו.²³⁴

יוצא דופן היה האסיר מרדכי בן דוד מלכה (מולכו). מולכו, איש "הישוב הישן", נכלא במהלך אירועי אפריל 1920.²³⁵ הוא לא היה חבר בהתארגנות ההגנה העצמית בירושלים. הוא לא ידע עברית ודיבר ערבית ולדינו. הוא נתפש על ידי האסירים היהודים שנעצרו באירועים הללו כ"אסיר ספרדי" שנראה כערבי.²³⁶ מולכו הוחזק בתחילה עם האסירים היהודים אולם הועבר, על פי בקשתו, לשבת עם האסירים הערבים וככל הנראה הוחזק עם האסירים הפוליטיים הערבים.²³⁷

²³² ז.כ., 'בית הסוהר בירושלים', הארץ, 22 באוגוסט 1924.

²³³ ישראל שפירא, 'למה נאסרת?' הארץ, 15 ספטמבר 1920.

²³⁴ אריה אלקלעי, פגישתנו הראשונה עם הבריטים בארץ, עמודים 24, 78-79. אין בנמצא חומר המעיד על קטגוריות הזהות הקולקטיבית בקרב אסירים פליליים. יתכן שזו יושמה רק בהקשר של אסירים פוליטיים.

²³⁵ תיאור נסיבות מאסרו ופרטים נוספים יובא בהמשך.

²³⁶ Elias Gilner, War and Hope p.378, זאב ז'בוטינסקי, כתבים (אבטוביוגרפיה), עמוד 310.

²³⁷ בן ציון דינור (עורך), סת"ה כרך ראשון חלק שני, עמוד 619, 'לשחרור אסירי עכו', הארץ 12 יולי 1920, ק.ל. סילמן, 'לעכו', הצפירה, 20 יוני 1920, 'כתבותינו המיוחדות', דאר היום, 1 יוני 1920, 'טופס פסק דין', דואר היום, 27 אפריל 1920. סיפור כליאתו של מולכו משקף את מורכבות מארג הזהויות בקרב היהודים בפלשתינה (א"י).

ב-3 הוצאת העונש לפועל

מתקני הכליאה החזיקו במשמורת עצורים במהלך התהליך המשפטי שלהם ואסירים מורשעים שעונשם נגזר על ידי בית המשפט. העונשים שגזר בית המשפט ושהוצאו לפועל על ידי מערכת הכליאה היו: מאסר, עבודת עונשין, מלקות ועונש מוות.

ב-3.1 עבודת עונשין

עבודת עונשין התבצעה בתוך בתי הסוהר המרכזיים ומחוצה להם בפלוגות עבודה או במקומות סמוכים לבתי הסוהר המרכזיים. גם בבתי המעצר הועסקו אסירים בעבודה.

פקודת הקבע של הממשל הצבאי 1918 לא התייחסה כלל לנושא עבודת אסירים. פקודת בתי הסוהר 1921 קבעה כי המפקח הכללי יכול להתקין תקנות בעניין "העבודה שיעבידו בה סוגים שונים של אסירים, בבית הסוהר או מחוצה לו" [סעיף 12 (2) ה.].

תקנות בתי הסוהר 1925 (סעיפים 206-208, 222-223) התייחסו לעניין באופן נרחב, ובהתאם להיקפו במערכת הכליאה. שעות העבודה נקבעו, ככלל, לשעות 07:00-16:00 בקיץ ו-08:00 – 16:00 בחורף עם הפסקת צהרים של שעה וחצי. סה"כ 7 שעות בקיץ ו-8 בחורף. מפקח בית סוהר רשאי היה לשנות את השעות הללו. (תקנה 206). האסירים היו זכאים ליום מנוחה בהתאם לדתם, פרט לאסירים המועסקים בעבודה חיונית בבית הסוהר.

התקנות לא הגדירו את סוג העבודות מחוץ לבתי הסוהר, אולם קבעו כי עבודת אסירים, ככלל, לא תשרת גורמים פרטיים. המפקח"ל יכול היה לאשר, כשאין הזמנות ממשלתיות, עבודה עבור גורמים פרטיים, בתשלום. עוד נקבע כי חל איסור על עבודת אסירים לצרכים אישיים של הסוהרים.

ככלל, עבודות בוצעו על ידי אסירים מורשעים. עצורים שהמתינו למשפט לא היו מחויבים בעבודה פרט לסידור מיטתם ותאם. אולם הם יכלו, על פי רצונם, לבקש לעבוד בתוך בית הסוהר. אסירים שהותר להם לעסוק בעבודות יצרניות היו מדרג בינוני וגבוה. אסירות לא הועסקו בעבודות מחוץ לבית הסוהר.

שיבוץ האסירים לעבודות מחוץ לבית הסוהר היה באחריותם של מפקחי בתי הסוהר המרכזיים. בתקנות ב-1925 נקבע כי מנהלי בתי הסוהר אחראים לשבץ לפלוגות העבודה אסירים שסביר

בתקופה זו ובייחוד את הריחוק התרבותי שבין אנשי היישוב הישן הספרדי מהציונות מחד גיסא, והקרבה התרבותית לציבור הערבי מאידך גיסא.

היה להניח שלא יברחו. בשנים שלאחר פרסום הפקודה עודכנו התקנות²³⁸ ונקבעו הקריטריונים הבאים: אסיר מעל גיל 18, נמצא כשיר לעבודה על ידי רופא בית הסוהר, ונשפט לתקופה שבין 3 חודשים ל-5 שנים או שיתרת הכליאה שלו לא עולה על 5 שנים. אסירים שעברו עבירות משמעת או אסירים חולים הוחזרו מפלוגות העבודה (במידה ולא אושפזו בבית חולים), לבית הסוהר המרכזי.

אסירים שהועסקו בעבודות לא קיבלו שכר עבור עבודתם, אולם היו זכאים לקבל מזון על פי לוח המזון העשיר ביותר.

ב-3.1.1 עבודת אסירים בפלוגות עבודה

פלוגות עבודה הועסקו בתקופה הנדונה על ידי מחלקת העבודות הציבוריות (Public Work Department) בסלילת כבישים ובפיקוח המשטרה הצבאית בעבודות תשתית שונות בסרפאנד. דרך לוד – קלקיליה, שהחלה להיסלל על ידי הצבא הועברה לאחריות מחלקת העבודות הציבוריות ובה הועסקו אסירים במהלך 8 החודשים שבין ה- 28.3.22 ועד ה- 30.11.22 אסירים במשך 47,863 ימי עבודה. בסלילת כביש עכו – ראס אל נקורא הועסקו אסירים במשך 15,472 ימי עבודה.²³⁹ בשנת 1923 סללה פלוגה זו 5,000 מטר בכביש ראס אל נקורא,²⁴⁰ ובשנת 1924 כללה גם 50 אסירים מבית הסוהר עכו.²⁴¹

ישנם מעט דיווחים מהנעשה בפלוגות העבודה בשנים הללו.²⁴² בספרו של דוגלס דף 'אביר הגליל'²⁴³ מסופר שאדווין בריינט, מפקד בית הסוהר בעכו, הקים מחנה לאסירי העבודה כ- 10 מייל צפונית לבית הסוהר. יחד עם המהנדס ממחלקת העבודות הציבוריות הוא עסק בסלילת כביש עכו-ראס אל נקורא. הוא ארגן את האסירים, מינה אסירים ותיקים כממונים על העבודות, וחילק את האסירים למשמרות. קבוצת עבודה של אסירים מנתה עשרה אסירים כל אחת. הוא קבע מכסות עבודה יומיות ונמנע לקבוע שעות, ובכך עודד את האסירים לעבוד בחריצות. מדי יום ניתנו על ידי הסמל ששמר על האסירים ציונים לקבוצה שהצטיינה. הפרס השבועי על הצטיינות

²³⁸ סעיף זה (208) עודכן שלוש פעמים ב- 23.12.27, 30.4.28, 20.5.29. ²³⁹ אה"מ, תיק מ-4072/2, מנהל מחלקת עבודות ציבוריות (J. S. Rowlands) לסמפ"ל (, מסמך בנושא פלוגת עבודה מספר 2 31.5.1923. הדו"ח מתייחס לפלוגת העבודה מספר 2 ומציין שני מקומות עבודה נפרדים. נראה כי הפלוגה פוצלה בתקופה זו.

²⁴⁰ The Colonial Office, Palestine – Report on Palestine Administration 1923, p.32

²⁴¹ The Colonial Office, Report by His Britannic Majesty's Government on the Administration Under Mandate of Palestine and Transjordan 1924, p.35.

²⁴² על פלוגות העבודה בשנים מאוחרות יותר מדווח בהרחבה בספר יום אביב שלא ישכח של חיים דבירי ויומנו של האסיר אליהו עמיקם מחברות נור שמש.

²⁴³ אדווין בריינט (Edwin G. Bryant) יליד אירלנד שהתגייס למשטרה בשנת 1922 והיה מפקדו הבריטי הראשון של בית הסוהר בעכו. בהמשך היה למפקד המשטרה באזור עכו.

היה סוף שבוע במחנה העבודה, ועבודה בשבוע שאחריו במשימות מנהלה ולא עבודות בכביש.²⁴⁴

מיקום מחנות הכליאה היה בסמיכות למקום העבודה.²⁴⁵ האסירים במחנות הכליאה שוכנו באוהלים או צריפים מגודרים.²⁴⁶ בשנת 1923 הוחזקו בפלוגות עבודה במחנות 498 ערבים (מוסלמים ונוצרים) ו-3 יהודים.²⁴⁷

האחריות להעסקת האסירים, לרבות פיקוח מקצועי, הייתה של מחלקת העבודות הציבוריות. הפיקוח המשטירתי לצורך בקרת נוכחות ומניעת בריחות הוטל על המשטרה.²⁴⁸ שכר הסוהרים שולם על ידי המשטרה. המשטרה לא קיבלה תמורה ישירה עבור עבודתם של האסירים.²⁴⁹ הקיום השוטף של האסירים, לרבות בגדי האסיר מומן מתקציב המשטרה.²⁵⁰ מחלקת העבודות הציבוריות החזיקה על חשבון תקציבה את מחנות הכליאה שבהם הוחזקו האסירים.

השיקול המרכזי והאינטרס העיקרי של מערכת הכליאה בפלשתינה (א") מתברר סביב פירוקה של המשטרה הצבאית של חייל האוויר, שהחזיקה את פלוגת האסירים מס' 3. אז דרש מפכ"ל המשטרה למצוא תעסוקה לפלוגה במסגרת מחלקות הממשל בשל הצפיפות בבתי הסוהר המרכזיים וחוסר היכולת לקלוט חזרה את כל אותם אסירים בפלוגות העבודה האחרות.²⁵¹

במחלקת העבודות הציבוריות הייתה מחלוקת בעניין כדאיות העסקת פלוגות עבודה. במסמך שהועבר לסמפכ"ל בעניין פלוגת עבודה מס' 2 נמסר כי העלות של העסקת האסירים גבוהה ב-10-8% מעלות עבודות שמבוצעות על ידי עובדים שאינם אסירים.²⁵² בתגובה למסמך זה כתב

²⁴⁴ דוגלס דוף, אביר הגליל, עמודים 42-43. לעומת זאת שלחו האסירים בפלוגת העבודה בסרפנד מכתב תלונה לחלים בסטה, מפקד המשטרה הצבאית ומפקח בתי הסוהר בסרפנד על אחד השוטרים. במכתב נטען כי השוטר סעד נאורז מתנהג באכזריות גדולה עם האסירים. מתוך: 'האסורים בצריפין' (צרפנד), הארץ, 6 ספטמבר 1925.

²⁴⁵ על כך יש תכתובת רבה מהמחצית השנייה של שנות העשרים ואילך. מחנות לאסירי עבודה מוקמו בסמוך לצומת מגידו, בכפר סמיר (בסמוך לחיפה), במחנה בת גלים, במגדל כרום, ליד עתלית, ובסמוך לחווה חקלאית ליד עכו (לימים מחנה מזרעה). מחנה לעבודת אסירים עבור הרכבת מוקם בנוו א-שמש מזרחית לטול כרם. המחנות נקראו Prison Camp.

²⁴⁶ על כך ראה אה"מ, תיק מ-4072/2, שרטוט תוכנית גידור מחנה כליאה לפלוגת העבודה בדרך יפו – רמלה.

²⁴⁷ ש. שוורץ, 'פושעים יהודים ולא יהודים', הארץ, 23 יולי 1924.

²⁴⁸ אה"מ תיק מ-4072/2, תכתובת בין הסמפכ"ל (ארתור מאבגורדטו) ובין מנהל מחלקת העבודות הציבוריות

בעניין בריחת האסיר מוחמד אבו מוהויש מ-8.2.1923, 13.2.1923, 14.2.23.

²⁴⁹ ובכך לא הפך האסיר ל"מוצר", ולכן לא היה למשטרה אינטרס כלכלי להגדיל את מספר האסירים בכלל ומספר האסירים העובדים בפרט, כפי שמקובל לטעון בימים אלו נגד הפרטת בתי סוהר.

²⁵⁰ אה"מ, תיק מ-4072/2 תכתובת בין סמפכ"ל, מנהל מחלקת עבודות ציבוריות, והמזכיר הראשי מ-13.6.23, 20.6.23. הסמפכ"ל ביקש שמחלקת העבודות הציבוריות תממן הוצאות מיוחדות של קיום האסירים שכוללות 10 טון עצים, 150 גלון של פרפיין ו-7.5 גלון של קרסול (ככל הנראה לצרכי חימום ו/או תאורה) בעלות של כ-41 לירות. מנהל מחלקת העבודות הציבוריות סרב והמזכיר הראשי פסק במחלוקת זו כי המימון יהיה על חשבון המשטרה.

²⁵¹ אה"מ, תיק מ-4072/2, 29.12.26, מפכ"ל המשטרה למזכיר הראשי בנושא פלוגת העבודה מס' 3 בסרפאנד.

²⁵² אה"מ, תיק מ-4072/2, מנהל מחלקת עבודות ציבוריות (J. S. Rowlands) לסמפכ"ל, מסמך בנושא פלוגת עבודה מספר 2 מ-31.5.1923.

מהנדס מחוז צפון מסמך ובו השווה עבודת אסירים לעבודת עובדים חופשיים. לדבריו, אסירים עדיפים על עובדים חופשיים מכיוון שהם מטופלים, מוזנים, זוכים ליחס יותר טוב מעובדים חופשיים. זאת, בשילוב עם "פיקוח אינטליגנטי" של הסוהרים היווה יתרון, בעיניו. בנוסף, השכר לעובדים חופשיים יכול היה להגיע ל-3,600 לירות. עלות אחזקת המחנה הייתה 450 לירות, כך שלטעמו, הרווח הנקי עמד על 3,150 לירות.²⁵³

העסקת אסירים בעבודות ציבוריות בפלשתינה (א"י) תאמה את תפיסת ההפעלה של מערכות כליאה באימפריה הבריטית ובמטרופולין. באנגליה הועסקו אסירים בעבודות תשתית יצרנית במחצית השנייה של המאה ה-19 (בנוסף לעבודות בלתי יצרניות בבתי הסוהר כגון Crank- ו treadwheel²⁵⁴ בשלב הראשון של עונשם). תחת הנציב הראשון של שירות בתי הסוהר באנגליה, אדמונד דו קן (Sir Edmund Frederick Du Cane) הורחבה העסקת אסירים בעבודות ציבוריות כגון חפירת תעלות, ניקוי נהרות ותעלות, הכנת לבנים וחצץ.²⁵⁵ זאת, כחלק ממדיניות היעילות הכלכלית וצורך בהרתעה באמצעות עבודה קשה, שהוביל הנציב²⁵⁶.

בהודו התקיימה עבודת אסירים במחצית השנייה של המאה ה-19 בהיקף נרחב. בשנת 1853 כשלושת רבעי האסירים הועסקו בעבודות חיצוניות לבית הסוהר, בסלילת כבישים ודרכים. במקביל עלה היקף התעשייה הזעירה שכללה מזרונים, נעלים, טקסטיל וריהוט, לצורכי הקיום השוטף של בית הסוהר, וכמוצרי צריכה שנמכרו מחוצה לו. ועדת בדיקה שעסקה במשמעת בבתי הסוהר בהודו שפעלה בין השנים 1836 – 1838 המליצה לבטל את עבודת האסירים מחוץ לבתי הסוהר ולהעסיקם רק בתחומיו. זאת, מכיוון שהיא אפשרה מגע בין האסירים ובין סביבתם, אפשרה לברוח בקלות מבתי הסוהר, יצרה מצב בו אסירים בעלי אמצעים משחדים את סגל בתי הסוהר על מנת שלא לעבוד וכך שרק האסירים חסרי האמצעים עובדים, ומכיוון שהעבודות בוצעו

²⁵³ אה"מ, תיק מ-4072/2, מהנדס מחוז חיפה אל מנהל מחלקת עבודות ציבוריות, 25.5.1923.
²⁵⁴ Treadwheel - גלגל דריכה הוא גלגל המונע על ידי דריכה של בני אדם עליו. דומה במכניקה שלו לגלגל מים. בבתי סוהר הגלגל בדרך כלל לא הניע דבר אלא שימש לעבודת עונשין של אסירים. Crank-כננת. מתקן שהותקן בתוך תא אסירים. על האסיר היה לשוב את הכננת מספר סיבובים רב מדי יום.
²⁵⁵ דו קן היה קצין הנדסה מצטיין שצבר ניסיון בבניית בתי סוהר ובפיקוח על עבודות ציבוריות של אסירים בעת שירותו באוסטרליה. לאחר חזרתו לאנגליה וביצוע מספר פרויקטים הנדסיים הוא השתלב בתהליך בניית בתי הסוהר של האסירים המורשעים (The Convict Prisons) ובשנת 1869 מונה כממונה עליהם (ובמקביל גם על בתי הסוהר הצבאיים). דו קן הניח את יסודות מערכת הכליאה הבריטית הממלכתית. דמותו ותפקודו של דו קן שנויים במחלוקת. בעיני רבים הוא נתפס כסמל לנזקשות ולאכזריות של מערכת הכליאה הוויקטוריאנית. אחרים רואים בו כ"אב המיסד" של מערכת הכליאה המודרנית בבריטניה.
²⁵⁶ J. E. Thomas, *The English Prison Officer*, pp.48-49, Sean McConville, 'The Victorian Prisons', in: Norval Morris and David Rothman (Eds), *The Oxford History of The Prison*, pp. 130-137.
Lionel W. Fox, *The English Prison and Borstal Systems*, pp. 42-56.

הרחק מבתי הסוהר ומטיפול רפואי הולם. המלצות הועדה נדחו על ידי הממשל במחוזות משיקולים כלכליים, ומכוון שהוצאת האסירים מבתי הסוהר הקלה על הצפיפות.²⁵⁷

במצרים בסוף המאה ה-19 הועסקו האסירים בתוך בתי הסוהר בניקיון, כביסה, סחיבת מים, נגרות והכנת מזרונים. אסירות הועסקו בעיקר בטקסטיל על ידי תפירה ותיקון מדים לאסירים וסוהרים. מחוץ לבית הסוהר עסקו האסירים בעבודות תשתית ציבוריות: הכנת אבנים במחצבות לסלילת כבישים ומסילות ברזל, בנייה של בתי סוהר, ומבני ציבור וממשל. מחנות עבודה לאסירים שהועסקו בחקלאות הוקמו בהשפעת ועל פי המודל ההודי. המטרה העיקרית של עבודת אסירים, סבר ההיסטוריון של המזרח התיכון אנתוני גורמן (Anthony Gorman), הייתה כלכלית. היא סיפקה למדינה עבודה זולה, זמינה ומאורגנת. יחד עם זאת, להרגלי העבודה והמיומנות המקצועיות שרכשו האסירים היה ניתן לעשות שימוש לאחר השחרור, ובכך הייתה לעבודתם מימד שיקומי.²⁵⁸

ב-3.1.2 עבודת אסירים בבתי סוהר

תקנות בתי הסוהר 1925 קבעו כי "במלאכות יעסקו רק בבתי הסוהר המרכזיים בירושלים ובעכו ואם אפשר יעסקו במלאכות אלה: א) נגרות, ב) סנדלרות, ג) אריגה, ד) חייטות, ה) נפחות, ו) פחחות, ז) קליעת סלים (תקנה 222). ביחס לאסירות נקבע כי "את האסירות יעסיקו בתוך כותלי בית הסוהר בתפירת בגדי האסירים, כיבוסם והטלאתם, או בעבודה אחרת, אשר יצווה המפקח או שומר בית הסוהר" (תקנה 216).

עבודה יצרנית בבתי המלאכה בבתי הסוהר התקיימה במקביל להעסקת אסירים במשימות השוטפות של אחזקת בית הסוהר, לרבות ניקיון המרחבים הציבוריים, המטבח, וכו'.

על עבודות האסירים בבית הסוהר בירושלים, דיווח העיתונאי ז.כ.:

"כל האסירים עובדים, מלבד הנדונים למיתה, החולים, הזקנים והחלשים והמשוגעים. מהם עובדים בעבודות שונות של הממשלה מחוץ לבית האסורים, ומהם בתוך הבית... יש בית נגרות. עושים ארונות, שולחנות, כסאות וכדומה. העבודה נעשית על פי הזמנת הממשלה המשתמשת ברהיטים אלה בשביל משרדיה וסכומים הגונים מקמצת הממשלה על ידי עבודה זולה זו. בבית הנגרות עובדים כעשרים וחמישה אסירים. בבית הסנדלרות עובדים ארבעה עשר איש,

²⁵⁷ David Arnold, 'India: The Contested Prison', in: Frank Dikotter and Ian Brown (eds), *Cultures of Confinement*, pp.151-163.

²⁵⁸ Anthony Gorman, 'Regulation, Reform and Resistance in the Middle Eastern Prisons', in: Frank Dikotter and Ian Brown (eds), *Cultures of Confinement*, pp.118-121.

תופרים נעליים יפות וחזקים בשביל בתי הסוהר אשר בארץ. בית האריגה מכין בד – בגדים לאסירים, ועושים גם כובעים בשבילם. יש עוד בתי – מלאכה למסגרות ולנפחות. בנפחה עושים האסירים שלשלות ברזל בשביל עצמם, שבכות ברזל לחלונות ולדלתות, כדי להחזיק את השמירה בבית האסורים...העובדים בבתי המלאכה הם מאלה שנדונו לעבודת פרך מחמש עד חמש עשרה שנה. הרבה מהם עובדים שכבלים של ברזל על רגליהם. משום מה? מקצתם משום שהנהלת בית האסורים עדיין לא הכירה בטיבם ואפיים והיא מתנהגת עמהם בזהירות, ומקצתם – משום שהנהלה כבר הכירה בהם...רוב העובדים בבתי המלאכה למדו את העבודה בבית האסורים והרבה מהם הולכים ומתמחים בעבודתם. בנגרות ובסנדלרות יש מורים מן החוץ, המקבלים משכורת".²⁵⁹

אסירות הועסקו בבית הסוהר בירושלים בתיקון בגדי אסירים והודרכו על ידי מתנדבות אנגליות.²⁶⁰

העבודה בבית הסוהר בעכו תוארה על ידי האסיר צאלח אלצפדי:

"אין הבדל בין הנדון לזמן קצר של מאסר ובין אלו שנדונו למאסר עולם בעניין העבודה. כולם חייבים לעבוד בכל מיני עבודות ללא יוצא מן הכלל בין שנדונו לכך או לא. ומחוץ לכל זאת, מיוחדים בכל יום ארבעה אנשים לעבוד עבודות פרטיות של מפקח בית הסוהר. אחד לרעות את צאנו ושלושה לעבודות הבית הפרטיות, לטאטא ולשטוף את הבית וכדומה לזה".²⁶¹

מלבד העבודה בסדנאות בית הסוהר הועסקו האסירים לעיתים בעבודות אחרות. אדווין בריינט, המפקח הבריטי הראשון של בית הסוהר בעכו תאר עבודה כזו:

"כשבאתי לכאן לא היה שער במקום הזה, כל עיקר אלא שבכה של חוטי ברזל דוקרניים. ביקשתי, ושוב חזרתי וביקשתי, לקבוע שער. אולם הרי אתה מכיר את ממשלתנו, כמוני: זו קפצה את ידה, וסירבה לתת לי אפילו פרוטה. לילה אחד הולכתי איפה חבורה של אסירים העירה, ולקחתי שער זה מבניין אחר. זמן רב הייתי תועה בלילות ברחובות העיר, בוחן ומודד את שערי כל הבניינים שבתוכה, עד שבחרתי בזה, דווקא, שנמצא מתאים. כיוון שמצאתי את מבוקשי, הוצאתי חצי

²⁵⁹ ז.כ., 'בית הסוהר בירושלים – סדריו ומנהגיו', הארץ, 24 אוגוסט 1924.

²⁶⁰ The Colonial Office, Report by His Britannic Majesty's Government on the Administration Under Mandate of Palestine and Transjordan 1925, p.32.

²⁶¹ צאלח אל צפדי, 'בתי הסוהר בארץ ישראל', דאר היום, 12 מאי 1924.

התריסר גנבים מומחים מתאיהם שבכלא, הולכתי אותם, אחר חצות, העירה והעתקנו את השער במקומו, בעוד בעל הבית נם את שנתו לבטח. לא פחות מעשרים איש נשאוהו לכאן, אך בטרם הנץ השחר, כבר נקבע השער במקומו, בחילופי צירים ובריחיו, עוטה שכבת צבע חדשה, ששינתה את מראהו להפליא".²⁶²

ב-3.1.3 עבודת אסירים בבתי מעצר

בבתי המעצר לא נעשתה עבודה יצרנית של אסירים. יחד עם זאת, מהפרטים שבנמצא נראה כי האסירים עבדו בניקיון תחנות המשטרה ובסביבת בית המעצר. כך לדוגמה ברחו אסירים במהלך הוצאה לניקיונות מבית המעצר בטבריה, ובמהלך עבודות ניקיון לקראת ביקור מפקד מחוז גליל, מבית המעצר בצפת.²⁶³ בבית המעצר בצפת גם הוצאו אסירים לעבודת סבלות בעת ביצוע חיפוש ומעצר בבית סוחר בראש פינה.²⁶⁴

ב-3.2 מלקות

בית המשפט גזר מלקות על קטינים כחלופת מאסר, ועל פי פקודת העבריינים הצעירים (1922). דוגמה לעונש מלקות שהוצא לפועל בבית הסוהר מוזכרת בספרו של דוד תדהר: שני ילדים בגילאי 13 ו-14 גנבו פריטים מרוכל שהגיע לבית הספר שבו למדו. הם נתפשו ונדונו למלקות: בן ה-13 לשלוש מלקות, ובן ה-14 לחמש מלקות. עונשם בוצע בבית הסוהר.²⁶⁵ מלקות גם שימשו כעונש פנימי שהוטל בבית הסוהר.

ב-3.3 הוצאה להורג

על פי החוק העות'מאני, ועל פי החקיקה הבריטית הצבאית והאזרחית, הוסמך בית המשפט להטיל עונש מוות על נאשם. בתקופת השלטון הבריטי נדרש הריבון לאשר את גזר הדין. מערכת הכליאה הוציאה לפועל את העונש לאחר שאושר.²⁶⁶

תקנות בתי הסוהר 1925 קבעו את הכללים להוצאה להורג (סעיפים 288-303). עם גזר הדין נדרש להעביר אסיר שנדון למוות כבול ברגליו ובידיו באופן מידי לבית הסוהר, שם יולבש במדים אדומים ויוחזק לבד בתא. במידה ואין מקום יכול להיות האסיר בתא עם עוד נדון למוות, אולם לא

²⁶² דוגלס דוף, אביר הגליל, עמוד 12.

²⁶³ 'בריחת אסיר', דאר היום, 15 מרץ 1922, 'בריחת האסיר', דאר היום, 1 אוגוסט 1922.

²⁶⁴ 'התנפלות גסה של המשטרה בצפת', דאר היום, 23 יולי 1923.

²⁶⁵ דוד תדהר, חוטאים וחטאים בארץ ישראל, עמוד 24.

²⁶⁶ הריבון היה המפקד הצבאי בתקופת השלטון הצבאי והנציב העליון בתקופת הממשל האזרחי.

עם אסיר שאינו כזה. במקרה של העברת נדון למוות לבית חולים נדרש לאזוק אותו למיטה משעות בין הערבים ואילך (אלא אם רופא ממשלתי הורה אחרת בהסתמך על מצב רפואי שאינו מאפשר בריחה). נקבע כי הסוהרים או השומרים על אסיר שכזה בבית החולים יהיו כאלה שאינם מתגוררים במחוז ממנו הוא הגיע. לקרוביו ולכהן דת הותר להיפגש עמו, וכן למסייעים לו בערעור, אם הגיש. בית הסוהר נדרש להתחשב בבקשותיו למזון.

יום לפני הוצאתו להורג נדרש מנהל בית הסוהר לבדוק את תקינות הגרדום לרבות חבל התלייה והדלת המלכדת, באמצעות תליית שק במשקל גופו של הנדון למוות. התלייה הייתה אמורה להתבצע באופן פרטי,²⁶⁷ ולא יאוחר מהשעה 08:00 בבוקר. במידה והיו כמה הוצאות להורג, הייתה הראשונה אמורה להתבצע עד השעה 08:00. במעמד התליה נדרשה נוכחות בעלי התפקידים הבאים: פקיד מטעם המחוז המייצג את מושל המחוז, מנהל בית הסוהר, רופא בית הסוהר, מפקד מחוז המשטרה או סגנו, וקצין משטרה או נציג בית המשפט שבו נשפט שיכל לזהות את האסיר. בהוצאה להורג יכלו להיות נוכחים כהן העדה הדתית שאליה השתייך הנדון למוות ונציג מקהילתו – מוכתר, שייח' או נציג אחר. הגופה הייתה צריכה להיות תלויה במשך שעה עד להורדתה ואח"כ לעבור לקרובי משפחתו. לאחר התליה נדרש הרופא להוציא תעודה בחתימת הנוכחים. דיווח על ההוצאה להורג היה אמור להתפרסם למשך 24 שעות על הכותל החיצוני של בית הסוהר.

הוצאות להורג נערכו כמעט מראשית השליטה הבריטית בארץ. ב- 7 ביוני 1919 הוצא ביפו להורג מוחמד חוסיין אבו נעמן שהורשע בבית המשפט המחוזי ביפו בשוד ורצח.²⁶⁸ בספטמבר 1920 הוצאו להורג שני אסירים בגין רצח.²⁶⁹ ב- 29 באפריל 1924 הוצא להורג בליל חסן ימיני מהכפר דורה, שהורשע ברצח גובה מיסים. ההוצאה להורג בתלייה נערכה בשעה 07:00 בבית הסוהר בירושלים. באותו יום בשעה 08:00 הוצא להורג בתלייה אחמד סולימן נעורה, שהורשע בשוד וברצח של שלושה אנשים.²⁷⁰ הדיווח המסכם הראשון של הוצאה להורג מופיע בדו"ח האדמיניסטרטיבי של שנת 1925. בשנה זו בוצעו 11 גזרי דין מוות.²⁷¹

²⁶⁷ הכוונה היא שההוצאה להורג לא תתבצע באופן פומבי כפי שהיה נהוג באימפריה העות'מאנית וכפי שהיה נהוג באנגליה עד מחצית המאה ה-19.

²⁶⁸ Official Gazette (O.E.T.A south), No 2, 1 august 1919.

²⁶⁹ Official Gazette (O.E.T.A south), No 9, 1 September 1920.

²⁷⁰ הודעה רשמית, 'שתי תליות', דאר היום, 29 אפריל 1924.

²⁷¹ The Colonial Office, Report by His Britannic Majesty's Government on the Administration Under Mandate of Palestine and Transjordan 1925, p.93.

הוצאה להורג בבית הסוהר נתפשה לעיתים כמחייבת נקמת דם. אדווין בריינט, מפקח בית הסוהר בעכו, קיבל מידע מודיעיני על שני אחים משבט בני זביידה שביקשו להרגו לאחר שאחיהם הוצא להורג בבית הסוהר. השניים נעצרו בדרכם על ידי מארב של בלשים.²⁷²

ב-4 תמיכה בתהליך המשפטי

מערכת הכליאה השתלבה בהליך המשפטי נגד נאשמים החל משלב החקירה, העמדה לדין ועד להוצאה לפועל של עונש במידה והוטל. היא אפשרה העמדה לדין באמצעות שילוח וליווי עצורים אל ומבית המשפט ובאמצעות מתן אפשרות לעצורים להיפגש עם עורך דין.

ב-4.1 ליווי אסירים לבית משפט

מתקן הכליאה נדרש לשנע את העצורים לבית המשפט במהלך משפטם, ובין מתקני הכליאה מסיבות שונות כגון שינוי מעמדו המשפטי, עבירת משמעת, קרבה אל בית המשפט הדן בעניינו של האסיר, טיפול רפואי, ועוד.

העברת אסירים כללה הקצאת כוח ואמצעי אבטחה, שינוע, ואמצעי קיום לאסירים במהלך ההעברה (מזון, מים). בעת העברה בין מתקני כליאה כללה גם החזרת מדי האסיר למתקן הכליאה הקודם, והעברת הפקדון והאסמכתא לכליאה אל מתקן הכליאה החדש.

חשיבות הנושא באה לידי ביטוי בפקודת הקבע של הממשל הצבאי. הפקודה קבעה את כללי השינוע של אסירים למצרים, אל בית הסוהר בירושלים ומחברון לירושלים. האסירים נדרשו להחזיר את בגדי האסיר למתקן הכליאה ממנו יצאו. עם האסירים הועברה גם האסמכתא לכליאה. ההעברה הייתה אמורה להיות מתואמת בין המושל הצבאי האחראי על האסיר ובין המושל הצבאי של ירושלים או של מצרים. בנוסף נקבע כי עצורים מחברון יועברו לירושלים באמצעות תחבורה אזרחית יחד עם אזרחים, ואילו מורשעים יועברו רק בסביבה של אסירים וללא אזרחים.²⁷³

פקודת בתי הסוהר 1921 קבעה כי המפקח הכללי יכול להתקין תקנות בעניין העברת אסירים מבית סוהר מסוג אחד לבית סוהר מסוג אחר [סעיף 12 (2) ח]. בתקנות בתי הסוהר 1925 קיבל

²⁷² דוגלס דוף, אביר הגליל, עמוד 17.

²⁷³ O.E.T.A Standing order and General Instructions, pp.52-53.

הנושא התייחסות מעטה. תקנה 245 קבעה כי מפקח ומפקחי משטרה מחוזיים יוודאו כי יש אזיקי ידיים ורגליים לכל אסיר שמועבר.²⁷⁴ במהלך העברת אסירים אירעו מספר בריחות.²⁷⁵

אריה אלקלעי תאר את העברת העצורים ברגל במהלך מבית המעצר בקישלה שבירושלים אל בית המשפט הצבאי, מול שער שכם (היום אכסניית סנט פאולוס) הועברו האסירים. על כך כתב:

"מלווים משמר חזק עוברים העצורים ברחובות ירושלים בדרכם לבית המשפט...

על המדרכות נעצרים עוברים ושבים ומסתכלים ב"ט בחורים חיוורים ומר ז'

[ז'בוטינסקי, ע.ש.]. בתוכם".²⁷⁶

גם העברתם בין הקישלה ובין המוסקוביה ובין המוסקוביה לתחנת הרכבת הייתה רגלית, תחת משמר. דבר העברתם למצרים נודע לאסירים מאת מפקד בית הסוהר בירושלים, שגם נכח בזיכויים מבגדי אסיר. למצרים הם הועברו ברכבת, בה הוקצה להם קרון מיוחד שנשמר על ידי זקיפים משני צדדיו. ממצרים הועברו לחיפה ולאחר מכן לעכו ברכבת.²⁷⁷

ב-4.2 מפגש אסירים עם עורך דין

ככלל, מערכת הכליאה אפשרה לעצורים להיפגש עם עורך דין בכל עת. פקודת בתי הסוהר 1921 קבעה כי המפקח הכללי יתקין תקנות למתן אפשרות לכל אסיר המצפה למשפטו או שהוגש ערעור על הרשעתו "לבוא בדברים עם יועציו המשפטיים באין מעצור". (סעיף 12 ב). תקנות בתי הסוהר הסדירו את העניין. המפגש עם עורך דין נעשה בפיקוח, אולם ללא אפשרות של ציתות לחילופי הדברים בין האסיר ובין עורך דינו. עצור יכול היה להעביר גם חומר בכתב לעורך דינו ללא בקרה או צנזורה של בית הסוהר, כפי שנהוג היה ביחס לכל חומר אחר (תקנות 263-264).

²⁷⁴ בשנים 1926 – 1927 נוספו תקנות בעניין. בשנת 1926 נוספו תקנות (247-249) הקובעות את הטפסים מחייבים בעת העברה, את חובת אישור רופא על מצב בריאותי תקין לפני העברה ואת חובת העברה של אסירים בבגדיהם האזרחיים (פרט לנדונים למוות ואסירים שעונשם מעל 15 שנים). בשנת 1927 נוספו תקנות המדגישות את פוטנציאל ההימלטות בעת העברה וקובעות כי עצורים הצפויים לעונש של לא יותר משנה ומורשעים שנדונו לעונש של עד שנה יועברו כשהם אזורים באזיקי ידיים בלבד, ואילו עצורים שצפויים לעונש של מעל שנה ומורשעים שקיבלו עונש כזה יועברו כאשר הם אזורים גם באזיקי רגליים. עוד נקבע כי ניתן לאזוק את האסירים יחד בשלשלאות.

²⁷⁵ על כך יפורט בהמשך המחקר.

²⁷⁶ אריה אלקלעי, פגישתנו הראשונה עם הבריטים בארץ, עמוד 40.

²⁷⁷ שם, עמודים 53, 68-76.

ב-4.3 שחרור מוקדם

מערכת הכליאה שחררה אסירים בהתאם לעונשם שנקבע על ידי בית המשפט, או בהתאם להחלטות גורמים המוסמכים להורות על שחרור.

הממשל כונן את מוסד השחרור על תנאי (Ticket of leave)²⁷⁸ שבמסגרתו שוחררו אסירים רבים.²⁷⁹ **השחרור על תנאי** הוסדר בתקנות בתי הסוהר 1925 (סעיפים 324-330). הנציב העליון הוסמך לקצר את מאסרו של אסיר. אסירים מורשעים יכלו להשתחרר מבית הסוהר לפני תום מועד העונש שקבע בית המשפט. נסיבות הקיצור היו חנינה מיוחדת, התנהגות טובה בבית הסוהר או סיבות אחרות. במקרה כזה ניתן היה להפוך יתרת מאסרו של האסיר למאסר על תנאי. האסיר ששוחרר על תנאי קיבל אישור לכך ברישיון אסיר, פרט לאסיר שנגזר עליו עונש של שנתיים, ששוחרר סופית. הנציב העליון הוסמך לבטל בכל עת את השחרור על תנאי ולהפכו חזרה למאסר בפועל (תקנות 324-328).

הנציב העליון השתמש לעיתים **בסמכות החנינה** לאסירים פוליטיים ופיליינים. עם כניסתו לתפקיד הוא חנן 21 אסירים פוליטיים יהודים לרבות זאב ז'בוטינסקי ו-2 אסירים פוליטיים ערבים מאירועי אפריל.²⁸⁰ בשנת 1922 חנן הנציב את מאיר סמינצ'ר ויוסף הופמן לאחר פניית הרבנות.²⁸¹ בשנת 1923 חנן סמואל את השייח' אבו קישק שנכלא בשל תפקידו בהתקפה על פתח תקוה ב-1921.²⁸² גם אסירים פלילים קיבלו חנינה. לרגל יום הולדתו של המלך ג'ורג' החמישי בשנת 1924 חנן הנציב את האסירים: גאליב טאהיר, נדון ל-5 שנות מאסר על שוד, מתוכן ישב שנתיים וחצי בבית הסוהר, וסבל מבעיות בריאות רציניות. בשארה גאטס אל גארם, בן 65, נדון ל-15 שנות מאסר בגין רצח מתוכן ישב 4 שנים ו-5 חודשים בבית הסוהר. רפת מוחמד חאמש, בן 68, נדון ל-5 שנות מאסר על גניבה מתוכם ישב 3 שנים וחודש ימים.²⁸³

²⁷⁸ Ticket of leave - שחרור על תנאי. פרקטיקה זו התפתחה באנגליה. אסירים מורשעים שהוגלו לאוסטרליה והתנהגו התנהגות טובה בבית הסוהר הורשו להשתחרר על תנאי או לחזור לאנגליה בתנאי שלא ישובו לבצע פשעים.

²⁷⁹ Government of Palestine, Palestine Administration July 1920 – December 1921, p.99.

²⁸⁰ 'תל אביב – אצל הקבלן פכטולד', דבר, 4 אוגוסט 1925, 'למשפט הח"ח שיף ופינקל', דבר, 27 אוגוסט 1925, 'משפט פינקל ושיף', דבר, 1 ספטמבר 1925, ה.נ., 'הנה שוב אסירים', דבר, 25 אוקטובר 1925, 'מן התוכן', דבר, 22 אוקטובר 1925, 'ירושלים-משפט הח"ח פינקל ושיף', דבר, 13 ספטמבר 1925, 'החלטות אספת המחאה של פועלי יפו ות"א', דבר, 18 אוגוסט 1925.

²⁸¹ סמינצ'ר והופמן הפיצו "כתב-פלסטר" בשם 'קול גדול' נגד הרבנות הראשית שהכילו "דברי חירופים וגדופים גסים מאוד". הם נשפטו על כך למאסר וקנס. הנציב העליון חנן אותם, והגדיל את הקנס. 'בירושלים', הארץ, 15 ביוני 1922, 'חנינה למחברי כתב הפלסטר', הארץ, 27 אוגוסט 1922.

²⁸² 'השלום העברי-ערבי בפתח-תקווה', דאר היום, 3 יוני 1923, הודעה רשמית, 'פסק דינו של אבו קישק', הארץ, 7 אוגוסט 1921, הודעה רשמית, 'ענין אבו קישק', הארץ, 23 אפריל 1923.

²⁸³ הודעה רשמית, 'בירושלים', הארץ, 3 יוני 1924.

ב-5 שליטה באסירים

שליטה באסירים הייתה האמצעי העיקרי למילוי תפקידו של מתקן הכליאה. חלק ניכר מהפעולות במתקן נועדו להבטיח את נוכחותם של האסירים. הן כללו פיקוח ובקרת נוכחות, שלילת אמצעים אסורים, שיבוץ האסירים בהלימה לרמת הסיכון שהציבו, מתן תמריצים חיוביים להתנהגות טובה, ונקיטת סנקציות והענשה על עבירות משמעת.

ב-5.1 ספירות

ספירת האסירים נועדה לוודא את הימצאותם של האסירים במקומם. למרות זאת, לא נקבעו כללים בעניין בפקודת הממשל הצבאי 1918, פקודת בתי הסוהר 1921 ובתקנות בתי הסוהר 1925. בפועל נערכו ספירות. אריה אלקלעי תאר אחת מהן בקישלה:

"חצות לילה. קר. קר. הגוף מצטנף כדי לחמם את עצמו מעצמו, או נדחק אל השכן, לשם חימום הדדי. השוטר שעל יד הפתח, אשר משמרתו הגיעה לקצה, נטל פנס מפויח בידו ונכנס, לספור את אסיריו. עליו למסור מספר מדויק לבא במקומו. "ואחד, איתנין, תלאתה" ובספרו יראה באצבעו על הנספר. משגמר, אבוי, חסר לו אחד. בקש מחברו, האמור להחליפו, שיבוא לעזרתו. הלה החל סופר מחדש ומחזה באצבעו, וזה שם את רגלו על רגלו של המנוי הישן..." "הי תשעתש הא" - הנה תשעה עשרה, הא! כאילו הזהיר את הבא במקומו לאמור: מסרתי לך מספר מדויק, ועתה אם יימלט אחד, אתה אחראי, ואני את שלי גמרתי".²⁸⁴

לאחר שהועברו לבית הסוהר המרכזי, נספרו בשיטה אחרת:

"הסוהר הממונה על תא ה"תשעה עשרה" תחב חוטמו דרך ה"עין" שבדלת והודיע בקול להתכונן לקראת "טיול" הבוקר... לא עברה שעה קלה והסוהר פתח את דלתות התא. אולם את הבריוח המבריוח עליהן לרוחב הפתח לא הוריד, מחסום בפני המתפרצים וגם כדי שיעברו אחד אחד תחת שבט הברזל והממונה יהא סיפק בידו למנות את מספר האסירים".²⁸⁵

²⁸⁴ אריה אלקלעי, פגישתנו הראשונה עם הבריטים בארץ, עמוד 27.

²⁸⁵ שם, עמוד 59.

ב-5.2 חיפושים

מרכיב מרכזי נוסף בשליטה באסירים היה שלילת חפצים. בפקודת הקבע של הממשל הצבאי לא הייתה התייחסות לחיפוש על אסירים ו/או בתאם ובשטח בית הסוהר. בפקודת בתי הסוהר 1921 נקבע כי כל המעביר או המנסה להעביר חפץ לתוך בית הסוהר או מבית הסוהר יואשם בעבירה ויהא צפוי למאסר של 6 חודשים או לקנס (סעיף 11 סעיף קטן 2).²⁸⁶ עוד נקבע בפקודה כי המפקח הכללי יכול להתקין תקנות לחיפוש האסירים (סעיף 12 סעיף קטן 2 ב').

תקנות בתי הסוהר 1925 (סעיפים 167-170) קבעו כי כל אסיר שנכנס לבית הסוהר יעבור חיפוש מדוקדק, וכל הדברים האסורים שימצאו אצלו, כגון: טבק, מזון, טבק הרחה – יושמדו. חיפוש אמור להיערך גם על אסירים שחוזרים מעבודתם מחוץ לבית הסוהר. כסף שנמצא אצל אסיר יעוקל, יימסר למפקח בית הסוהר וירשם בפנקס המזומנים. למחרת אמור המפקח להעביר את הכסף לשמירה (Treasury). גם אסירים שעבדו בתחומי בית הסוהר אמורים היו לעבור חיפוש עם עזיבתם את אתר העבודה לארוחה או לכל צורך אחר. אסירות היו אמורות לעבור חיפוש על ידי סוהרת, ובמידת האפשר בצנעה.

התקנות גם קבעו את תחומי האחריות בחיפוש. הכלאי (Jailer) "יצווה לעשות חיפושים באסירים בהפסקות בלתי מסוימות" (סעיף 33). התקנות קבעו כי הסמל - סוהר (Warder Sargent) יוודא כי "אין ברשות האסירים חפצים שאין הם רשאים לשאתם, ולמטרה זו רשאי הוא לעשות חיפושים בגופו של אסיר" (סעיף 63). על הסוהר, הממונה באופן ישיר על אסירים ו/או חלקים של בית הסוהר, לבקר באופן תכוף את תאי האסירים הנתונים להשגחתו ולחפש בהם, ועל גופם של האסירים (סעיף 66). בתפקידיו של הסוהר מופיעה בפעם הראשונה בתקנות הנחייה או היתר לחפש בתאי האסירים. עוד נקבע כי "ככלות עבודות היום, בין בתוך בית הסוהר ובין מחוצה לו, עליו לחפש את כל האסירים שתחת רשותו ולמנות את הכלים והמכשירים כדי לברר שאף אחד מהם לא הועלם" (סעיף 71). שוער בית הסוהר אמור לערוך חיפוש על כל אסיר אשר יוצא ונכנס לבית הסוהר, וכן לבדוק בחפצים של כל אדם אחר הנכנס לבית הסוהר (סעיפים 84,87).

מירב התקנות בעניין עוסקות בחיפושים על גופם של האסירים, ולא בתאם או בשטח בית הסוהר.

²⁸⁶ כלומר, הכנסה או הוצאת חפצים אסורים מבית הסוהר היא עבירה פלילית ולא עבירת משמעת של בית הסוהר.

ב-5.3 זיהוי

בפקודת בתי הסוהר 1921 נקבע כי המפקח הכללי יכול להתקין תקנות לזיהוי האסירים על ידי צילומים, תיאור הגוף, טביעת אצבע ורישום סימני זיהוי [סעיף 12(2) ג]. פקודת בתי הסוהר 1921 (סעיף 171) קבעה כי אדם שנעצר בבית סוהר או במתקן מעצר יצולם, תילקח ממנו טביעת האצבעות, וירשמו פרטי זיהוי נוספים שישמרו במתקן הכליאה בפנקס ייעודי וישלחו למפקדת המשטרה.

בתקופת השלטון הצבאי נפקו לאסירים בבית הסוהר בירושלים (ואולי במקומות נוספים) דסקיות עם מספר האסיר.²⁸⁷ בתקנות בתי הסוהר אין התייחסות לעניין זה, ואף אין תיעוד על כך בתקופת הממשל האזרחי.

ב-5.4 קבלה

תהליך הקבלה למתקן כליאה הוא הפרוצדורה הראשונה בה נתקל האסיר במתקן. תהליך זה נתפש במקרים רבים כחוויה מכוננת בחייו של האסיר.

תהליך קבלה סדור התקיים כבר בתקופת הממשל הצבאי. תקנות בתי הסוהר 1925 (סעיפים 171-176) קבעו כי אסירים המובאים לבית הסוהר יובאו בפני מפקח בית הסוהר או, בהעדרו, לממונה מטעמו. אסיר אמור היה להתקבל למתקן בתנאי שתמצא אסמכתא מקורית לכליאה: צו מעצר של שוטר, של בית משפט, פקודת מאסר או פקודה להוצאת גזר דין לפועל. האסיר המתקבל אמור היה לעבור חיפוש גופני, לתת טביעת אצבעות ולהצטלם, להתרחץ, ולעבור בדיקה רפואית על ידי רופא ובמהלכה להישקל.

אריה אלקלעי תאר את תהליכי הקבלה לקישלה, לבית הסוהר בירושלים ולעכו. בקישלה הועברו העצורים מהכוח העוצר אל בית המעצר, נרשמו על ידי הממונה והוכנסו לתא המעצר ללא פרוצדורות נוספות. הקליטה לבית הסוהר בירושלים הייתה יסודית יותר. קצין בית הסוהר קרא בשמו של כל אסיר (ככל הנראה כחלק מתהליך הזיהוי), האסירים נדרשו להפקיד את הפריטים האסורים בבית הסוהר. נלקחו מהם מגבות, מסרקים, מברשות שיניים, סבון, ממחטות, ואפילו נייר טואלט. האסירים סופרו (על ידי אסיר), התקלחו ועברו סוג של חיטוי, נבדקו על ידי רופא,

²⁸⁷ אריה אלקלעי, פגישתנו הראשונה עם הבריטים בארץ, עמודים 62-63.

קיבלו מדי אסיר (משומשים), סנדלים וכובע אסירים, קיבלו דיסקית מתכת עם מספר אסיר, והוכנסו לתא יחדיו.²⁸⁸

תהליך הקליטה בבית הסוהר בעכו לא פורט פרט לכך שאת פניהם של האסירים קיבל מפקח בית הסוהר:

"...והנה הופיע מפקח בית הסוהר, קצין רחב גרם, כהה עור במקצת. עם הופעתו קפצו החברים ל"דום" מתוך הרגל שלא נשכח, עוד מימי ה"גוף" שב"מוסקוביה". בשום פנים לא ניתן לקבוע לאיזו אומה מתייחס קצין זה, אם ערבי הוא או בריטי "מסתערב". מכל מקום הכרת פניו של איש מידות זה העידה על טוב ליבו ומזגו הנוח. הוא פנה אל אורחיו בלשון ערבית והבטיח לדאוג למחסורם ולהטיב עמם ככל שיוכל. במיוחד פנה ברוב נימוס אל ז'בוטינסקי מתוך רצון למצוא חן בעיניו...לאחר שנפנה ויצא, תמחו הבחורים על הצחוק שעשה עמם הגורל, כמדומים היו שמאסר עכו איום ונורא מכל, והנה מה מכינים להם כאן ואיזה סבר פנים מצד מפקח חביב זה!"²⁸⁹

ב-5.5 משמעת האסירים

פקודת הממשל הצבאי 1918 התייחסה רק לענישה גופנית וקבעה כי:

"Corporal punishment may be awarded only for such offences in Prisons as are punishable by corporal punishment in England"²⁹⁰.

פקודת בתי הסוהר 1921 קבעה כי המפקח הכללי יכול להתקין תקנות בעניין משמעת האסירים, להגדיר עבירות בנות עונשין, שפיטתן ועונשיהן. הפקודה הגדירה את העונשים שניתן להטיל בבית הסוהר, וקבעה שלוש קטגוריות לענישה:

א. כליאה בתא **ענישה** ללא יותר משבעה ימים, תזונת ענישה ללא יותר מ-7 ימים, שלילת כל זכות מן הזכויות המגיעות לאסירים מאותו סוג ללא יותר מ-30 יום, מלבד זכויות המוקנות לאסיר על ידי החוק.

²⁸⁸ אריה אלקלעי, פגישתנו הראשונה עם הבריטים בארץ, עמודים 23-24, 52-64, עדותו של אליהו אפשטיין, ארכיון ז'בוטינסקי תיק כ-10/11, p.77, Elias Gilner, *War and Hope*.

²⁸⁹ אריה אלקלעי, פגישתנו הראשונה עם הבריטים בארץ, עמודים 77-78.
²⁹⁰ פקודת קבע עמוד 53.

ב. מאסר בכבלי **ברזל** ללא יותר מ-3 חודשים, העברה לפלוגת משמעת ללא יותר מ-6 חודשים, דחייה בהעלאה בדרגתו (של אסיר) ללא יותר משנה אחת.

ג. **עונש גוף** - לא יותר מ-24 הצלפות ברצועה כשהנענש הוא למעלה מ-18 שנה, ולא יותר מ-24 חבטות במקל כשהנענש הוא למטה מאותו הגיל. לא הוטלו עונשי גוף על אסירות. עונשי גוף, (יחד עם עוד עונשים חמורים במיוחד כמו צינוק או ענישת מזון, יוטלו במתקני כליאה הכפופים למחוזות בהסכמת מושל המחוז ובאישור המזכיר הראשי אם מדובר בבית הסוהר המרכזי בירושלים. נדרשה נוכחות רופא בית הסוהר או אישורו כי האסיר כשיר לשאת את עונש הגוף. ביצוע העונש היה אמור להיות מתועד על ידי מפקח בית הסוהר ביומן מיוחד. עונש הגוף בוצע בפומבי בתוך בית הסוהר בפני כל האסירים המצויים באותו מעמד.²⁹¹

מושל מחוז הוסמך להטיל את העונשים שבקטגוריה א' וב' ואף לחרוג מהם. גם מפקח על בית סוהר מרכזי הוסמך לחרוג מעונשים אלה, או להטיל עונש המופיע בפקודה. מנהל בית הספר לעבריינים צעירים הוסמך לפסוק עונש של לא יותר מ-12 חבטות מקל. הפקודה קבעה כי עונשים בקטגוריה א' וב' לא יוטלו על עצורים אלא על אסירים מורשעים בלבד. במתקן כליאה הוסמך רק הממונה על המתקן להטיל עונשים ללא אפשרות להאציל את סמכויותיו.

תמריצים להתנהגות טובה התבססו בעיקר על **שיטת הציונים (Marks System)**. השיטה הומצאה על ידי אלכסנדר מקונוצ'י (alexander Maconochie) מנהל מושבת העונשין באי נורפולק (Norfolk Island) באוסטרליה בין 1840-1844. על פי השיטה התנהגותם של האסירים זוכה לציונים, אשר צבירתם זיכתה אותם בגמול חיובי. השיטה עברה משם לבריטניה (בעיקר לאירלנד), לארה"ב ולאירופה. השיטה הייתה ברוח הגישה הרפורמטיבית בבתי הסוהר.²⁹²

תקנות בתי הסוהר 1925 (סעיפים 219-221) כללו את השיטה ואפשרו לאסירים מורשעים שעונשם נגזר לשנת מאסר ומעלה לזכות בניכוי של עד רבע מתקופת המאסר בזכות התנהגות טובה, שירות מיוחד או עבודה יצרנית. חישוב הציונים התבסס על הנוסחה הבאה: 6 ציונים לכל יום מאסר, ציון אחד (נוסף) ליום עבור יום עבודה מלא, ציון אחד (נוסף) ליום עבור התנהגות למופת. ההקלה המקסימלית בעונש ניתנה עבור ממוצע של 8 ציונים ליום. במקרה של מחלה או

²⁹¹ מדובר בשריד של ימי הביניים, בהם היו מקובלים עונשי גוף, לרבות הוצאה להורג שבוצעו באופן פומבי. בעת החדשה הענישה הגופנית הצטמצמה בהיקפה וסוגי הענישה, ועברה אל תוך בית הסוהר. גם בבתי הסוהר נעשה שינוי כאשר ההוצאה להורג חדלה להיות פומבית. רק ההלקאה נשארה פומבית באופן חלקי-בקרב אסירי בית הסוהר. עונשי גוף היו מקובלים גם בבתי הספר באנגליה במשך שנים רבות.

²⁹² John Hirst, 'The Australian Experience', in: Norval Morris and David Rothman (Eds), *The Oxford History of Prison*, pp. 260-262, Lionel F. Fox, *The English Prison and Borstal System*, pp.41, 46, 61.

יום חג היה זכאי האסיר לקבל ציונים עבור עבודה והתנהגות טובה בהתאם לשבעת הימים שלפני אותו מועד. בריחה של אסיר ביטלה את כל הציונים שצבר עד אליה, אולם במידה והוא נתפס יכול היה להתחיל לצבור מחדש ציונים. הציונים תועדו בתיק האסיר וביומן מיוחד.

תקנות בתי הסוהר 1925 קבעו את העונשים הצפויים לאסירים על עבירות משמעת בית הסוהר, את רמת הענישה לכל עבירה בהתאם לחומרתה ולמידת ההישנות שלה.

טבלת עבירות ועונשים

עונש על עבירה ראשונה או עבירה			העבירה
צליפות	הפסד ציונים	צינוק (כליאת בידוד)	
	8	1	התרשלות להישמע לפקודה
	8	1	עצלות או חוסר זהירות או רשלנות בעבודה
	8	1	צועק או מקים רעש שלא לצורך בבית הסוהר
	8	1	עוזב את תאו, או את מקומו, או את עבודתו שלא ברשות
	8	1	גורם כל מפגע
	24	2	משתמש בשפה מעליבה או גסה, או מגלה גסות במעשה או בהעויה
	24	2	מתחלה
	24	2	חוטא, באופן שלא פורש לעיל, כלפי סדר טוב ומשמעת
	24	2	מאיים על אסיר אחר
	24	2	מתנהג באי נימוס כלפי כל פקיד או אובד בית הסוהר
	24	2	מחזיק אצלו כל חפץ שאינו רשאי להחזיק
	48	5	מסרב להישמע לפקודות
	56	7	טופל האשמת שוא על קצין מבית הסוהר או על כל אדם אחר העובד בבית הסוהר
	56	7	מכה ומשתמש ב אלימות כלפי אסיר אחר
	84	7	הקורע בידועין מלבושי בית הסוהר, כלי מיטה, וכו'
	112	7	מקלקל בידועין כל חפץ שבא לרשותו או חלק מחלקי בית הסוהר
	112	7	גונב מרעהו, מהמחסן או מבית המלאכה - בבית הסוהר
	224	7	הנהנה מגונה או עושה מעשים מגונים באסיר אחר
12	56	7	משתמש במעשי אלימות כלפי קצין מבית הסוהר או כלפי איש אחר מהעובדים בבית הסוהר
12	56	7	גונב מרעהו, מהמחסן או מבית המלאכה - בפלוגת אסירים עובדים
12	448		התנפלות או התקפה על קצין מבית הסוהר או על איש אחר העובד בבית הסוהר
12	448		מורד או מסית למרד
24	הפסד כל הציונים		בריחה

ב-5.6 בריחות

מערכת הכליאה השקיעה משאבים רבים במניעת בריחות וחלק ניכר מהפעולות והנהלים נועדו לכך. אחת המשימות הראשונות של מפקח בית סוהר, על פי תקנות בתי הסוהר 1925, הייתה לעשות ככל שביכולתו כדי למנוע בריחה.

מאמצי מניעת בריחה התבססו על **מערך אבטחת** מתקן הכליאה (לרבות שומרים, ספירות, חיפושים, וכדומה), **על המכשולים** הפיסיים במתקן (לרבות תאי האסירים, אזיקי ידיים ורגליים, גדרות, חומות וכו'), ועל יצירת **הרתעה** שנועדה להשפיע על קבלת ההחלטות של האסירים.

העונש על בריחה היה החמור ביותר וכלל הפסד של כל הציונים ו-24 מלקות. בורח שנתפס אמור היה להיות מועבר לבית סוהר מרכזי, להיות מוחזק אזור באזיקי רגליים ולבוש בבגדים אדומים, ולעמוד לדין פלילי בגין הבריחה.²⁹³

בריחות נעשו בשלוש דרכים: **תקיפה והשתלטות** על סוהרים ובכך נטרול האבטחה, **חבלה ונטרול התשתיות** והמכשולים, **התחמקות ממערך האבטחה ומהמכשול**, או שילוב בין המרכיבים.

ביום ראשון ה-16 בינואר 1921 בשעה 05:30 בבוקר ניסו כ-50 אסירים להימלט מבית הסוהר. האסירים ניצלו את הוצאתם במספר רב מהתאים והתנפלו על השומרים. 18 הצליחו לברוח, ביניהם 9 שהורשעו ברצח, 6 בגניבה ו-3 בשוד. המשטרה פרסמה את שמותיהם ואת מקומות המגורים שלהם וביקשה את עזרת הציבור באיתורם. 12 מתוכם נתפסו מחדש. בספטמבר נערך משפט משמעותי לשני סוהרים יהודים וסוהר ערבי בשל הבריחה. הסוהרים יצאו זכאים.²⁹⁴

ב-25 בינואר העביר מנהל ביטחון הציבור מכתב דחוף לנוכח הבריחה למנהל מחלקת העבודות הציבוריות ובו בקשה להצעת מחיר להקמת גדר תיל היקפית סביב בית הסוהר.²⁹⁵ למחרת

²⁹³ בשנת 1928 נוסף סעיף המורה לסוהרים להפעיל כוח לרבות ירי במקרה של בריחת אסיר, תקיפת סוהר או ניסיון להשתלט על נשקו מתוך אה"מ, תיק מ-5153/11.

²⁹⁴ הודעה רשמית, 'על הבורחים מבית האסורים', דאר היום, 20 ינואר 1921, 'בירושלים', הארץ, 28 ספטמבר 1921.

²⁹⁵ מנהל ביטחון הציבור למנהל מחלקת העבודות הציבוריות, 25 ינואר 1921 אה"מ מ-4061/14.

ביקש סגן המפכ"ל, בראמלי, מהמזכיר הראשי להפקיע מידי העיריה את המבנים הסמוכים לבית הסוהר ולהעבירם לשימוש.²⁹⁶ התקציב אושר והגדר הוקמה.²⁹⁷

בשונה מהמתואר לעיל, 95% מהבורחים על פי הדו"ח האדמיניסטרטיבי השנתי היו אסירים לתקופה קצרה שנמלטו מפלוגות העבודה או עצורים שברחו מבתי המעצר בהם לא היו סידורים מתאימים לאבטחה או בזמן העברת אסירים בין מתקני כליאה ברכבת.²⁹⁸

ברחות מבתי המעצר קרו בטבריה, ביפו, וכנראה גם במקומות נוספים. בטבריה ברחו באוגוסט 11 אסירים דרך חלון בית המעצר לאחר ששברו אותו.²⁹⁹ ביפו ברחו שלושה אסירים בספטמבר 1921.³⁰⁰

אסירים ברחו גם במהלך העברתם בין מתקני כליאה. בנובמבר ברח אסיר מתוך תחנת הרכבת במהלך העברתו לבית הסוהר בירושלים.³⁰¹ באותו החודש נעשה ניסיון בריחה של אסירים בדרך מטבריה לצפת. השוטר המלווה פצע את אחד האסירים הבורחים והפיל את האסיר השני ובכך מנע את בריחתם.³⁰²

בשנת 1922 דווח כי המשמעת בבתי הסוהר השתפרה באופן ניכר, וכי היו במהלך השנה 4 בריחות.³⁰³ אחת מהבריחות הייתה מבית החולים שעל יד בית המעצר בטבריה, משם ברח בינואר אסיר שנחשד ברצח.³⁰⁴ ב-14 בפברואר נעשה ניסיון בריחה מהרכבת. 7 אסירים שהועברו מחיפה לעכו קפצו מהרכבת. 3 מהם נורו למוות על ידי השוטרים המלווים, אחד נמחץ תחת גלגלי הרכבת, שניים נתפשו ואחד הצליח להימלט.³⁰⁵ בחודש מרץ ברח אסיר נוסף מבית המעצר של טבריה. האסירים ניקו את חדרי המשטרה ומשרדיה לקראת ביקור מפקד משטרת

²⁹⁶ מקטע מתוך מכתב מנהל ביטחון הציבור (המכותב לא ברור אולם ככל הנראה מדובר במזכיר הראשי מכיוון שהבקשה הייתה להורות למחלקת העבודות הציבוריות לבצע באופן דחוף את עבודת הגידור), 26 ינואר 1921, אה"מ מ-4061/14.

²⁹⁷ לתוכנית הגידור ראו נספח ב'.

²⁹⁸ Government of Palestine, Palestine Administration July 1920 – December 1921, p.101.

²⁹⁹ 'בריחת אסירים', דאר היום, 22 אוגוסט 1921.

³⁰⁰ סופרו היפואי של הליסאן אל ערב, 'בריחת האסירים מבית הסוהר ביפו', בתוך הארץ, 5 ספטמבר 1921.

³⁰¹ 'אסיר ברח מתחנת הרכבת', דאר היום, 25 נובמבר 1921.

³⁰² 'חיפה', הארץ, 10 נובמבר 1921.

³⁰³ The Colonial Office, Palestine – Report on Palestine Administration 1922, p.41.

³⁰⁴ 'בריחת רוצחו של פינסקר', הארץ, 19 ינואר 1922.

³⁰⁵ 'ידיעות מחיפה', דאר היום, 16 פברואר 1922.

הגליל וסגנו. אחד האסירים, שנקרא לטאטא את אחד החדרים ברח.³⁰⁶ לאחר בירור התברר כי הוא יצא דרך "שער הסראייה". מפקד משטרת הגליל שפט את השוטרים ששמרו על השער לעשרה ימי מאסר ולניכוי חמישה ימי שחר.³⁰⁷ באוגוסט ברח אסיר במהלך עבודות בבית הממשל בירושלים.³⁰⁸ אסיר נוסף ברח בחודש זה מבית המעצר בצפת. בשעה 06:00 בבוקר הוצאו 20 אסירים על מנת לנקות את חצר מבנה הממשל תחת השגחת שוטר אחד. אחד האסירים, משבט ערב אל היב, ברח. בתגובה עצר קצין המשטרה, דוד קלר, את כל משפחתו והחרים את רכושו, אולם האסיר לא שב.³⁰⁹ ב-21 באוגוסט בבית הסוהר המרכזי בירושלים התנפל אחד האסירים על שומר בית הסוהר, פצע אותו בגרזן, חטף את רובהו ואת אקדחו של השומר, איים על שאר הסוהרים וברח. אסיר נוסף שהיה עמו נורה ונהרג.³¹⁰

בשנת 1923 לא היו בריחות מוצלחות בבתי הסוהר המרכזיים בירושלים ועכו. ב-23.3.1923 סוכל ניסיון בריחה של השודד מוחמד אבו מודריס ואסירים נוספים מבית הסוהר בירושלים.³¹¹ בשעה 09:00 בבוקר, לאחר שרוכזו מספר אסירים לקראת העברתם לבית הסוהר בעכו הצליחו אבו מודריס וחבריו להשתלט על נשק של אחד הסוהרים. החל קרב יריות אשר במהלכו נפצעו ארבעה שוטרים, מתוכם אחד באורח קשה, שני סוהרים, וחמישה עשר אסירים. סגל בית הסוהר ותגבורת של שוטרים שהגיעו למקום הצליחו להתגבר על האסירים.³¹²

באפריל הועברו שני אסירים ברכבת אל או מבית הסוהר בעכו. הם נקשרו באמצעות חבל בידיהם, ונשמרו על ידי שוטר אחד. במהלך הנסיעה קפצו מחלון הרכבת. השוטר, שהיו לו שני כדורים בלבד, לא הצליח לעצור אותם.³¹³

³⁰⁶ 'בריחת אסיר', דאר היום, 15 מרץ 1922.

³⁰⁷ 'משפט השוטרים', דאר היום, 28 מרץ 1922.

³⁰⁸ 'לבריחת האסיר', דאר היום, 13 אוגוסט 1922.

³⁰⁹ 'בריחת האסיר', דאר היום, 1 אוגוסט 1922.

³¹⁰ 'בריחת אסירים', דאר היום, 22 אוגוסט 1922.

³¹¹ אבו מודריס, יליד הכפר עין סוכר במחוז שכם, היה שודד שפעל באזור כפרי השומרון עד אזור צמח עוד בתקופה העות'מאנית. הוא נלכד באוגוסט 1921 בעבר הירדן יחד עם עוד 38 מאנשיו, לאחר מאמצים רבים לרבות מבצע מעצר בפיקודו הישיר של הממונה על הביטחון בארץ, הקולונל ברמלי. הוא נשפט למאסר עולם והוחזק עם אנשיו בבית הסוהר בירושלים. מתוך: דוד תדהר, חוטאים וחטאים בארץ ישראל, עמודים 89-93. ראו תמונת אבו מודריס ואנשיו בנספח ב'.

³¹² 'התקוממות בבית הסוהר', דאר היום, 23 מרץ 1923, הודעה רשמית, 'מאורע בית האסורים בירושלים', דאר היום, 26 מרץ 1923.

³¹³ א.מ., 'דברים של מה בכך', הארץ, 27 אפריל 1923.

ב-10 באוגוסט פרצו 3 אסירים לארון בבית המעצר ביפו ולקחו ממנו רובה וכדורים, פצעו את שומר בית המעצר, חטפו את נשקו ותחמושתו וברחו. שלושה ימים אחר כך הם נמצאו בפרדס בסמוך ליפו, כותרו על ידי כוח משטרה, ונתפסו לאחר קרב יריות אשר במהלכו נהרג אחד האסירים ושני נפצעו.³¹⁴

בשנת 1924 ברחו 17 אסירים מבתי הסוהר, בתי החולים, בתי מעצר ופולוגות העבודה. 2 אסירים נורו למוות במהלך ניסיון בריחה, ומתוכם אחד שנשפט לגזר דין מוות והוחזק בבית הסוהר המרכזי בירושלים.³¹⁵ אחת מן הבריחות הייתה במהלך העברת שלושה אסירים בעגלה מטבריה למשטרת צמח. האסירים היו אזוקים יחד בידיהם. אחד האסירים הצליח להסיר את האזיקים, קפץ מן העגלה וברח. השוטרים ירו עליו אולם לא פגעו. בשל כך נאסר השוטר האחראי על המשימה.³¹⁶

אין בנמצא דיווח רשמי על שנת 1925. בעיתונות דווח על מספר בריחות וניסיונות בריחה. ב-12 בינואר סוכל ניסיון בריחה מבית הסוהר המרכזי בירושלים של השודד אבו גניים.³¹⁷ ואסירים נוספים, אשר במהלכו הותקפו הסוהרים באמצעות מרצפות שפורקו מהרצפה ובאמצעות זכויות מחלונות בית הסוהר. הסוהרים ותגבורת שוטרים מהבולשת הגיבו בירי ובאלות ופצעו קשה 3 אסירים.³¹⁸

בליל שישי ה-10 באוקטובר סוכל ניסיון בריחה מבית הסוהר בעכו לאחר שאסירים השתלטו על אחד הסוהרים שנשא את צרור מפתחות בית הסוהר, ופתחו את דלתות התאים, מתוכם יצאו כ-40 אסירים וניסו לברוח. השוטרים ירו באסירים, הרגו אסיר אחד ופצעו קשה שניים.³¹⁹

³¹⁴ 'ברחת האסירים', דאר היום, 10 מרץ 1923, 'תפיסת האסירים', דאר היום, 13 מרץ 1923.

³¹⁵ The Colonial Office, Report by His Britannic Majesty's Government on the Administration Under Mandate of Palestine and Transjordan 1924, p.36.

³¹⁶ 'ברחת אסיר', דאר היום, 2 נובמבר 1924.

³¹⁷ לפרטים על מחמד אבו רינם ראה עמוד 28.

³¹⁸ 'ידיעות הממשלה', הארץ, 13 ינואר 1925.

³¹⁹ 'התקוממות בכלא של עכו', דבר, 12 אוקטובר 1925, 'סופו של פושע', דבר, 14 אוקטובר 1925.

ב-6 קיום האסירים

קיומם ובריאותם של האסירים היו משימות מרכזיות של מערכת ומתקן הכליאה. מכך נגזרו תנאי החיים של האסירים במתקן. התשתית הפיסית של מתקן הכליאה הכתיבה את רמת האוורור, מים זורמים ושירותים, טמפרטורה בתאים ובמתקן, ועוד. תנאי החיים של כל אסיר ואסיר נקבעו בהתאם לקריטריונים: מעמד המשפטי, מין, גיל, מצב רפואי, ולזכויות שצבר בבית הסוהר.

ב-6.1 מזון

הטיפול במזון היה גורם מרכזי בשגרת מתקן הכליאה וכלל את סגל המתקן ואסירים שהועסקו בהכנת המזון וחלוקתו.

לפי תקנות בתי הסוהר 1925 נדרש מפקח בית הסוהר "לבדוק לעיתים תכופות את מזונותיהם של האסירים", לבדוק טענות, לפקח על מנות המזון הניתנות על ידי המחסנאי לשומר המטבח (סוהר), ולבדוק לעיתים בעצמו את משקל המנות שנתקבלו מאת הקבלן (סעיף 15). הכלאי נדרש לבדוק מדי פעם את רשימות המזון ולהשגיח על חלוקת הארוחות (סעיף 32). הסוהר הראשי נדרש להקדיש תשומת לב מיוחדת לאספקת מזון ראוי (סעיף 52). רופא בית הסוהר נדרש לבדוק לפחות אחת לשבוע את טיב המזון וכמות המים. אפסנאי בית הסוהר נדרש לשמור כראוי ולספק כנדרש מזון למטבח בית הסוהר (סעיף 156). הטבחים ואסירים אחרים המטפלים במזון היו צריכים להיבדק אחת לחודש על מנת לברר אם הם נגועים במחלות מדבקות. (סעיף 191). המזון היה אמור להילקח מכלי ההכנה לכלי ההגשה לא לפני "חמישה רגעים" מזמן החלוקה (סעיף 193).

הקצאת המזון לאסירים נקבעה באמצעות לוחות מזון (סעיפים 205-201). המזון שקיבל אסיר היה בהתאם לפעילותו בבית הסוהר ולמצבו. עצורים ומורשעים שלא עבדו היו אמורים לקבל מזון על פי לוח א (כמות המזון הקטנה ביותר). מורשעים שעבדו עבודת פרך קיבלו מזון בהתאם ללוח ג (כמות המזון הגדולה ביותר). עצורים ואסירים בעלי יחס מיוחד היו זכאים לקבל מזון שהוכן מחוץ לבית הסוהר.

המזון שימש גם כתמריץ להנעת אסירים לעבודה ובכך כאמצעי שליטה. אסירים בתפקידי פיקוח על אסירים אחרים, ואסירים שהתנהגותם טובה קיבלו מזון בהתאם ללוח ג.

המזון התקבל מספקי מזון מחוץ לבית הסוהר. שגרת העבודה מול הספקים נקבעה בתוספת הרביעית לתקנות בתי הסוהר 1925. אספקת המזון התקבלה בהתאם לדרישה יומית מבית

הסוהר. מדי חודש סוכמה כמות המזון שסופקה ועלותה בהתאם לחוזה שנעשה עם הספק. התחשיב הועבר לאישור מפקד המחוז שאישר בחתימתו את החישוב, וממנו למפכ"ל.

בבית הסוהר טופלו המזון וחומרי הגלם שהתקבלו מהספקים. בבית הסוהר המרכזי בירושלים עבדו במטבח כ- 20 אסירים, וכך גם במאפייה, שם נאפו 3 פיתות ביום לכל אסיר.³²⁰

לפי אריה אלקלעי, בבית המעצר (בקישלה) הועבר אל העצורים שהוחזקו מזון מבית המלון היהודי "אמדורסקי" הסמוך לבית המעצר. לאחר שהועברו לבית הסוהר במגרש הרוסים קיבלו האסירים בשעות הערב לחם שחור על פי הקצאה של חצי כיכר לאסיר. למחרת העביר הסוהר לאסירים ארוחה שכללה לחם, מים ונזיד בסיר. הלחם היה אפוי למחצה. פעם אחת ניתן גם זעתר.³²¹ לפני העברת האסירים למצרים הם קיבלו כצידה לדרך לחם ובצל. לאחר שהוחזרו לארץ והועברו לבית הסוהר בעכו הועבר אליהם מזון באופן קבוע שהוכן מחוץ לבית הסוהר.³²²

העיתונאי ז.כ, דיווח כי :

"כל אסיר מקבל 3 פיתות ליום, בשר מקבלים פעם ביום לארוחת הערב, ונזיד אורז. גריסין, פול וכדומה מקבלים שתי פעמים ביום. אחדים מהאסירים היהודים אינם אוכלים טרפות. כעת מתנהל משא ומתן בין הנהלת בתי האסורים ומשרד הרבנות בדבר הכנת מאכל כשר בבית הסוהר".³²³

האסיר צאלח אלצפדי תאר את המזון בבית הסוהר בעכו:

"לארוחת הצהריים והערב נותנים לאסירים אפונה שלוקה במים ועליה מעט שמן זית, ובבוקר עלי זעתר מעטים, לכל פעם ניתן להם ככר לחם שחור. לפעמים מערבים בתבשיל עלי כרוב או שאר ירקות כאלה. פעמיים לשבוע, בשני וחמישי נותנים כעשרה או חמישה עשר דרהם בשר. ופעם אחת לשבוע מחלקים לאסירים תפוח זהב לכל אחד או ארבע תאנים יבשות". צפדי טוען כי "אין ספק אצלי כי התנאים שנעשו בחוזה בין הממשלה ובין הקבלן המספק מזון לבית הסוהר אינם נמלאים כדרוש בייחוד בדבר הניקיון וטיב המאכלים, שאם לא כן מפני מה הלחם הוא כל כך שחור והתבשילים במצב כל כך גרוע".³²⁴

נראה כי המקום שבו אכלו האסירים בבתי הסוהר המרכזיים היה התא שבו הם הוחזקו.³²⁵

³²⁰ ז.כ, 'בית הסוהר בירושלים-סדריו ומנהגיו', הארץ, 24 אוגוסט 1924.

³²¹ אריה אלקלעי, פגישתנו הראשונה על האנגלים בארץ, עמודים 65-66.

³²² שם, עמודים 40, 26, 57, 65-66, 80.

³²³ ז.כ, 'בית הסוהר בירושלים - סדריו ומנהגיו', הארץ, 24 אוגוסט 1924.

³²⁴ צאלח אל צפדי, 'בתי הסוהר בארץ ישראל', דבר היום 12 מאי 1924.

³²⁵ אין בחומר הקיים תיעוד לאכילה בחדר אוכל, ואין בתשתית בית הסוהר בעכו ובירושלים חדר שהוקצה לכך.

מים שימשו בבית הסוהר לשתייה, רחצה וניקיונות. בתי הסוהר המרכזי בירושלים לא היה מחובר לתשתית המים. בתאי האסירים לא היו מים זורמים, אלא פחים מלאי מים לשתייה. כך היה גם בבית הסוהר בעכו.

ב-6.2 לבוש

לבושם של אסירים מורשעים היה בגדי אסיר, שנופקו להם על ידי בתי הסוהר. הקצאת הבגדים לאסירים ואסירות הוסדרה עוד בפקודת הקבע של הממשל הצבאי 1918. בפקודת בתי הסוהר 1921 נקבע כי המפקח הכללי יכול לקבוע תקנות בנוגע ללבושם של האסירים. תקנות בתי הסוהר 1925 סעיף 304 (תוספת מ-26.1.26) קבעו את ההקצאה של בגדי האסירים, מי חייב ללבוש בגדי אסיר ומי פטור, צבע הבגדים והכובע.

עצורים ואסירים בעלי יחס מיוחד לא נדרשו ללבוש בגדי אסיר. מורשעים נדרשו ללבוש בגדי אסיר בצבע "רגיל" (התקנות לא קבעו מהו צבע רגיל. צבע הבגדים היה כחול). אסירים בעלי תפקיד נדרשו ללבוש בגדים בצבע לבן. נדונים למוות ואסירים שברחו ונתפסו נדרשו ללבוש בגדים בצבע אדום.³²⁶ אחת לשבוע אמורים היו האסירים לקבל מדים נקיים לאחר הרחצה (סעיף 43).

בגדי אסירים שנופקו על ידי בית הסוהר היו נהוגים גם בבתי סוהר באנגליה, בהודו ובמצרים.³²⁷ בגדי האסירים סופקו לבתי הסוהר על ידי מתפרות מחוץ לבית הסוהר, ותוקנו בבתי המלאכה של בית הסוהר. כך לדוגמא סיפק "בית מלאכה לתפירה אחווה" מירושלים בגדים ולבנים לבית הסוהר בירושלים.³²⁸

אריה אלקלעי תאר את בגדי האסיר שקיבלו הוא וחבריו בבית הסוהר בירושלים:

"על ווי הברזל, התקועים לאורך הקיר הוכנו מחצלות מבד גס ומחוספס. לא לגמרי חדשות, מסתמא השתמשו בהן דיירי בית זה שקדמו להם...תחתוני צמר לבנים...הגופייה הלבנה, כביכול, שבה נראים כתמים צהובים ושחורים לרוב – זכר לתלאות של נושאיהן...טלאים שעל החזה והגב ממנה היו, מן הכותונת עצמה, אם

³²⁶ תוספת לפקודה מ-26.1.26 קבעה כי כובע אסיר יהיה בצבע שחור – לבן, וכי כלל האסירים ינועו עם כובע לבן פרט לנדונים למוות שינועו עם כובע שחור (סעיפים 307-311).

³²⁷ David Arnold, 'India: The Contested Prison', in: Frank Dikotter and Ian Brown (eds) *Cultures of Confinement*, p.173, Anthony Gorman, 'Regulation, Reform and Resistance in the Middle Eastern Prisons', in: Frank Dikotter and Ian Brown (eds), *Cultures of Confinement*, p.103, Sean McConville, 'The Victorian Prisons', in: Norval Morris and David Rothman (Eds), *The Oxford History of The Prison*, pp.142-143

³²⁸ 'בירושלים', הארץ, 24 מרץ 1920.

שנגזרו מאורך השרוולים, או מן השפה התחתונה שאינה נראית כל כך לעין. מלאכת ההטלאה לא הרבה עמל השקיעו בה ראשונים".³²⁹

אליהו אפשטיין, שהיה עם אלקלעי באותו מעמד, תאר את העניין כך:

"Clothed in the hideous but worse still, unclean, garments that the riff-raff of native criminals had worn"³³⁰

האסיר צלאח אלצפדי תאר את בגדי האסיר בבית הסוהר בעכו :

"כל אסיר, לאחר שנדון, בטרם הכנסו לבית הסוהר, מפשטים אותו את כל בגדיו, ומלבישים אותו כותנת ומכנסיים של צמר, ומעיל בד עבים בעלי צבע אדום או כחול, הצבעים הידועים לתלבושת אסירים".³³¹

ב-6.3 לינה

תנאי לינת האסירים השתנתה בין מתקן למתקן. ככלל, בבתי הסוהר לנו על גבי מזרונים או מחצלות על הריצפה וקיבלו שמיכה אחת בקיץ ו-3 בחורף. אסירים בעלי יחס מיוחד קיבלו מבית הסוהר מיטה. בבתי מעצר התמונה אינה ברורה דויה. נראה כי האסירים לנו על הרצפה או על מזרונים/מחצלות.

אלקלעי תאר את כניסת העצורים לתא בית המעצר הקישלה ואת הלינה בו:

"... שלושה או ארבעה צללים, כנראה אסירים ערבים, שנחרו איש איש בפינתו, אך הרגישו שיהודים נכנסים בהמונים, נלפתו וחיש עמדו על רגליהם ונדחקו יחד בקרן זוית אחת. חושך שרר בחדר. בעד החלונות משוללי השמשות שפכה הלבנה אור חיזור. ריח כבד עמד בחלל אטום זה...מבלי יכולת לדקדק בניקיון הרצפה וטיבה, הטילו עצמם עליה החברים, עייפי תלאה וייגעי הרפתקה. מי שבמקרה היה עליו מעיל פשטו ופרשו על הריצפה, להיות לו ולחברו מצע רך למנוחת הלילה, ומי שאיתרע מזלו פרש תחתיו עיתון, או כל שניתן לפרישה ולמראשותיו שם נעליו, ויהי רצון כאילו הניח עצמותיו על כר וכסת רכרכים".³³²

³²⁹ אריה אלקלעי, פגישתנו הראשונה עם הבריטים בארץ, עמוד 61.

³³⁰ אליהו אפשטיין, עדות, בתוך ארכיון ז'בוטינסקי, תיק כ-10/11.

³³¹ צאלח אל צפדי, 'בתי הסוהר בארץ ישראל', דאר היום, 12 מאי 1924.

³³² אריה אלקלעי, פגישתנו הראשונה עם הבריטים בארץ, עמוד 24. גם אליאס גילנר תאר לינה על הרצפה. Elias Gilner, *War and Hope*, p.363.

כמה ימים לאחר מכן הועברו לאסירים שמיכות מחוץ לבית הסוהר.³³³ האסיר צלאח אלצפדי הלין על תנאי הלינה בבית הסוהר עכו:

"לכל אחד ניתן מזרן ושמיכה קטנה, או לכל שלושה אנשים שני מזרנים ושמיכה, אחת גדולה ואחת קטנה להציע אותו מתחתם ולהתכסות בהן בחורף ובקיץ. האסירים שמים למראשותיהם את מעיליהם ומכנסיהם במקום כרים. ואמנם, את המזרנים קשה לכנות בשם זה. כי הם דומים יותר למחצלות הנעבדות במצרים מקני סוף. הם קשים ודוקרים עד שאי אפשר לשכב עליהם מבלי לשים איזה טריז שיחצוץ בין הגוף ובין הקוצים שבמזרן, ויש שם גם מעט שעונית המשמשת במקום המחצלות".³³⁴

ב-6.4 תאי האסירים

פקודת הממשל הצבאי 1918 ופקודת בתי הסוהר 1921 לא הגדירו את ממדי מתקן כליאה ואת התאים שבהם יוחזקו אסירים, לרבות גודלם, התשתית בתוך התאים וכדומה.

תא המעצר בקיפולה, שבו הוחזקו 19 העצורים היהודים מאירועי אפריל 1920, היה חשוך, ללא סידורי לינה כלשהם, בעל חלונות ללא שמשות, ובו "ריח כבד".³³⁵ תא המעצר בבית המעצר ביפו תואר על ידי העצור א.א – לי (פרטיו המלאים אינם ידועים):

"הכניסוני אל חדר אחד עם פושעים היושבים שם חדשים אחדים. בחדר לא היו שום כלים מלבד דלי אחד מזוהם לשתיית מים לשלושתנו האסורים".³³⁶

אריה אלקלעי תאר את התא בבית הסוהר בירושלים:

"חום מחניק מלא את החדר. התקרה המקומרת כפויה על האנשים כמכסה הרמטי שיחיש את רתיחת הרתחים שבתוך הסיר. קשה מכל לאף: צחנה סמיכה נדחקת לתוך הנחיריים. תשעה-עשרה זוגות ריאות תובעות אוויר לנשימה ואיננו. בלית

³³³ אריה אלקלעי, פגישתנו הראשונה עם הבריטים בארץ, עמוד 36.

³³⁴ צלאח אל צפדי, 'בתי הסוהר בארץ ישראל', דאר היום, 1 מאי.

³³⁵ אריה אלקלעי, פגישתנו הראשונה עם הבריטים בארץ, עמוד 25.

³³⁶ א.א-לי, 'מעשי סדום', הארץ, 11 דצמבר 1924.

ברירה ניגשים החברים אל החלון היחיד, כדי להצטייד במנת אוויר שנסתנן בעד הרשת הסמיכה והסורגים העבים".³³⁷

בתא לא הייתה תאורה, והאור היחיד שחדר במעט לתא היה אור הנר של השומר במסדרון. דלת התא הייתה סגורה על בריח חיצוני, ובה היה חור קטן ששימש את השומרים לצורך פיקוח על הנעשה בתא. בתא היו מחצלות, פח מים ודלי לעשיית צרכים.³³⁸

העיתונאי ז.כ, תאר את התאים בבית הסוהר בירושלים כך:

"אין בכל החדרים שום רהיטים, כמו כסאות, שולחנות וכדומה. תקרה, רצפה וכתלים, חלון ושבכה של ברזל, לפעמים כפולה, ודלת ברזל, זהו חדר האסירים... החדרים בשביל חולים, נתינים זרים והמתנהגים יפה שונים משאר החדרים בזה שבהם מיטות בשביל כל אסיר".³³⁹

בבית הסוהר בעכו, תאר אליאס גילנר, זכו האסירים הפוליטים היהודים למתחם מבודד משלהם:

"החדר המרכזי שלנו היה אולם גדול, חשוך, מעופש ולו תקרה גבוהה ומקומרת ורצפת אבן חומה ומחוספסת. הרהיטים היו שולחן עץ ארוך, ספסלים ארוכים ומנורת נפט קטנה... שישה פתחים בלי דלתות הוליכו לשישה חדרים, שבחמישה מהם היו חורים מסורגים בצורת אשנבים אלא שלא היו להם מסגרות. החדר השישי, בדומה לאולם המרכזי, היה בלי חלונות. גבוה מעלינו יכולנו לראות עקבות של קני עטלפים וינשופים, ולא חסרו גם חרקים ושרצים. אך לעומת בור-הכלא שלנו במוסקובה, היה המבצר "ארמון". הקטן שבחדרים הוקצה לז'בוטינסקי. שני החדרים אחריו בגודלם שימשו האחד מטבח והשני חדר רחצה".³⁴⁰

באופן שונה מאוד תאר האסיר צלאח אל צפאדי את התאים בבית הסוהר בעכו:

"בכל חדר מחדרי בית הסוהר לנים מארבעים עד חמישים אסירים ולכל אחד ניתן מזרן ושמיכה קטנה, או לכל שלושה אנשים שני מזרונים ושמיכה אחת גדולה ואחת קטנה... בלילה מעמידים בקצה החדר שני פחים ושני דליים המשמשים

³³⁷ אריה אלקלעי, פגישתנו הראשונה עם הבריטים בארץ, עמודים 55-56.

³³⁸ שם, עמודים 56-58.

³³⁹ ז.כ, 'בית הסוהר בירושלים-סדריו ומנהגיו', הארץ, 22 אוגוסט 1924.

³⁴⁰ Elias Gilner, War and Hope, 386.

לאסירים לעשיית צרכיהם, כי אסור לאסיר לצאת מהחדר בלילה. אפשר לשער איזה ריח רע ישנו שם בלילה".³⁴¹

ב-6.5 שירותים ומקלחות

השירותים נמצאו מחוץ לתאי האסירים. לאחר ספירת הבוקר ובמהלך היום הוצאו האסירים לשירותים. בתאים הוחזק דלי לצרכים (קרדל).³⁴² השירותים בבית הסוהר בירושלים היו משותפים לסגל ולאסירים.³⁴³ גם מקלחות לא היו בתאי האסירים. אליאס גילנר, שתאר את המקלחת במסגרת תהליך הקבלה לבית הסוהר, כתב כי המים במקלחת גרמו לאסירים להרגיש יותר מלוכלכים מאשר לפניה.³⁴⁴

ב-6.6 ניקיון בתי הסוהר והאסירים

בפקודת בתי הסוהר 1921 לא הייתה התייחסות ישירה לנושא הניקיון והסניטציה בבית הסוהר, מעבר לבריאות באופן כללי. תקנות בתי הסוהר 1925 התייחסו בהרחבה לניקיון בית הסוהר, האסירים ובגדיהם. האחריות הכוללת של ניקיון בית הסוהר הוטלה על הכלאי. הוא נדרש "לבקר בכל יום כל חלק מחלקי בית הסוהר ולראות שהכל נקי" (סעיף 22). אסיר צריך היה לעבור רחצה וחיטוי עם קבלתו לבית הסוהר (סעיף 177), לרחוץ אחת לשבוע (סעיף 179) ולקבל בגדי אסיר נקיים ומחוטאים (סעיף 43). בית הסוהר נדרש לנפק לאסירים מגבות וסבון בכמות מספקת (סעיף 180).

שגרת הניקיון הנדרשת כללה ניקיון השירותים באמצעות חומרי חיטוי פעמיים ביום (סעיף 194), טאטוא התאים מדי יום ושטיפתם אחת לשבוע, וסיווד בית הסוהר לפחות פעמיים בשנה (סעיף 185). נדרש לחטא ולסייד תאים שבהם שהו אסירים עם מחלה מדבקת אחרי יציאתם מהתא. על פי התקנות נדרש לכבס את בגדי האסירים אחת לשבוע ואת הסדינים אחת לחודש.

העיתונאי ז.כ. תאר את מצב הניקיון בבית הסוהר בירושלים כך:

³⁴¹ צאלח אל צאפדי, 'בתי הסוהר בארץ ישראל', דאר היום, 12 מאי 1924.

³⁴² אריה אלקלעי, פגישתנו הראשונה עם הבריטים בארץ, עמוד 59.

³⁴³ בינואר 1926 פנה פראו, מפקח בית הסוהר המרכזי בירושלים, לעוזר המפכ"ל וביקש, שיפעל מול מחלקת העבודות הציבוריות על מנת לקדם הקמת שירותי סגל בבית הסוהר. מתוך: אה"מ, תיק 1061/14, 22.11.1926. פראו לעוזר המפכ"ל בנושא שירותים לסגל ולקצינים.

³⁴⁴ Elias Gilner, War and Hope, p. 377.

"הניקיון בבית הוא למופת (אין פלא, הבית כולו אבן וברזל, הנוחים לניקיון, ידיים עובדות יש במידה מספקת. צריך רק שיהיה הרצון לניקיון מצד המשגיחים על הבית, ורצון כזה, כנראה, נמצא אצל ההנהלה הנוכחית). במים קרים יכול האסיר להשתמש לרחצה בכל יום, ובמים חמים – פעם בשבוע. את הבגדים והלבנים מחליפים גם כן פעם בשבוע והם עוברים דרך המכונות לדיונוקציה³⁴⁵ והמכבסה. כאן יש מקום מיוחד לכבס את בגדי החולים".³⁴⁶

האסיר צאלח אלצפדי תאר את מצב הניקיון בבית הסוהר בעכו כך:

"ניקיון החדרים וקרקע בית הסוהר נמצא תמיד במצב מצוין כמעט קדוש, ואולם ניקיון האסירים, למרות שגם הוא נדרש, אילו עמדו לבקרת המפקח הכללי של בתי הסוהר, היה נוכח שרבים מן האסירים ומאלה העצורים שם למשפט, הם במצב בלתי רצוי כלל. במה שנוגע לתלבושת וגדול שיער הראש והזקן, וחוסר ניקיון הגוף, עד שנדמה כאילו הם שבויי מלחמה או משוכני מדבריות, כי אוסרים עליהם את השימוש בבורית ובמגבת, ובכלי התגלחת ושאר המכשירים הדרושים לניקיון, התלויים בהנהלת בית הסוהר".³⁴⁷

ב-6.7 רפואה ובריאות האסירים

האסירים קיבלו טיפול רפואי במתקן הכליאה ובמידת הצורך פונו לבית חולים. אסירים חולים במחלות מדבקות הופרדו בבית הסוהר. אסירים חולי רוח הוחזקו באגף מיוחד בבית הסוהר המרכזי בעכו החל מהקמתו בשנת 1924. פקודת הממשל הצבאי 1918 קבעה כי כל בתי הסוהר יבוקרו אחת ליום על ידי רופא של הממשל או מטעמו על מנת לבדוק את החולים, לערוך סידורים לאשפוז במידת הצורך, לבדוק את הסניטציה ואת החיטוי של כל האסירים, ולדווח על תלונות על לתזונה לממונים.³⁴⁸

פקודת בתי הסוהר 1921 הבהירה את חשיבותם ומעמדם של הרופאים. כבר בסעיף השלישי בפקודה נקבע כי מנהל ביטחון העם יכול למנות מפקדי בתי סוהר, ושלכל בית סוהר יסופח רופא (Medical Officer). מנהל ביטחון העם נדרש להסדיר את הטיפול הרפואי יחד עם מחלקת הבריאות לרבות אבחון מחלות בקרב האסירים, הפרדת אסירים חולים והטיפול בהם. רופא

³⁴⁵ ככל הנראה חיטוי.

³⁴⁶ ז.כ., 'בית הסוהר בירושלים-סדריו ומנהגיו', הארץ, 22 אוגוסט 1924.

³⁴⁷ צאלח אלצפדי, 'בתי הסוהר בארץ ישראל', דבר היום, 1 מאי 1924.

³⁴⁸ Occupied Enemy Territory Administration Headquarter, O.E.T.A Standing order and General Instructions, p.52.

בכיר, כמו שופט מחוזי, הוסמך לבקר בכל עת בכל בית סוהר שבשטח המחוז שבו הוא פעל ולהעביר את רשמיו למנהל ביטחון הציבור.

תקנות בתי הסוהר 1925 (סעיף 16) קבעו כי יש לאשר מבחינה רפואית כל תא שבו שוהים אסירים ולהמציא תעודה מתאימה המאשרת את התא ומגדירה את מספר האסירים המירבי המותרים להחזקה בתא.

לפי התקנות, רופא, שמונה על ידי מנהל מחלקת הבריאות, היה צריך לבקר בבית הסוהר לפחות אחת לשבוע, ובמידת הצורך יותר. הרופא נדרש לבקר מידי יום את האסירים בתאי העונשין, ולבדוק כל אסיר שהתקבל לבית הסוהר. היה עליו לערוך ביקורת יחד עם מנהל בית הסוהר ולבדוק את הניקיון, טיב המזון, כמות וטיב המים, האוורור, בגדי האסירים וכלי המיטה. הרופא נדרש לאבחן חולי רוח ולהעבירם לאגף מיוחד, שם יטופלו בהתאם לכללים. הרופא הוסמך להורות על העברתו של כל אסיר לבית חולים ממשלתי, להורות על הקלות בהעסקת אסירי עבודה או בהעסקת כל אסיר, ולקבוע את כשירותם של אסירי עבודה לשאת בעונשם. הרופא צריך היה לאשר כי כל אסיר המיועד להעברה בין בתי הסוהר כשיר לכך מבחינה רפואית (סעיף 249).

הרופא נדרש לאשר את כשירותו הרפואית של אסיר שנדון לעונשי גוף לשאת את העונש, ולהיות נוכח בעת הוצאות להורג. הרופא נדרש לתעד את כל האמור בעניין בריאות בבית הסוהר ביומנים המתאימים. הייתה אף אפשרות לשחרור אסיר מטעמי בריאות על פי המלצת הרופא.

התקנות קבעו גם את תפקידו של הסניטר. היה עליו להתייבב למשמרתו בשעה 06:00 בבוקר ולהשתחרר לאחר שקיבלו האסירים את ארוחתם האחרונה (בשעה 16:30). הוא היה אחראי לניקיון חדרי החולים ולבית המרקחת, ולרחצת החולים בימים ובשעות שקבע הרופא.

התקנות קבעו את השגרה הסניטרית בבית הסוהר. כל אסיר שהתקבל לבית הסוהר היה אמור להתקלח, ולעבור בדיקת רופא עם הגיעו או בסמוך לכך. אסיר נדרש להתקלח אחת לשבוע ולהסתפר (תספורת לאסירה הייתה מותנית בהסכמתה, על פי הוראת רופא, או במקרה של כינים או לכלוך). על פי התקנות נדרש להתקין בבית סוהר חדר חולים.

הרפואה הייתה למרכיב מרכזי בניהול בתי הסוהר בהודו ומצרים ברבע האחרון של המאה ה-19 ואילך. בהודו הפכה בריאות האסיר ליעד מרכזי של בתי הסוהר ובייחוד מניעת תמותה ותחלואה, יותר מאשר הרתעה או שיקום, לאחר שבמחצית הראשונה של המאה ה-19 רמת התחלואה והתמותה בבתי הסוהר הייתה גבוהה מאוד. חלק ניכר ממנהלי בתי הסוהר היו רופאים.

הבריאות (ולא שיקום או הרתעה) הפכה למדד הקולוניאלי העיקרי לרמת בית הסוהר.³⁴⁹ מערכת הכליאה המצרית תחת הבריטים הושפעה במידה רבה מהמערכת בהודו. ראש מחלקת בתי הסוהר הבריטי הראשון במצרים, לאחר ההשתלטות הבריטית בשנת 1882 היה הרופא הנרי קרוקשנק (Henry Crookshank) שהגיע מהודו, וכך גם מחליפו.³⁵⁰

הבריאות בבתי הסוהר טופלה הן ברמת בית הסוהר במסגרת אחריותו והן ברמת מערכת הכליאה והממשקים עם מחלקת הבריאות וגופי הממשל האחרים.

אריה אלקלעי תאר את תהליך הקבלה לבית הסוהר בירושלים אשר במהלכו נבדקו האסירים על ידי רופא.³⁵¹ הד"ר פאוזי אבאלא אפנדי, רופא בית סוהר (לא ברור איזה בית סוהר), העיד במהלך משפטו של אסיר שהגנתו הייתה אי שפיות, כי האסיר נבדק על ידו (בלווי מתורגמן) בבית הסוהר, ולא נמצא בלתי שפוי. כך גם במהלך ביקוריו מדי יום בבית הסוהר.³⁵²

העיתונאי ז.כ. התייחס לעניין הבריאות בבית הסוהר בירושלים:

"ישנם...חדרים מיוחדים בשביל חולים במחלות קלות (את החולים במחלות קשות שולחים לבית החולים הממשלתי). בשביל מוכי שחפת, מוכי שגעון... וחדר בשביל זקנים וחלשים".³⁵³

בבית הסוהר המרכזי בירושלים פעלה מרפאה ובה 14 מיטות, בגדים למאושפזים, ואמצעים רפואיים שונים.³⁵⁴

בשנת 1923 נפטרו 19 אסירים, מתוכם 13 אסירים מבית הסוהר המרכזי עכו (סיבת המוות לא ידועה) ו-6 אסירים מבית הסוהר המרכזי ירושלים שנפטרו משחפת בבית החולים שבו אושפזו. הבריטים הקימו ועדת בדיקה, נקטו צעדי מנע בבתי הסוהר, והחלו עבודות להקמת אגף בידוד מיוחד בבית סוהר עכו. בשנת 1924 סיימה הוועדה לבדיקת תנאי הכליאה את עבודתה והמליצה לשפר את הביגוד ותנאי הלינה, לאוורר את תאי האסירים, לשפר את הסדרי הרחצה והחיטוי ולהימנע מצפיפות יתר. על פי הדו"ח השנתי המלצות רבות יושמו (לא מפורט אילו ובאיזה אופן).

³⁴⁹ David Arnold, 'India: The Contested Prison', in: Frank Dikotter and Ian Brown (eds), *Cultures of Confinement*, p.166.

³⁵⁰ Anthony Gorman, 'Regulation, Reform and Resistance in the Middle Eastern Prisons', in: Frank Dikotter and Ian Brown (eds), *Cultures of Confinement*, pp.102-104.

³⁵¹ אריה אלקלעי, פגישתנו הראשונה עם הבריטים בארץ, עמודים 59-63.

³⁵² 'משפטו של הרשהורן', דאר היום, 23 בפברואר 1925.

³⁵³ ז.כ., 'בית הסוהר בירושלים-סדריו ומנהגיו', הארץ, 24 אוגוסט 1924.

³⁵⁴ אה"מ, תיק מ-6559/26. מפקד בית הסוהר היה חתום באופן אישי על הציוד המרפאה.

בנוסף, הוקם בית חולים מיוחד לאסירים חולי שחפת בבית הסוהר בעכו עם יכולת קליטה של 24 חולים. במהלך שנת 1924 קיבלו 15 אסירים טיפול במסגרת זו.³⁵⁵

ב-7 רווחה ושיקום

פעולות הרווחה והשיקום הן כלל הפעולות המתקיימות במתקן הכליאה (בין אם ביוזמתו ובאחריותו ובין אם ביוזמת האסירים) אשר תומכות ברווחה הנפשית והגופנית של האסיר, ואינן חיוניות לקיומו הפיסי הביולוגי. גבולותיה של פעילות זו עמומים (בייחוד בהקשר של המזון הניתן לאסירים).³⁵⁶

בפקודת הממשל הצבאי 1918 אין התייחסות לסוגייה כלל. בפקודת בתי הסוהר 1921 ההתייחסות היחידה והעקיפה לעניין היא הקביעה כי המפקח הכללי יתקין תקנות בעניין סיפוק צרכיהם הרוחניים של האסירים [תקנה 12 (1) ה].

תקנות בתי הסוהר 1925 לא התייחסו באופן כללי לרווחה או לשיקום, ולא הטילו אחריות על אחד מבעלי התפקידים בעניין זה. התקנות הסדירו את הפעילות **בהיבטים** שונים של רווחת האסיר ושיקומו ובכלל זה מכתבים, ביקורים, ושירותי דת בבית הסוהר.

אחד ממקורות הרווחה של האסירים בתקופה זו היה הקשר עם העולם שמחוץ לבית הסוהר באמצעות ביקורי האסירים בבית הסוהר ובאמצעות שליחה וקבלה של מכתבים.

תקנות בתי הסוהר 1925 (264-266) קבעו כי צרכי נייר וכתביה יסופקו על ידי בית הסוהר במידה הנראית למפקח. ככלל, עצור היה זכאי לשלוח ולקבל מכתבים ללא הגבלה. המכתבים היו אמורים להיבדק על ידי מפקח בית הסוהר ומי מטעמו, ולעבור לנמענים במידה ולא נמצאה סיבה למנוע זאת. מכתבים לעורך דין היו אמורים להימסר ללא בדיקה. אסיר שהורשע לא היה זכאי לקבל ולשלוח מכתבים אלא אם עברו שלושה חודשים מיום מעצרו. אז היה רשאי לשלוח ולקבל מכתב אחד, או לקבל ביקור. לאחר מכן הוא יכול היה לקבל ביקור או לשלוח ולקבל מכתב אחד על כל 480 ציונים. מפקח בית הסוהר הוסמך לאשר לאסיר לשלוח מכתב מיוחד בנסיבות

³⁵⁵ The Colonial Office, Palestine – Report on Palestine Administration 1923, p.32, The Colonial Office, Report by His Britannic Majesty's Government on the Administration Under Mandate of Palestine and Transjordan 1924, p.34.

³⁵⁶ ראו לדוגמה סקירת סוגי השיקום אצל נתנאל דגן, 'שיקום בגזירת הדין – בין ריפוי, תיקון מוסרי ורווחה', בתוך: מרים נאור (טרם פורסם) גם הגבולות בין הרווחה והשיקום עמומים ונתונים במחלוקת. מחקר זה הוא היסטורי בייסודו, ולכן אינו מבקש לפסוק בעניין, אלא להציג את הנתונים ההיסטוריים, בתוך הקשרם הארגוני.

של מות בן משפחה, על מנת לתת הוראות בנוגע לעסקיו, או על מנת לסדר לעצמו עבודה כששתחרר. לפני העברה מבית הסוהר היה זכאי כל אסיר לשלוח מכתב או לקבל ביקור.

האסיר צאלח אלצפדי תאר את עניין המכתבים בבית הסוהר בעכו:

"אסור לאסירים לכתוב מכתבים בעצם ידם אל קרוביהם גם אם הם יודעים לקרוא ולכתוב, וכל הכתיבה צריכה להיות באמצעות קצין המשטרה המיוחד לכך. הוא מבקר בכל יום השני לשבוע את האסירים ושואל אותם מה הם רוצים להודיע לקרוביהם, והקצין כותב את הדברים בעצם ידו וחותרם בשם השולח. ואם הורשה לאסיר לכתוב ביוצא מן הכלל אינו מעז לכתוב דבר מה על מצבו, כי מכתבו יובא בפני מבקר מיוחד בטרם ישלח. כמו כן, המכתבים שהאסירים מקבלים מן החוץ נבדקים בתחילה על ידי המפקד או על ידי אחד מן הפקידים שבמשרד, ומרשים לבעלי המכתבים לקרוא אותם ואחר כך הם נשמרים במשרד ההנהלה. מצב זה מזכיר את המצב בימי המלחמה והשלטון הצבאי ועל כן אין איש מעז לכתוב דבר מה ממצבו ודרכי חייו".³⁵⁷

עצורים היו זכאים לקבל ביקור אחת לשבוע ביום המנוחה שלהם למשך רבע שעה ובהשתתפות שני מבקרים. אסיר שהורשע ומשך מאסרו הוא מעל שנה היה זכאי לביקור כל שישה חודשים בתנאי שהתנהגותו הייתה טובה. הביקורים נועדו להיערך בימים שישי, שבת וראשון בין השעות 10:00 – 12:00 ובין 14:00 – 16:00. למפקח בית הסוהר הייתה סמכות לצמצם את משך הביקור או להאריכו. אישור הביקור אמור היה להתקבל בכתב מאת מפקח בית הסוהר. המבקר והאסיר אמורים היו להימנע ממגע במהלך הביקור.

הביקורים שימשו גם כתמריץ להתנהגות טובה ובכך כאמצעי שליטה (סעיפים 284-285). מפקח בית הסוהר היה זכאי להתיר לאסיר לקבל ביקור אחת לחודש אם התנהגותו טובה. לחלופין, יכול היה לשלול מאסיר ביקור למשך שנה מיום ביצוע עבירה חמורה.

בבית המעצר בקישלה, על פי אריה אלקלעי, לא נערכו ביקורים באופן "רשמי". אולם בשל מיקומו חלון בית המעצר פנה לרחוב ודרכו ניתן היה לתקשר:

"יום יום באים אורחים לבקר. עומדים הם למטה, הרחק מחלונות המבצר ומחליפים אותות ורמזים עם החברים... יותר מכל רבו הצעירות הבאות לפקוד את אסירי ההגנה. מסתמא כי בחוריהן נמצאים כאן בין העצורים. הן נושאות בידיהן צרורות פרחים ססגוניים, מושיטות אותם כלפי שאהבה נפשן, ומגדילות בכך

³⁵⁷ צאלח אל צפדי, 'בתי הסוהר בארץ ישראל', דאר היום, 12 מאי 1924.

געגועים. הן מעלות זכר העולם היפה שמחוץ ל"קלבוש" ובלב ידידיהן צפיה לאושר ולעדנים שבכנפיהן".³⁵⁸

הביקורים אצל ז'בוטינסקי בבית הסוהר בירושלים ובעכו היו רבים. ביקרו אותו באופן אישי נציגי ציבור רבים. הוא אף הלך בפני קרוב משפחתו כי:

"ביקור אצלי נהיה עניין של אופנה בחוגי החברה בארץ".³⁵⁹

אשתו, יענה, ביקרה אותו מדי יום בבית הסוהר בעכו ואף עברה להתגורר בחיפה לצורך כך.³⁶⁰ כך תאר אליאס גילנר את ביקוריה:

"She also devoted some of her time to us and became our angel of mercy. If anybody required some small article, she brought it; if anyone needed a shirt or a sweater mended, she did that, too".³⁶¹

אין בנמצא דיווחים על ביקורים אצל שאר האסירים.

טיול בחצר בית הסוהר היה חלק מהשגרה היומית של האסירים בבית הסוהר. האסירים הוצאו לחצר פעמיים ביום. הנושא לא נכלל בתקנות בתי הסוהר 1925 אלא, במרומז. על פי התקנות אחד מתפקידי הסוהר הראשי הוא לדאוג לכך שהאסירים יעשו תרגילי גוף יום יום תחת כיפת השמיים. (תקנה 53), פרט לאסירים שנדונו למוות וגזר הדין שלהם אושר (תקנה 294).

אלקלעי תאר את פעילות הספורט בחצר בית הסוהר:

"משהגיעה השעה המיועדת הוצאו האסירים דרך פשפש לחצר קטנה שחומותיה וביצוריה במרומים...מסתדרים להתעלות. כפטירות מפוזרות על פני החצר נראות הכפות על ראשי המתעמלים. מראה אחד לכל, כדרך חברי אגודת ספורט יוצאים לחלוץ עצמות. ו"הוא" [ז'בוטינסקי, ע.ש.] המעמל. עומד בכפתו המחודדת על ראשו ומפקד נמרצות: מריצם ומטלטלם, הלך ושוב ומתוך כך מחייה את אברי הגוף, שהחלו שוכחים כמעט את תפקידם מבלי יכולת להשתמש בהם בשטח הכלוב הזעיר".³⁶²

³⁵⁸ אריה אלקלעי, פגישתנו הראשונה עם האנגלים בארץ, עמוד 39.

³⁵⁹ שמואל כץ, ז'בו, עמוד 416.

³⁶⁰ שם, עמוד 415.

³⁶¹ Elias Gilner, War and Hope, p.388.

³⁶² אריה אלקלעי, פגישתנו הראשונה עם הבריטים בארץ, עמוד 66.

בבית הסוהר בעכו שימשה חצר בית הסוהר גם כמקום מפגש עם מבקרים. שם נפגש העיתונאי ק.ל. סילמן עם האסירים³⁶³.

דת הייתה חלק מזכויות האסירים. הדת לא נזכרה בפקודת הממשל הצבאי 1918 ובפקודת בתי הסוהר 1921 הופיעה רק במרומז. על המפקח הכללי לתקן תקנות בעניין סיפוק צרכיהם הרוחניים של האסירים" [תקנה 12 (1)]. תקנות בתי הסוהר 1925 (256-258) קבעו כי במידת האפשר יוקצה חדר או מקום בבית הסוהר לצרכי דת, וכי כהני דת מוסלמים, נוצרים, יהודים, ובני דתות אחרות יורשו לבקר בבית הסוהר את האסירים לאחר שקיבלו הרשאה מאת המפקח הכללי. האסירים שחפצו בכך יכלו לקבל שיעורי דת. כהן הדת יכול היה להיפגש עם האסיר המוצא להורג לפני הביצוע ואף להיות נוכח בהוצאה להורג עצמה (תקנה 301 ב).

העיתונאי ז.כ. התייחס לנושא בכתבתו:

"פעמיים בשבוע בא לבית הסוהר מטעם הועדה המושלמית שיך-חזן, המתפלל עם האסירים כשעה תפילה בציבור. באים לבית האסורים גם כן לשם תפילה כהן קתולי ופרוטסטנטי ובזמן האחרון נשלח מטעם משרד הרבנות חזן יהודי בכל שבת".³⁶⁴

לעצורים הותר לקבל (על חשבונם) ולהחזיק עיתונים, ספרי דת, וספרים ש"המפקח מוצא שהם כשרים וראויים לקריאה" (תקנה 265). חל איסור להכניס ולשחק בבית הסוהר משחקי קובייה, קלפים או משחקים אחרים. (תקנה 351)

האסירים הפוליטיים היהודים (מאירועי 1920) החזיקו וניהלו בבית הסוהר בעכו ספרייה של ממש. בירושלים, לעומת זאת, נתקלו בקשיים. העיתונאי ז.כ. דיווח כי בבית הסוהר בירושלים: "יש אסירים שכשהם פנויים מעבודה הם מעינים בספר".³⁶⁵ אסיר בית הסוהר בעכו צאלח אלצאפדי לא הזכיר בתיאורו המפורט על חיי האסירים קריאה בספרים.³⁶⁶

בתקנות בתי הסוהר 1925, לא נקבעו שיעורים בנושאים שאינם דתיים מטעם בית הסוהר. בתקינת בתי הסוהר לא תוקננו בעלי תפקידים מתאימים. יחד עם זאת, נראה כי חלק מהאסירים ערכו באופן עצמאי הרצאות ושיעורים. בבית הסוהר בירושלים ובעכו נערכו הרצאות של ז'בוטינסקי בהשתתפות האסירים. בבית הסוהר בעכו גם השתתפו בהם אורחים מבחוץ שקיבלו אישור לכך. נושאי ההרצאות היו מגוונים ורבים:

³⁶³ ק.ל. סילמן, 'לעכו', הצפירה 20 יוני 1920.

³⁶⁴ ז.כ. 'בית הסוהר בירושלים-סדריו ומנהגיו', הארץ, 24 אוגוסט 1924.

³⁶⁵ שם, שם.

³⁶⁶ צאלח אל צפדי, 'בתי הסוהר בארץ ישראל', דאר היום, 12 מאי 1924.

"מענייני דיומא על "תורת הפשע" ועל השיטות החדשות האומרות שאין להעניש את הפושע, אלא לחנכו; על הפושעים מבטן ומלידה ועל הניסיונות שנעשו להושיבם על איים בודדים", "על אירלנד והשין פיין, על השחורים באמריקה, על הרצל ועל אחד העם, ועוד".³⁶⁷

על השפעת ההרצאות על האסירים כתב אלקלעי:

"... החברים שתו בצמא את דבריו ומתוך כך סופק להם חומר רב כדי להעסיק את מחשבתם. מה משכו את הלב סיפוריו ושיחותיו! אילו המשיך כל השלוש שנים שהוטל על החבריא לעשות כאן, נעימה הייתה אז הישיבה בבית הכלא, ולא לבטלה היו מוציאים זמנם פה. משפתח פיו להרצות, כאילו הסיחו מליבם את המחשבה שהם יישבו בבית הכלא וכאילו הם מסבים ליד שולחנות באולם מפואר באוניברסיטה וקונים חכמה ודעת".³⁶⁸

סיגריות נתפשו על ידי האסירים כפריט חיוני. אולם תקנות בתי הסוהר 1925 אסרו על אסירים לעשן בבית הסוהר, והגבילו את סגל המתקן (סעיף 124). יחד עם זאת, האסירים בבית הסוהר בהחלט עישנו. כך לדוגמה סיפר אלקלעי:

"דום!" נשמעת פקודה נמרצת מבחוץ על יד החלון. המשמר מתחלף. "החששים", אוהבי העשן, מצאו את הרגע הזה מתאים להפיק זממם. בשום אופן לא יוכלו להינזר מן העשן. מתכנסים להם שנים-שלושה חברים תחת סגין אחד ומוצצים לפי התור, כל אחד שתי מציצות. אך מה היא סיגריה אחת לשלושה גברים? כמוה כאין!... החברים, שאין להם ענין בעישון, רוגזים קמעא וחרדים על הפרת משמעת זו... אולם אי אפשר להתאפק".³⁶⁹

³⁶⁷ אריה אלקלעי, פגישתנו הראשונה עם הבריטים בארץ, עמודים 64, 82, 83.

³⁶⁸ שם, עמוד 64.

³⁶⁹ שם, עמודים 57-58.

סיכום

מערכת הכליאה בפלשתינה (א"י) המנדטורית הוקמה בהדרגה כחלק מהמשטרה האזרחית. פריסת מערכת הכליאה תאמה למבנה האדמיניסטרטיבי העות'מאני, שנשמר במסגרת מדיניות הסטאטוס קוו של הממשל הצבאי. הבריטים המשיכו להשתמש במתקני הכליאה בירושלים, עכו, יפו, טבריה ומקומות נוספים. חלק מתנאי הכליאה, ובייחוד הלינה על מזרונים ומחצלות נותרו זהים למתקני הכליאה העות'מאנים. נעשה גם שימוש במושגים עות'מאנים שהיו שגורים בשיח במתקני הכליאה. בכך, בדומה למשטרה, מערכת המשפט, והאדמיניסטרציה, נשמרה במערכת הכליאה המשכיות עם מערכת הכליאה העות'מאנית. עם זאת, עשו הבריטים כמה שינויים מבניים ותפעוליים. העיקריים שבהם היו הפרדת אסירים צעירים ממבוגרים, הקמת מוסד לעבריינים צעירים, העסקת אסירים בעבודה יצרנית בתוך בתי הסוהר ובפלוגות עבודה וניפוק בגדי אסירים.

מערכת הכליאה הוציאה לפועל את העונשים שהוטלו על ידי בית המשפט ובכלל זה: החזקת אסירים במשמורת, עבודות עונשין, מלקות, והוצאה להורג באמצעות תלייה. בנוסף, החזיקה עצורים שנחשדו בעבירות במהלך התהליך המשפטי נגדם ואפשרה את קיומו.

מערכת הכליאה הוקמה ופעלה על פי תפיסת הפעלה סדורה שהתגבשה באנגליה ובאימפריה הבריטית, ובייחוד בהודו ומצרים. פקודות הקבע של הממשל הצבאי קיימו זיקה לנעשה במערכת הכליאה במצרים, אשר ממנה הגיע הכוח שכבש את הארץ. לוטננט קולונל ויטינגהאם מהאדמיניסטרציה של מערכת הכליאה המצרית, סייע להקמת בית הסוהר בירושלים ולקביעת תקנות בית הסוהר, בגדי האסירים, ועוד. מבנה מערכת הכליאה דמה למבנה במצרים ובהודו. גם הדגש הרב שהושם על הרפואה והסניטציה דמה למקובל באימפריה הבריטית. תקנות בתי הסוהר שפורסמו בשנת 1925 גובשו בהתייעצות עם גורמים במשרד המושבות ומשרד הפנים הבריטי, שימרו דמיון רב, ולעיתים אף נוסחו באופן זהה, לתקנות בתי הסוהר באנגליה. המבנה,

הארגון, תפיסת ההפעלה של המערכת, ואופן **הפעלת מתקן כליאה** - כל אלו היו על פי **המודל האנגלי והאימפריאלי**.

מערכת הכליאה **פעלה במסגרת חקיקה מקומית ואימפריאלית. פקודות הקבע של הממשל הצבאי** הניחו את היסודות הארגוניים של מערכת הכליאה. תקנות בתי הסוהר פורסמו ב- 1 דצמבר 1918. לאחר כינון הממשל האזרחי פורסמה **פקודת בתי הסוהר 1921**, שהגדירה את תפיסת ההפעלה ואת עיקרי הארגון וכללי ההתנהלות של המערכת. **תקנות בתי הסוהר 1925** הסדירו את כלל הפעילות במתקני הכליאה והשלימו את שלב ההתהוות.

דבר המלך במועצתו 1922 הניח בסיס חוקי לשיתוף פעולה בין מערכות הכליאה המקומיות באימפריה, בהעברת אסירים בין הטריטוריות הבריטיות והקנה לנציב העליון סמכות הגליה וגירוש. בכך **השתלבה** מערכת הכליאה **ברשת כליאה אימפריאלית. הסכמי הסגרה** שנחתמו בין הממשל בפלשתינה (א"י) ובין הארצות בסביבתו הביאו לשיתוף פעולה בין לאומי מחוץ לגבולות האימפריה.

מערכת הכליאה הצטרפה עם הקמתה **לקהילת ידע אימפריאלית** ובמידה מסוימת גם **גלובלית**. פקודות הקבע, ותקנות מערכת הכליאה נקבעו ברוח, בהתאמה, ובהתייעצות עם גורמים מקצועיים באימפריה ובאנגליה, ונציג מטעמה נשלח לכינוס הועידה הבין לאומית לכליאה בלונדון בשנת 1925.

מערכת הכליאה הייתה **חלק אינטגרלי מהממשל** וקיימה קשר תפעולי הדוק עם המשטרה ובתי המשפט. היא קיימה יחסי גומלין עם חלק ממחלקות הממשל, בהובלת המפכ"ל ובעיקר סגנו.

מחלקת העבודות הציבוריות הייתה אחראית על הבינוי והאחזקה של מתקני הכליאה, ובאמצעותה תכנון וביצוע של פרויקטים במתקני הכליאה. במקביל, הקצתה מערכת הכליאה למחלקת העבודות הציבוריות אסירים לעבודות תשתית שונות. הסדרת ענייני משאבים ותקציב והסדרת כללי הפעלת האסירים נקבעו בדרג סגן המפכ"ל וראשי מחלקת העבודות הציבוריות.

מחלקת הבריאות הקצתה רופאים לטובת מערכת הכליאה, ניהלה את בתי החולים הממשלתיים אשר אליהם הועברו אסירים, הוסמכה ונדרשה לאשר מבנים כמתקני כליאה. הרופאים שהועסקו על ידי מערכת הבריאות נדרשו לערוך ביקורות סניטציה במתקני הכליאה ולדווח לממוניהם.

מערכת הכליאה הפעילה שני סוגי מתקני כליאה: בתי סוהר, שכללו את בתי הסוהר המרכזיים בירושלים ועכו ובתי המעצר במחוזות המשטרה, ומחנות כליאה שבהם הוחזקו אסירי עבודה שהועסקו בעבודות תשתית ציבוריות תחת גופי הממשל ומוקמו בסמוך לאתרי העבודה.

בתי הסוהר המרכזיים בעכו ובירושלים, ומתקני הכליאה לעבריינים צעירים היו מסגרות ארציות ופעלו בכפיפות ישירה למפקדת המשטרה. בתי המעצר הוכפפו למחוזות. פלוגות אסירי העבודה היו ככל הנראה חלק מהמערך הארצי והוכפפו למחוזות בשנת 1927.

מערכת הכליאה החזיקה במשמורת אסירים פליליים, אזרחיים ופוליטיים בני שלוש הדתות. רוב האסירים היו ערבים בהתאם לחלוקה הדמוגרפית של האוכלוסייה.

האסירים מוינו על פי קריטריונים פורמאליים של מין, גיל, מעמד משפטי, משך הכליאה, חומרת העבירה, מצב בריאותי, ועל פי קריטריונים בלתי פורמאליים של קבוצת השייכות הלאומית, וסוג העבירה (פוליטית או פלילית). אסירות הופרדו מאסירים וטופלו על ידי סוהרות. צעירים הופרדו מבגירים, וחולים מבריאים. אסירים פוליטיים הופרדו מפלילים ומבני הלאום השני. תנאי הכליאה של האסירים היו בהתאמה לקריטריונים אלו.

סגל מערכת הכליאה הורכב בעיקר מערבים, מעט יהודים, ושכבת פיקוד בריטית קטנה שכללה את מפקחי בתי הסוהר המרכזיים ואת מפקדי המשטרה וסגניהם במחוזות שהיו ממונים על מפקחי מתקני הכליאה בהם. חלק מבעלי התפקידים, כגון מפקח וסגן מפקח בית הסוהר בירושלים, מילאו את תפקידם במשך תקופה ארוכה. הסגל לבש מדים. תנאי השירות של הסגל נתפשו כקשים ושכר הסגל היה נמוך מהשכר במשטרה.

בין הדרג הניהולי והמערכתי במשטרה, ובין הדרג הפיקודי במתקני הכליאה התקיימה חלוקת תפקידים עקרונית. הדרג המערכתי עסק בדיווח, תאום והסדרה של פעילות המערכת מול גורמי וגופי הממשל השונים ובייחוד מחלקת העבודות הציבוריות ומחלקת הבריאות. עיסוק מרכזי היה בתחום הבינוי והתשתיות. בתחום הלוגיסטיקה נערכו מכרזים לרכישה ואספקת מוצרים ושירותים לבתי הסוהר, חוזים עם הספקים שנבחרו, ותשלום עבור שירותיהם. רוב התקציב הוקדש לקיום האסירים ובייחוד לרכישת מזון. בבתי הסוהר הוקצה מזון בהתאם למספר לוחות מזון, חולקו בגדי אסירים לקיץ ולחורף, וניתנו אמצעי לינה שכללו מזרון או מחצלת ושמיות בהתאם לעונות השנה.

מערכת הכליאה שמה **דגש רב על סוגיית הבריאות**. האסירים נבדקו על ידי רופא עם קליטתם בבית הסוהר. בבתי הסוהר המרכזיים הייתה מרפאה, ורופא ביקר בבית הסוהר מעת לעת. אסירים חולים בודדו ולעיתים פונו לבתי חולים ממשלתיים. מחלקה לאסירים חולי רוח הוקמה בבית הסוהר בעכו. סמכויותיו של הרופא היו נרחבות והוא יכול היה לקבוע את כשירותו הרפואית של אסיר לעמוד בעונש מלקות, כשירותו לעבודות, להורות על הקלה בעבודות ולאשר העברת אסירים ממתקן כליאה אחד. רופא בית הסוהר נדרש לפקח על רמת הסניטציה בבית הסוהר. מחלקת הרפואה נדרשה לאשר עקרונית שימוש במבנה לצרכי כליאה ולהתאמתו להחזקת אסירים.

שגרת הפעילות של מתקני הכליאה כללה **יישום העונש** שהוטל על ידי בתי המשפט, **תמיכה בקיום ההליך המשפטי** נגד עצורים, **שליטה** באסירים, **קיום** האסירים והבטחת שלומם, ופעילות **רווחה ושיקום**.

בנוסף עסק הדרג הפיקודי במתקן כליאה **בניהול** כוח אדם, בקרה על הסגל, עבודה שוטפת מול ספקי מזון ומוצרים נוספים לבית הסוהר, אחזקה בסיסית, לוגיסטיקה, וכדומה. כמו כן, תיעוד הנעשה במתקן, ניהול תיקיו, ודיווח על הנעשה בו.

השליטה באסירים למניעת בריחה וקיום שגרת מתקן הכליאה הייתה הפעילות העיקרית במתקני הכליאה. היא התבססה על שילוב של **מכשולים**, פעולות **אבטחה**, והרתעה. פעולות השליטה כללו ספירות, חיפושים, זיהוי אסירים, וקליטת האסירים למתקן הכליאה ומיונם. הרתעת האסירים מבריחה ומביצוע עבירות משמעת התבססה על מערכת **הטבות ועונשים** שגולמה בשיטת **הציונים**, ועל ההבנה שקיימת וודאות גבוהה שניסיון בריחה או בריחה מוצלחת סופם להיכשל.

למרות מאמצי השליטה היו **בריחות** באמצעות במספר שיטות: תקיפה והשתלטות על איש סגל, התגברות על המכשולים הפיסיים (סוגרים, מנעולים, קירות התא ובית הסוהר), התחמקות ממערך האבטחה, או שילוב בין השיטות. המשטרה והממשל הבריטי נתנו מענה לבריחות במהלך הבריחה באמצעות הפעלת כוח רב לרבות שימוש באש חיה. אחרי בריחה שופרו המכשולים, הסוהרים שכשלו טופלו, ונעשה מאמץ לאיתור, תפיסת הבורחים, והענשתם בחומרה.

מערכת הכליאה **אפשרה**, אך לא יזמה וכמעט ולא סיפקה אמצעים, **לפעילות לרווחת האסירים**. עצורים ומורשעים (בעיקר פוליטים ואסירי "טיפול מיוחד") הורשו לקבל מזון ובגדים מחוץ לבית הסוהר, להחזיק ספרים ופריטים נוספים, לאחר שאושרו על ידי בית הסוהר. המערכת אפשרה לאסירים לקיים קשר עם קרוביהם באמצעות מכתבים וביקורים במתקני הכליאה. בית הסוהר אפשר כניסה של אנשי דת לבית הסוהר וקיום פולחן דתי.

ככלל, **לא הייתה במתקני הכליאה פעילות מכוונת לשיקום** אסירים ולא נמצאו ראיות לכוונה שכזו במערכת הכליאה או בבתי הסוהר. עם זאת היו בבתי הסוהר **נהלים שמקורם בתפיסה שיקומית**. שיטת הציונים פותחה באוסטרליה ונפוצה באימפריה לעידוד אסירים להתנהגות טובה בשונה מהתנהגותם הרעה שהכניסה אותם לבית הסוהר. שיטת מיון האסירים התפתחה על מנת למנוע הידרדרות במצבו של האסיר ובכך לאפשר מידה של שיקום. בבתי הסוהר המרכזיים הועסקו בעלי תפקידים שניהלו את בתי המלאכה ואף לימדו את האסירים מיומנות מקצועית,

דבר שנתפש כפעולה בעלת היבט שיקומי. האסירים הורשו לנהל באופן עצמאי הרצאות ומפגשי למידה בנושאים שונים, שאפשרו התפתחות אישית ומקצועית.

ברמה המערכתית פעלו גורמים מוסדיים ברוח תפיסת השיקום כמו בית הספר לעבריינים צעירים, שמנהלו העיד עליו שפעל באופן דומה לבית ספר ופחות לבית סוהר.

מאידך גיסא, מערכת הכליאה לא השקיעה משאבים ותשומת לב מיוחדת גם לעניין הנקם, הגמול וההרתעה, מעבר לעונש שהוטל על ידי בית המשפט. היא התנהלה ברוח התפיסה הבריטית כפי שביטא בבהירות נציב מערכת הכליאה הבריטית באותה עת, אלכסנדר פטרסון:

"Men are sent to prison as a punishment, not for punishment."³⁷⁰

ייעודה המעשי של מערכת הכליאה, היה שליטה, ולא נקם, גמול, הרתעה או שיקום.

מערכת הכליאה התמודדה עם כמה אתגרים מרכזיים. **היעדר מבנים יעודיים לכליאה**, והעלות הגבוהה של בנייתם אילצה את הבריטים להתאים מבנים קיימים לכליאה באופן שלא אפשר רמת שליטה מיטבית ושגרת קיום תומכת לאסירים. **עלות הקיום השוטף** לרבות מזון, לבוש ואמצעי קיום אחרים לאסירים, ושכר לסגל המתקנים הגבילה מאוד את יכולת הממשל להשקיע בשיפור התשתיות.

בבתי הסוהר המרכזיים עלתה התפוסה על הקיבולת כמעט ממועד פתיחתם, ובכך התפתחה בעיית **צפיפות**. הפעולות שננקטו להקלה על הצפיפות היו השימוש בפלוגות עבודה של אסירים ושיכונם מחוץ לבתי הסוהר **במחנות כליאה**, והחל משנת 1922 שימוש **במאסר על תנאי**, דבר שהפחית את מספר האסירים בפועל.

אתגר נוסף עמו התמודדה מערכת הכליאה היה **המאסר הפוליטי והאסירים הפוליטיים**, הערבים והיהודים. עימותים פוליטיים אלימים ב-1920 ו-1921 לוו במעצרים, שיפוט וענישה בהיקף שהלך וגדל לאורך השנים. המעצרים העלו באופן מדי את מצבת האסירים בבתי הסוהר

³⁷⁰ S.K. Ruck (Ed), Paterson on Prisons, p.13

והביאה לכליאת אוכלוסיית אסירים שהצריכה קשב מיוחד מצד בית הסוהר והנהלת מערכת הכליאה. העימותים הפוליטיים בגינם נאסרו האסירים העמידו את סגל בתי הסוהר במצב **נאמנות כפולה** - מתח בין נאמנותם לקבוצת השייכות הלאומית שלהם ובין תפקידם במתקן הכליאה.

תהליך ההתפתחות של מערכת הכליאה היה דו כיווני. 'מלמעלה למטה' באמצעות ידע אימפריאלי , ו'מלמטה למעלה' באמצעות צבירת ניסיון וידע ביישום תפיסת ההפעלה על ידי שכבת פיקוד בריטית קבועה, וכוח אדם ותשתיות מקומיות.

שלב התהוותה של מערכת הכליאה הגיע לכדי סיום בסמוך לסיום תפקידו של הרברט סמואל כנציב עליון ביולי 1925. מבנה המערכת וארגונה, תפיסת ההפעלה שלה, אופן ניהול מתקן כליאה, הבסיס החוקי להפעלתה, **מאפייני המערכת והאתגרים שעמם התמודדה בתקופת התהוותה נותרו במשך כל שנות השלטון הבריטי בארץ.**

נספחים

נספח א' – תמונות

ברוך פנקס, סגן מפקח בית הסוהר בירושלים, ירושלים 1928

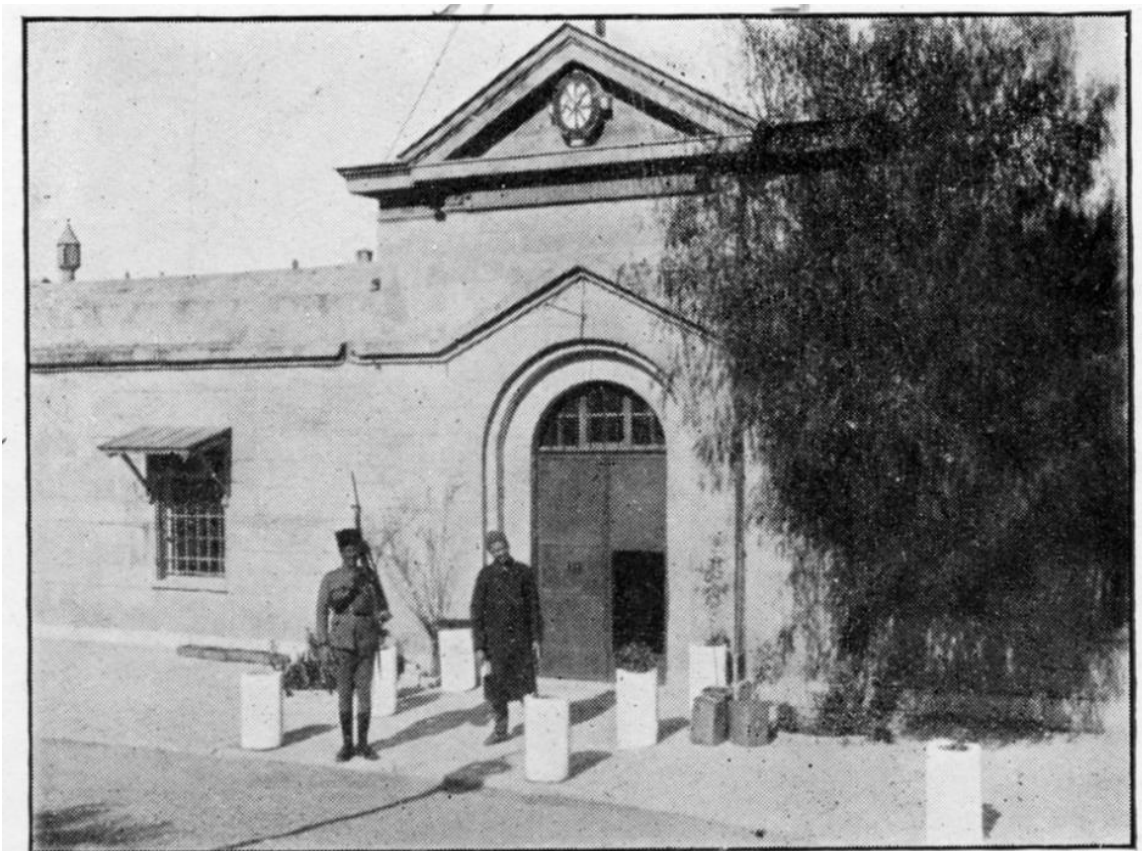
ארכיון המדינה, טס-3026/547.

ברוך פנקס במדי משטרת פלשתינה (א"י)

ארכיונו הפרטי של מרטין היגנס

בית הסוהר המרכזי ובפתחו שוטר חמוש, מגרש הרוסים, ירושלים

ארכיון יד בן צבי YBZ.0146.174, שנת הצילום אינה ידועה

בית הסוהר, מגרש הרוסים, ירושלים, 1934

**אוסף אלכסנדרוביץ', 561-01-09 . מס' מערכת בספרייה הלאומית:
990034159850205171**

תוכנית הגדר המופיעה בתמונה נמצאת בנספח ב'

אבו מודריס ואנשי חילו, בית הסוהר בירושלים

מתוך דוד תדהר, חוטאים וחטאים בארץ ישראל, עמוד 92

ז'בוטינסקי ואסירים נוספים בבית הסוהר בעכו, 1920

ארכיון ז'בוטינסקי תצ-1035

בתמונה ניתן לראות שהאסירים אינם לובשים בגדי אסיר, ושבתא המצולם ישנן מיטות.

ז'בוטינסקי בבית הסוהר בעכו (1920)

הארכיון הציוני, PHPS\1139584

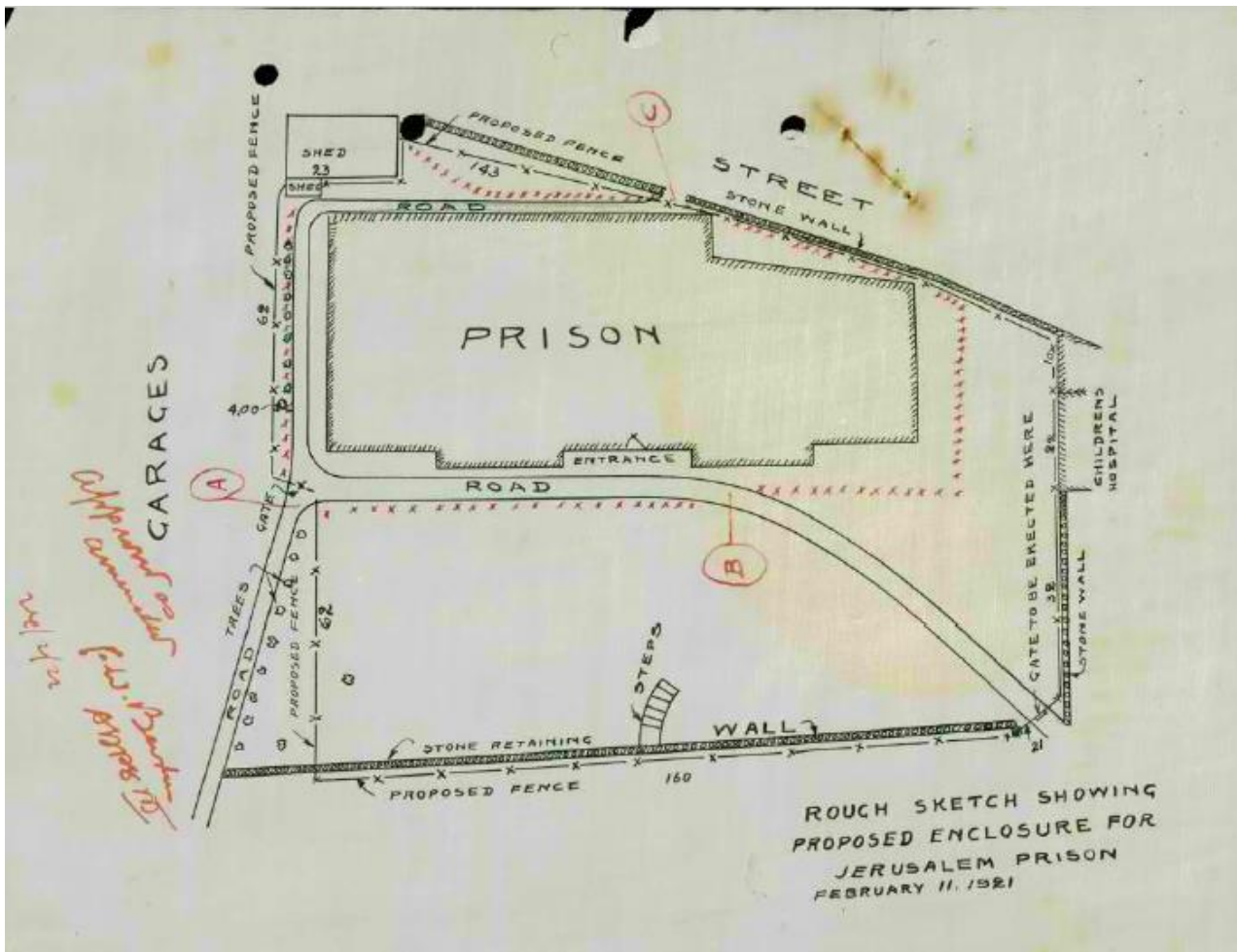
ברקע חצר בית הסוהר בעכו

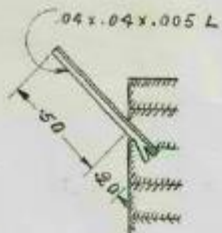
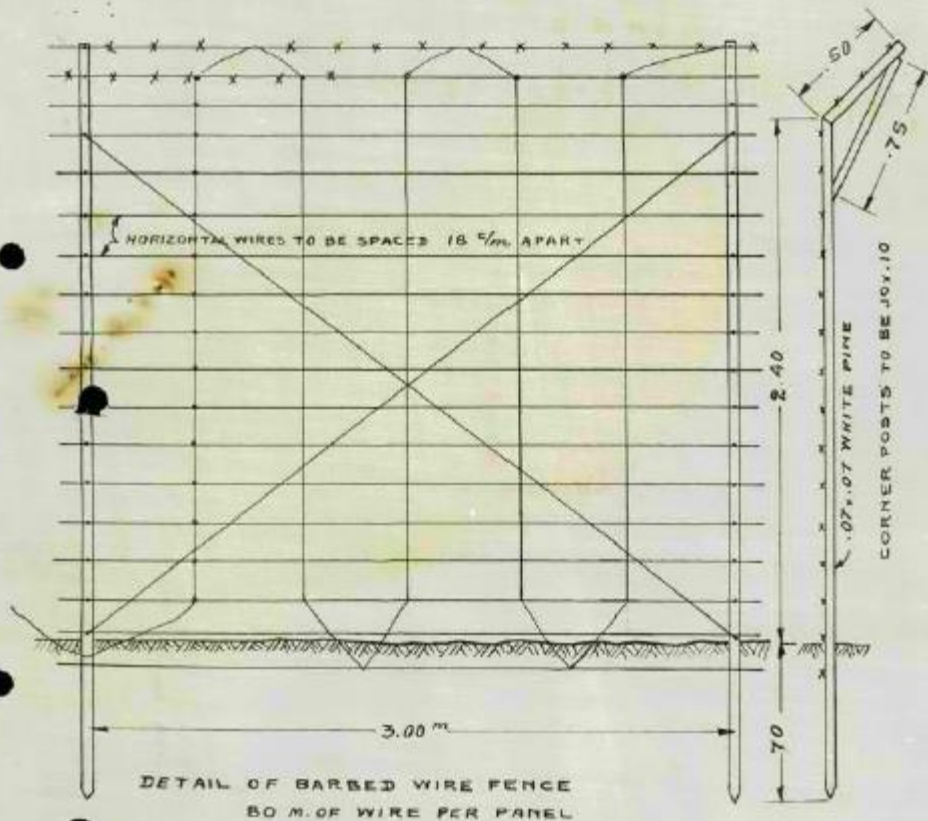
ביקור הנציב העליון בבית הסוהר בעזה

אוסף תצלומים של הרברט ואדווין סמואל. ארכיון המדינה-ISA-Collections ,
SamuelPhotos – 000kqal

ארכיון המדינה, תיק מ-4061/14

DETAIL OF STAY
IN STONE WALL

PUBLIC WORKS DEPT
JERUSALEM
BARBED WIRE FENCE
FOR JERUSALEM PRISON
SCALE: 1 $\frac{1}{4}$ IN. = 25 $\frac{1}{2}$ IN.
FEBRUARY 11, 1921

*Approved
R. Barker
Assoc. Engineer*

נספח ג' - לוחות המזון
לוח המזון מתוך פקודת הממשל הצבאי 1918

SUNDAY — TUESDAY — THURSDAY

Breakfast		Dinner		Supper	
Bread	100 derhems	Bread	100 derhems	Bread	50 derhems
Ducca	1 »	Bisra made from:-		Soup consisting of:-	
		Oil	3 »	Oil	3 derhems
		Beans, ground	36 »	Rice	30 »
		Mint	1 »	Vegetables	24 »
		Melukia	4 »	Onions	2 »
		Onions	2 »	Salt	2 »
		Salt	2 »		

MONDAY — WEDNESDAY — FRIDAY — SATURDAY

Breakfast		Dinner		Supper	
Bread	100 derhems	Bread	100 derhems	Bread	50 derhems
Ducca	1 »	Soup consisting of:-		Soup consisting of:-	
		Oil	3 derhems	Oil	3 derhems
		Beans	30 »	Beans	30 »
		Onions	2 »	Onions	2 »
		Vegetables	12 »	Vegetables	12 »
		Salt	2 »	Salt	2 »

לוחות המזון מתוך תקנות בתי הסוהר 1925 (קובץ דרייטון), תוספת חמישית

הערות	פריט מזון						
	לוח א	לוח ב	לוח ג	בית חולים	חולי קדחת	מזון חלב	מכרים
	משקל (גרם)	משקל (גרם)	משקל (גרם)	משקל (גרם)	משקל (גרם)	משקל (גרם)	משקל (גרם)
	780	780	936	750		450	450
לחם			118				
בשר	בשר (בלי עצמות)	32				100	
	בשר כבש						
	בשר שור			150			
	בשר (בלי עצמות) או בלי מידת שומן גדולה						250
חלב				200	1000-3000	750	150
קטניות	עדשים	75	57	80			
	פולים	75	75				
	פולים טחונים	112					ימים ראשון, שלישי, חמישי
	פולים	188		80			ימים שני, רביעי, שישי, שבת
אורז	94	32	38	100		35	60
תפוחי אדמה							200
ירקות ופירות	ירקות	73		200			
	ירקות או פירות	100	100				
	בצלים	13	13				
	ירקות חיים בלי עלים וקלחים חיצונים וכו' שמן		25				400
שמן	ביסקרה משמן	19					ימים ראשון, שלישי, חמישי
	מרק שמן	19					ימים שני, רביעי, שישי, שבת
	שמן זית			20		20	
תבלינים	נענע	4					
	מולוכיה	13					
	מלח	13	13	20		5	15
	דוקא	4	4				
	פלפל	0.25	0.25	0.25		0.1	0.25
	חטאה			15			
	סוכר			30		50	60
							20
תה							

הערות ללוח המזון (מתוך התקנות)

היום השלישי וביום השישי נותנין נוסף על המנות הנ"ל גם 88 גרם של ירקות בלתי מבושלים לאסירים שנקבעו להם מזונות עפ"י דרגה ב' וג'.

לאסירי הדרגה השלישית ינתן בשר כל יום.

אסירים שהעסיקום בעבודה רגילה או קלה, מרבים במזונותיהם ונותנין להם מזונות עפ"י דרגה ב'. לאסירים העובדים אין שיעור השומן והפרוטי שבדרגת המזון א' מספיק.

אסיר שבדרגה א' יוכל הרופא להמליץ עליו שיקבל מזון עפ"י דרגה ב' מטעמי בריאות רופפת.

בדרגה ג' רשומה דרגת המזון לאסירים העובדים עבודת פרך.

דרגת המזון לחולים תהא דרגת המזון של בית החולים מסוג ג'.

בין הראשון לנובמבר וה-31 למרץ ינתן לכל האסירים מזון לא פחות מבדרגה ב'. (תקנות מיום 26.1.26)

לנשים וילדים מבני חמש עשרה ולמטה שלא נקבעה בשבילים דרגה מיוחדת ע"י רופא בית הסוהר-מותר להפחית את הלחם בדרגה א' וב' עד כדי 200 דרהם (המידה השונה מופיעה במקור. ע.ש.) ילדים למטה מבני 15 שנה יקבלו מנות מזון לפי גילם עפ"י הצעת הרופא הממשלתי.

ביבליוגרפיה

ארכיונים

הארכיון הלאומי הבריטי (The National Archive, מסומל כ-PRO)

ארכיון סנט אנתוני קולג' (Middle East Center Archive, מסומל כ- MECA)

ארכיון מרטין היגינס (פרטי)

ארכיון ז'בוטינסקי

ארכיון יד בן צבי

ארכיון המדינה (אה"מ)

הארכיון הציוני המרכזי

פרסומים רשמיים של הממשלה הבריטית והממשל בפלשתינה (א"י)

A Survey of Palestine, 1946

Foreign Jurisdiction Act 1890

Government of Palestine, Palestine Administration July 1920 – June 1921

Government of Palestine, Palestine Administration July 1920 – December 1921

Juvenile Offenders Ordinance 1918

Manual of Military Law, War office 1914

Occupied Enemy Territory Administration Headquarter, O.E.T.A Standing order and General Instructions

Occupied Enemy Territory Administration (O.E.T.A South), Estimates of Receipts and Expenditure For the year 1918-1919

Occupied Enemy Territory Administration South, Estimates of Receipts and Expenditure For the year 1919-1920

Official Gazette (O.E.T.A south), No 2, 1 august 1919

Official Gazette (O.E.T.A south), No 9, 1 September 1920

The Colonial Prisoners Act 1884

The Colonial Office, Palestine, Report on Palestine Administration 1922

The Colonial Office, Palestine, Report on Palestine Administration 1923

The Colonial Office, Report by His Britannic Majesty's Government on the Administration Under Mandate of Palestine and Transjordan 1924

The Colonial Office, Report by His Britannic Majesty's Government on the Administration Under Mandate of Palestine and Transjordan 1925

The Palestine Handbook, 1922

The Palestine Police Force, Administrative Report 1933

The Palestine Police Force, Administrative Report 1936

The Palestine Police Force, Administrative Report 1937

The Palestine Police Force, Administrative Report 1941

Young Offenders Ordinance 1922

עיתון רשמי , גיליון 78 מ-1 נובמבר 1922

דו"ח הייקראפט (נוסח עברי)

פקודת המשטרה 1921 (מתוך העיתון הרשמי, גיליון 39, מרץ 1921)

פקודת בתי הסוהר 1921 (מתוך קובץ ברייטון)

תקנות בתי הסוהר 1925 (מתוך קובץ ברייטון)

פקודת המשטרה 1926 (מתוך העיתון הרשמי, גיליון 160, 1 אפריל 1926)

עדויות

אפשטיין, אליהו, ארכיון ז'בוטינסקי תיק כ-10/11

ראיונות

ראיון עם מרטין היגינס, (בנו של מייקל היגינס, מפקד מחנה מזרעה ומחנה לטרון), צ'לטנהאם, אנגליה 26 יולי 2019.

יומנים, ספרי זיכרונות

- אל סככיני, ח'ליל, כזה אני רבתי!, מבשרת ציון: צבעונים, 2007
- אלקלעי, אריה, פגישתנו הראשונה עם הבריטים בארץ, ירושלים: במערכה, 1976
- בר, עזיז, מודיעין וריגול בסוריה לבנון וארץ ישראל במלחמת העולם
- בלקינד, איתן, כך זה היה, ישראל: משרד הביטחון, 1979
- בני משפחת ארליך (קובץ לזכרה של דבשה ארליך), דבש מסלע, תל אביב: הוצאת משפחת ארליך, תשכ"ה
- בן-צבי, יצחק, זיכרונות ורשומות, ירושלים: יד יצחק בן צבי, תשכ"ו
- דוף, דוגלס, אביר הגליל, ירושלים: אריאל ו-ת"א: מכון אבשלום, 2002
- ז'בוטינסקי, זאב, כתבים (אבטוביוגרפיה), ירושלים: ערי ז'בוטינסקי בע"מ, תש"ז
- מרדכי, יגאל, עלי אוכף, ישראל: מערכות, 1980
- קונטרס, הוצאה עצמית, 1921
- סטורס רולנד, זיכרונות, תל אביב: מצפה, תרצ"ח
- פרומקין, גד, דרך שופט בירושלים, תל אביב: דביר, תשט"ו
- פרוס, זהבה, 'אשתו של אסיר', בתוך: מניה שוחט, רחל ינאי בן צבי ואחרים, ספר השומר, תל אביב: דביר, תשי"ז
- פרלא, בתיה, הלב הטוב שיצק ברזל – יומן שירות מתועד של יעקב גולדמן, תל אביב: ב. פרלא, 2011
- ציגל, יצחק, במאסר ובגולה, יפו: הוצאת בנימין רוזנצביט, תרע"ט
- קניאל, יהושע (עורך), אליעזר בן יהודה בבית האסורים (אגרות), ירושלים: יד יצחק בן צבי, תשמ"ד
- שניאורסון, פנחס, בשורה הראשונה, ישראל: הקיבוץ הארצי השומר הצעיר, 1978
- שמיר, יצחק, 'הסנונית הראשונה', בתוך: שפילמן, אנשל (עורך), כך ברחנו לחזית, תל אביב: המדרשה הלאומית ע"ש אריה בן אליעזר, 1979
- Broadhurst F. Josef, From Vine Street to Jerusalem, London: S. Paul and co., 1936
- Gilner, Elias, War and Hope, New York: Herzl Press, 1969
- Norman Bentwich, England in Palestine, London: K. Paul, Trench, Trubner & Co, 1932
- Storrs, Roland, Orientations, London: Nicholson and Watson, 1943

תמונות

ארכיון ז'בוטינסקי, תצ-1035
ארכיון ז'בוטינסקי, תצ – 4924
ארכיון המדינה, סס-3026/547, 000g540 ISA-Collections-MiscPhotos
ארכיון המדינה, 000kqal ISA-Collections - SamuelPhotos
הארכיון הציוני, PHG1003689
הארכיון הציוני, PHPS1339584
אוסף אלכסנדרוביץ', 561-01-09. מספר מערכת בספרייה הלאומית: 90034159850205171
ארכיון יד בן צבי, YBZ.0146.174

כתבות בעיתונים

'אחרי משפט עפולה', דבר, 21 יוני 1925. מחבר לא ידוע, 'פסק דין לסתתים האסורים', דבר, 10 אוגוסט 1925
אליעזר בן יהודה, דאר היום, 5 ספטמבר 1919
א.ל. שרשבסקי, 'החטא ועונשו', הארץ, 4 נובמבר 1924
א - לי, 'מעשי סדום' (מכתב אל המערכת), הארץ, 11 דצמבר 1924
א.מ. 'דברים של מה בכך', הארץ, 27 אפריל 1923
'אסיר ברח מתחנת הרכבת', דאר היום, 25 נובמבר 1921
"אסירים מדיניים ברוסיה", הארץ, 12 יוני 1922
אספת המחאה', דבר, 7 ספטמבר 1925
'בארץ ישראל', העולם, 16 יולי 1920
'בבית הדין המחוזי', הארץ, 4 ינואר 1925
'בבית המשפט', דאר היום, 27 ינואר 1925
'בירושלים', הארץ, 24 מרץ 1920
'בירושלים', הארץ, 28 ספטמבר 1921
'בירושלים', הארץ, 15 ביוני 1922
בן יהודה, אליעזר, 'עברית בשווקים וברחובות', דאר היום, 5 ספטמבר 1919.
בן יהודה, חמדה, 'לתולדות בן יהודה', דאר היום, 19 דצמבר 1923

'במשטרה היפואית', דאר היום, 5 ספטמבר 1921
 'בעתונות הערבית', דאר היום, 21 מאי 1920
 'בעתונות הערבית – מאסר מנהיגי הערבים בשכם, ההתרגשות בחבל בית שאן, מחאת
 'בעניין מפעל רוטנברג', הארץ, 10 יוני 1923
 'בריחת אסיר', דאר היום, 15 מרץ 1922
 בריחת אסיר, דאר היום, 2 נובמבר 1924
 "בריחת אסירים", דאר היום, 22 אוגוסט 1921
 'בריחת אסירים', דאר היום, 22 אוגוסט 1922
 בריחת האסיר, דאר היום, 1 אוגוסט 1922
 'בריחת האסירים', דאר היום, 10 מרץ 1923
 'בריחת רוצחו של פינסקר', הארץ, 19 ינואר 1922
 'בשביל כל בתי הסוהר, והכלא וקבוצות עובדי הפרך ובתי תקון פושעים', הארץ, 3 פברואר
 1925
 'בשביתת פכטולד', דבר, 12 אוגוסט 1925
 בתנועה הערבית, הארץ, 5 דצמבר 1923
 'גדרה', דבר, 7 ספטמבר 1925
 'האסורים בצריפין (צרפנד)', הארץ, 6 ספטמבר 1925
 'הד המאורעות ביפו', הצפירה, 20 מאי 1921
 'ה' המאורעות ביפו', הצפירה, 29 מאי 1921
 הודעה רשמית, 'בדבר המאורעות של ב' נובמבר', הארץ, 23 נובמבר 1921
 הודעה רשמית, 'בירושלים', הארץ, 3 יוני 1924
 הודעה רשמית, 'מאורע בית האסורים בירושלים', דאר היום, 26 מרץ 1923
 הודעה רשמית, 'על הבורחים מבית האסורים', דאר היום, 20 ינואר 1921
 הודעה רשמית, 'ענין אבו קישק', הארץ, 23 אפריל 1923
 הודעה רשמית, 'פסק דינו של אבו קישק', הארץ, 7 אוגוסט 1921
 'החזזה בין א"י וסוריה בדבר הסגרת פושעים הדדית', הצפירה, 6 אוקטובר 1921
 'החלטות אספת המחאה של פועלי יפו ות"א', דבר, 18 אוגוסט 1925
 'המלחמה נמשכת', דבר, 23 אוגוסט 1925
 ה.נ., 'הנה שוב אסירים', דבר, 25 אוקטובר 1925

'הרשנהורן נדון למות', דאר היום, 19 פברואר 1925
 'השבוע', הפועל הצעיר, 30 אפריל 1920
 'העגשת אברהם שפירא', דאר היום, 17 מאי 1921
 'השלום העברי-ערבי בפתח-תקווה', דאר היום, 3 יוני 1923
 'התושבים ובטול מלאכה בערים שונות', דאר היום, 30 אוקטובר 1922
 'התנפלות גסה של המשטרה בצפת', דאר היום, 23 יולי 1923
 'התקוממות בבית הסוהר', דאר היום, 23 מרץ 1923
 'התקוממות בכלא של עכו', דבר, 12 אוקטובר 1925
 ז.כ., 'בית הסוהר בירושלים-סדריו ומנהגיו', הארץ, 22 אוגוסט 1924
 'חברון- נאסר', דאר היום, 23 אוקטובר 1922
 'חולדה', הארץ, 22 אוגוסט 1923
 'חולדה – סוף המשפט המעניין', הארץ, 11 נובמבר 1923
 'חיילי הלגיון היהודי ומאסר ז'בוטינסקי', הצפירה, 24 יוני 1920
 'חיפה', הארץ, 10 נובמבר 1921
 'חיפה', הפועל הצעיר, 28 אוגוסט 1925
 ח.כ., 'בית הסוהר בירושלים', הארץ, 24 אוגוסט 1924
 'חנינה לאסירים מדיניים במצרים', הארץ, 10 פברואר 1924
 'חנינה למחברי כתב הפלסתר', הארץ, 27 אוגוסט 1922
 'טופס פסק דין', דואר היום, 27 אפריל 1920
 'ידיעות אחרונות', דאר היום, 29 מאי 1921
 'ידיעות הממשלה', הארץ, 13 ינואר 1925
 'ידיעות מחיפה', דאר היום, 16 פברואר 1922
 'ידיעות מיפו', הארץ, 16 מאי 1921
 'ידיעות מיפו', הארץ, 21 מאי 1921
 'ירושלים – משפט הח"ח פינקל ושיף', דבר, 13 ספטמבר 1925
 'ישראל שפירא, 'למה נאסרתי?', הארץ, 15 ספטמבר 1925
 'כתבותינו המיוחדות', דאר היום, 1 יוני 1920
 'לבריחת האסיר', דאר היום, 13 אוגוסט 1922
 'לדרר, 'בית תקון מדות נעשים פושעים עזובים שסדרה הממשלה', דאר היום, 15 ינואר 1920

ליבה חטילוז, 'מכתב אל המערכת', הארץ, 24 יוני 1924
 'למשפט הח"ח שיף ופינקל', דבר, 27 אוגוסט 1925
 'למשפט השודדים', הארץ, 6 יולי 1923
 'למשפט ז'בוטינסקי', הארץ, 9 יוני 1920
 'לשביתת הרעב של המופסים', הארץ, 15 מאי 1925
 'לשחרור אסירי עכו', הארץ, 12 יולי 1920
 'לשחרור אסירינו', הפועל הצעיר, 18 יולי 1920
 'לתוצאות הבלבולים ביפו', 22 יולי 1921
 'מאסר יהודים', הארץ, 20 מאי 1921
 'מארץ ישראל', העולם, 25 יולי 1925
 'מבית המשפט', הארץ, 31 אוקטובר 1923
 'מועצת הנשים', הארץ, 29 מאי 1923
 'מחאת המושבה פתח-תקוה על מאסר אברהם שפירא', הארץ, 22 מאי 1921
 'מחאת המושבה פתח-תקוה על מאסר אברהם שפירא', דאר היום, 23 מאי 1921
 מיכה דרכן, 'משא עכו', העולם, 9 יולי 1920
 'מכרז מטעם המפקח על המחסנים לאספקת מזון לבתי החולים ובתי האסורים של הממשלה',
הארץ, 15 אפריל 1921
 'מכרז מטעם סגן המפקח הכללי של המשטרה ובתי הסוהר להספקת מנות של אסירים בשביל
 כל בתי הסוהר, והכלא וקבוצות עובדי הפרך ובתי תקון פושעים', הארץ, 3 פברואר 1925.
 'מכתבים מיפו', הארץ, 22 אוקטובר 1922
 'מן התוכן', דבר, 22 אוקטובר 1925
 'משפט השוטרים', דאר היום, 28 מרץ 1922
 'משפט פינקל ושיף', דבר, 11 ספטמבר 1925
 'משפטו של הרשנהורן', הארץ, 19 בפברואר 1925
 'משפטו של הרשנהורן', הארץ, 20 בפברואר 1925
 'משפטו של הרשנהורן', דאר היום, 23 בפברואר 1925
 'משפטו של הרשנהורן', הארץ, 21 מאי 1925
 'משפטו של הרשנהורן', הארץ, 3 יוני 1925
 'משפטו של מנהל בית הסוהר ביפו', הארץ, 19 דצמבר 1921

- 'סופו של פושע', דבר, 14 אוקטובר 1925
- סופרו היפואי של הליסאן אל ערב', בריתת האסירים מבית הסוהר ביפו, הארץ, 5 ספטמבר 1921
- עארף אל עארף, 'לשם בירור', הארץ, 20 ספטמבר 1920
- 'עד היכן?', דאר היום, 5 ספטמבר 1928
- 'ענין אבו קישק', דאר היום, 22 אפריל 1923
- 'עניין אבו קישק', הארץ, 24 אפריל 1923
- 'ערעור על הסגת פושעים לגרמניה', הארץ, 2 אוקטובר 1925.
- 'פרידת האסירים', דאר היום, 26 אפריל 1920
- 'פתח תקוה', דבר, 2 ספטמבר 1925
- צאלח אל צפדי, 'בתי הסוהר בארץ ישראל', דאר היום, 12 מאי 1924
- ק.ל. סילמן, 'לעכו', הצפירה, 20 יוני 1920
- 'שחרור אברהם שפירא', הארץ, 17 מאי 1921
- 'שחרור אסירים מדיניים באמריקה', דאר היום, 23 נובמבר 1921
- 'שחרור האסירים נמשך', דאר היום, 5 יולי 1923
- שמעון ברקוביץ, 'היהודים בבית האסורים', הארץ, 1 נובמבר 1922
- 'שני האסירים מיפו', דאר היום, 21 נובמבר 1923
- 'שעה סימבולית', הפועל הצעיר, 30 אפריל 1920
- ש. שוורץ, 'המפלגה הלאומית הערבית והממשלה', הארץ, 17 אפריל 1925
- ש. שוורץ, 'פושעים יהודים ולא יהודים', הארץ, 23 יולי 1924
- 'שתי תליות' (הודעה רשמית), דאר היום, 29 אפריל 1924
- 'תוכנית רוטנברג ועיריית יפו', דאר היום, 9 פברואר 1923
- 'תוכנית רוטנברג ועיריית יפו', הארץ, 14 מרץ 1923
- 'תל אביב – אצל הקבלן פכטולד', דבר, 4 אוגוסט 1925
- 'תפיסת האסירים', דאר היום, 13 מרץ 1923
- 'תשובת ממשלתו לערבים', דאר היום, 19 אפריל 1925
- 'Segal in Acre ail', The Palestine Bulletin, June 21, 1925

ספרות מחקר

- אביצור, שמואל, חיי יום ביום בארץ ישראל במאה התשע עשרה, ירושלים: א רובינשטיין, תשל"ו
- אלירם, יהודה (עורך), התפתחות השיטור העברי, ירושלים: משטרת ישראל, תשנ"א
- אלעד, נאוה ווינר אניטה, שירות המבחן לנוער ותולדות הטיפול בילדים ובנערים עזובים ועוברי חוק, תל אביב: רמות, 1995
- אלקלעי, אריה, אמרות ופתגמים של יהודי ספרד, ירושלים: ועד עדת הספרדים בירושלים, 1984
- אפרתי, נתן, ממשבר לתקווה, ירושלים: יד יצחק בן צבי, 1991
- בן אריה, יהושע, עיר בראי התקופה, ירושלים: יד יצחק בן צבי, תשל"ט
- ביגר, גדעון, מושבת כתר או בית לאומי, ירושלים: יד בן צבי, 1983
- בנבנישתי, דוד (עורך), אריה אלקלעי - אמרות ופתגמים של יהודי ספרד, ירושלים: ועד עדת הספרדים בירושלים, 1984
- בן ראובן, שרה ורמי, נשים עבריות בדמשק, ירושלים: אריאל, 2012
- ברון, נתן, מסד למערכת השיפור הישראלית: שופטים ומשפטנים בארץ ישראל 1908-1930 (עבודת דוקטורט), האוניברסיטה העברית, 2003
- גולן, זאב, מחתרות במאסר, תל אביב: יאיר, 2014
- גיל, רות, אלתר לזין – מרגל יהודי באימפריה, ירושלים: הספריה הציונית, 2017
- דינור, בן ציון (עורך), סת"ה כרך ראשון חלק שני, ישראל: הספריה הציונית ומערכות, 1959
- חלמיש, אביבה, מבית לאומי למדינה שבדרך (כרך א'), רעננה: האוניברסיטה הפתוחה, 2004
- חרובי, אלדד, הבולשת חוקרת, ישראל: פורת, 2011
- טייכר, לאה, הכלא במאבק לעצמאות 1936 – 1948 (עבודת דוקטורט), אוניברסיטת חיפה, 2003
- ינון, יעקב, סביב כיכר השעון, ירושלים: יד יצחק בן צבי, 2001
- כהן, הלל, צבא הצללים, ירושלים: עברית, 2004
- כץ, שמואל, ז'בו, ישראל: דביר, 1993
- לזר-ליטאי חיים, מבצר עכו, תל אביב: מכון ז'בוטינסקי, 1962
- לנג, יוסף, דבר עברית!, ירושלים: יד יצחק בן צבי, 2005
- השוטר העברי בתקופת המנדט, תל אביב: משרד הביטחון – ההוצאה לאור, תשל"ג

- מוריס, בני, קורבנות, תל אביב: עם עובד, 2003
- משגב, טל, ימי לטרון, ירושלים: אריאב, 2008
- עילם, יגאל, הגדודים העבריים, ישראל: משרד הביטחון, 1996
- פוראס, יוני, תרשום – אנחנו אומה!, תל אביב: אוניברסיטת תל אביב, 2017
- פורת, יהושע, צמיחת התנועה הלאומית הערבית-הפלסטינית, תל אביב: עם עובד, 1976
- פוקו, מישל, לפקח ולהעניש, תל אביב: רסלינג, 2015
- פפה, אילן, אצולת הארץ, ישראל: מוסד ביאליק, 2002
- קניאל, יהושע (עורך), אליעזר בן יהודה בבית האסורים, ירושלים: יד בן צבי, 1983
- ראובני, יעקב, ממשל המנדט בא"י, רמת גן: אוניברסיטת בר אילן, 1993
- ריינהרץ, יהודה, חיים ויצמן, ירושלים: הספריה הציונית, תשנ"ו
- שוהם, שלמה גיורא ואחרים, עבירות ועונשים: מבוא לפנולוגיה, ישראל: אח, 2009
- שילה, מרגלית, אתגר המגדר, בני ברק: הקיבוץ המאוחד, 2007
- שמעוני, יעקב, מדינות ערב, תל אביב: עם עובד, תשי"ט
- תדהר, דוד, אנציקלופדיה לחלוצי היישוב ובניו, תל אביב: הוצאת ראשונים, 1958
- תדהר, דוד, חוטאים וחטאים בארץ ישראל, ירושלים: דפוס ציון של האחים רוהלד, תרפ"ד
- Arnold, David, Police Power and Colonial Rule, Delhi: Oxford University Press, 1986
- Hagan, E. Frank, Political Crime, Boston: Allyn and Bacon, 1997
- Horne, Edward, A Job Well Done, Eastwood: Anchor Press 1982
- Schull, F. Kent, Prisons in the Late Ottoman Empire, Edinburgh: Edinburgh University Press, 2014
- Fox, W. Lionel, The English Prison and Borstal System, London: Routledge & Kegan Paul, 1952
- Jeffries, Charles, Colonial Police, London: M. Parrish, 1952
- Kenney, Padric, Dance in Chains, New York, NY: Oxford University Press, 2017

McConville, Sean, Irish Political Prisoners 1848-1922 , London: Routledge, 2003

Roebuck, Iain and Weeber, C. Stanley, Political crime in the United States , New York : Praeger, 1978

Ruck, S.K. (Ed), Paterson on Prisons, London: Muller, 1951

Richmond Henderson, Charles, Modern Prison Systems, Washington: Govt. Print. Off, 1903

Thomas, J. E., The English Prison Officer, London: Routledge and K. Paul, 1972

Schafer, Stephan, The Political Criminal, New York: Free Press, 1974

Scheipers, Sibylle, Prisoners in War , Oxford :Oxford University Press, 2010

Sinclair, Georgina, At the end of the line , Manchester: Manchester University Press, 2006

Tidhar, David, Crime and Criminals in Palestine, Jerusalem: Kahane Press, 1924

Vance, F. Jonathan, Encyclopedia of Prisoners of War and Internment ,Millerton, NY: Grey House Pub., 2006

מאמרים

אגמבן, ג'ורג'יו, 'הומו סאקר', בתוך: לביא, שי (עורך), טכנולוגיות של צדק, תל אביב: רמות, 2003

אולשיניצקי, חגי, 'השומרים על החומה', בתוך: אורי תימור וסג"ד אורית שוחט-מנדל (עורכים), צוהר לבתי הסוהר (גיליון 20), 2019

אייזנשטדט, מימי, 'המדיניות כלפי עבריינות הנוער: מבט היסטורי עכשווי', בתוך: ג'וני גל ורוני הולר (עורכים), לא צדקה אלא צדק , שדה בוקר: מכון בן גוריון לחקר הציונות, 2019

איראני, ג'מיל, 'המוסד הממשלתי לתיקון עבריינים צעירים בארץ', מתוך למען הילד והנוער (כתב עת), גליון כ"ט

אליגון-דר, אורנה, 'נרטיבים של "מעשה סדום" ו"עבירות כנגד הטבע" בבתי המשפט בפלשתינה המנדטורית', בתוך: גדי אלגזי, מירי שפר-מוסינזון, גיא מירון (עורכים) זמנים, גיליון 141, יוני 2019. ביגר, גדעון, 'ירושלים – בירת השלטון הבריטי בארץ ישראל 1917-1948', בתוך: בן אריה יהושע, ירושלים בתקופת המנדט , ירושלים: משכנות שאננים, 2003

בן אריה, יהושע, גולן, ארנון, 'יחידות המשנה ויישובי סנג'ק שכם במאה הי"ט', מתוך: ישראל: מחקרים בדיעת הארץ ועתיקותיה (כתב עת, י"ז)

בן אריה, יהושע, 'התמורות העיקריות בהתפתחותה של ירושלים בראשית השלטון הבריטי (1917-1926)', בתוך: בן אריה, יהושע (עורך), ארץ בראי עברה, ירושלים: הוצאת ספרים ע"ש י"ל מגנס, 2001

ג'ריס, רנין ואחרים (עורכים), זכורות את עכו, תל אביב: עמודת זכורות, 2004
דגן, נתנאל, 'שיקום בגזירת הדין: בין ריפוי, תיקון מוסרי ורווחה, בתוך: מרים נאור (טרם פורסם) וינוגרדוב, זלמן, 'בעקבות אתרי העיר העתיקה', בתוך: גדעון ביגר ואלי שילר (עורכים), אריאל – כתב עת לידיעת ארץ ישראל (כתב עת, גליון 53-53)

כספי, יהושע, 'בתי סוהר בארץ ישראל בתקופת המנדט', בתוך: קתדרה (כתב עת), גליון 34, יולי 1984

עילם, יגאל, 'היסטוריה מדינית 1918-1922', בתוך: ליסק, משה (עורך), תולדות היישוב היהודי בארץ ישראל מאז העלייה הראשונה כרך: תקופת המנדט הבריטי, ירושלים: האקדמיה הלאומית למדעים ומוסד ביאליק, תשנ"ד

קושניר, דוד, 'הדור האחרון לשלטון העות'מאנים בארץ-ישראל 1882-1914' בתוך: קולת ישראל וליסק משה (עורכים ראשיים), תולדות היישוב היהודי בארץ ישראל מאז העלייה הראשונה, כרך: התקופה העות'מאנית, ירושלים: האקדמיה הלאומית למדעים ומוסד ביאליק, תשנ"ד

קצבורג, נתנאל, 'בריטניה ושאלת ארץ ישראל 1918-1925', בתוך: רחלה מקובר, שלטון ומנהל בארץ ישראל, ירושלים: יצחק בן צבי

Anderson, M. David and Killingray, David, 'Consent, coercion, and control: policing the empire 1830-1940', in: Anderson, M. David and Killingray, David (eds), Policing the Empire, Manchester : Manchester University Press, 1991

Arnold, David, 'India: The Contested Prison', in: Frank Dikotter and Ian Brown (eds), Cultures of Confinement, Ithaca, N.Y.: Cornell University Press, 2007

Arnold, David, 'The Colonial Prison: Power, Knowledge and Penology in Nineteen-Century India', in: Arnold, David and Haridiman, David (eds), Subaltern Studies VIII, New Delhi: Oxford University Press, 1994

Clive, Emsley, 'Policing the Empire, Policing the Metropole', in: Crime History and Society, v18 (2014)

Forth, Aidan and Kreienbaum, Jonas, 'A Shared Malady: Concentration Camps in the British, Spanish, American and German Empires', in: Journal of Modern European History, Vol. 14, No. 2, 2016

Gibson, Mary, 'Global Perspective on The Birth of the Prison', in: American Historical Review, Vo. 116, Oct 2011

Gorman, Anthony, Regulation, Reform and Resistance in the Middle Eastern Prisons , in: Frank Dikotter and Ian Brown (eds), Cultures of Confinement , Ithaca, N.Y. : Cornell University Press, 2007

Havic, J. Philip and others, 'Empire and Colonial Incarceration in the Twentieth Century' ,in: The Journal of Imperial and Commonwealth History ,Vol 47,No 2, May 2019

Hirst, John, 'The Australian Experience', in: Norval Morris and David Rothman (Eds), The Oxford History of Prison, New York: Oxford University Press 1995

Kenney, Padric, "'I felt kind of pleasure seeing them treat us brutally". The Emergence of the Political Prisoner 1865-1910' , in: Comparative Studies in Society and History, Vol 54 (4), 2012

Kingsley – Heath, John , 'The Palestine Police Force Under the Mandate' , in: Police Journal Vol 1, Jan 1928

Kinneally, J. James, 'The Political Offense Exception: Is the United States – United Kingdom Supplementary Extradition Treaty the Beginning of the End , in: American University International Law Review , V2 (1987)

McConville, Sean, 'The Victorian Prison', in: Norval Morris and David Rothman (Eds), The Oxford History of Prison , New York : Oxford University Press 1995

McGowen, Rendel, 'The Well-Ordered Prison: England, 1780-1865', in: Norval Morris and David Rothman (Eds), The Oxford History of Prison, New York: Oxford University Press 1995

Paterson, Alexander, 'Classification' , in: S.K. Ruck (Ed), Paterson on Prisons , London: Muller, 1951

Neier, Aryeh, 'Confining Dissent – The political prison', in: Norval Morris and David Rothman (Eds), The Oxford History of Prison, New York: Oxford University Press 1995

Rachamimov, Iris, 'Military captivity in two world wars: legal frameworks and camp regimes' in: Roger Chickering, Dennis Showalter (eds) , Cambridge History of War, Volume 4 (ed. Hans van de Ven , War, and the Modern World, 1850-2005), Cambridge: Cambridge University Press, 2012

Redzinowicz Leon and Roger Hood , 'The status of Political Prisoner in England: The Struggle for Recognition', in: Virginia Law Review, Vol. 65, No 8

Scicluna, Sandra and Knepper, Paul, 'Prisoners of the Sun: The British Empire and Imprisonment in Malta in the Early Nineteen Century' in: The British Journal of Criminology, Vol 8 No 4, July 2008

Sinclair, Georgina and Williams, A. Chris, 'Home and Away: The Cross-Fertilization between Colonial and British Policing 1921-85', in: Journal of Imperial and Commonwealth History V.35, No 2, June 2007

אתרי אינטרנט

אתר האינטרנט של בית מורשת משטרת ישראל:

[/https://www.policemuseum.org.il/he/bastah](https://www.policemuseum.org.il/he/bastah)

Internet Archive: <https://archive.org/details/Praot1921/page/n9/mode/2up>

Journal of The Royal Central Asian Society:

<https://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/03068372508724898>.

Palestine Journeys:

<https://www.paljourneys.org/ar/biography/9854/%D8%AE%D9%84%D9%8A%D9%84-%D8%A8%D9%8A%D8%AF%D8%B3>

UK Parliament: [https://api.parliament.uk/historic-](https://api.parliament.uk/historic-hansard/commons/1920/may/04/jerusalem-disturbances-mr-jabotinsky#S5CV0128P0_19200504_HOC_125)

[hansard/commons/1920/may/04/jerusalem-disturbances-mr-jabotinsky#S5CV0128P0_19200504_HOC_125](https://api.parliament.uk/historic-hansard/commons/1920/may/04/jerusalem-disturbances-mr-jabotinsky#S5CV0128P0_19200504_HOC_125)